

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

XLVI. • 2017/1.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

A Magyar Néprajzi Társaság életéből	(3)
Tudománytörténet	(6)
Kutatások	(38)
Fórum	(40)
Néprajzi muzeológia	(48)
Alma mater	(56)
Szemle	(59)
Köszöntések	(65)
In memoriam	(77)
Mindenféle	(81)

NEGYVENHATODIK ÉVFOLYAM

2017/1.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)

Máté György

A kiadást támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133–8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: Bodó Sándor

Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Kapitális Nyomda

Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉLETÉBŐL	3
Paál Zsuzsanna: Tradíció, 2016	3
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	6
Gyenyiszov, Viktor: Munkácsi Bernát és az udmurt nemzetiségű hadifoglyok etnográfiai kutatása az Osztrák–Magyar Monarchia hadifogolytáborában, 1915–1918	6
Frauhammer Krisztina: Megemlékezés a 125 éve született Róheim Gézáról	20
Lanczendorfer Zsuzsanna: Szigetköz tudós krónikásának, Timaffy Lászlónak példamutató életútja	25
Biernaczky Szilárd: Hetvenöt éve született Ecsedy Csaba. Emlékezés az újabb magyar etnológiai kutatások jeles alakjára. Üzenet az elysiumi mezőkre	33
KUTATÁSOK	38
A szerk.: Új eredmények a Reguly-életmű kutatásában	38
FÓRUM	40
Mészáros Csaba: A terepmunka. Konferencia, kötetek, adatbázis	40
Ujhelyi Nelli: Az etnográfia esélyei és lehetőségei a digitális térben (Szeged, 2017. április 7–8.)	43
Ilyefalvy Emese: Jelen és múlt (Budapest, 2017. május 5–7.)	44
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	48
Viga Gyula: Tisztelet az alapítóknak	48
Mohay Tamás: Múzeumavatás Válaszúton	50
Krucainé Herter Anikó: Ünnepi beszéd a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum 50. születésnapján	53
ALMA MATER	56
Mohay Tamás: Néprajz a XXXIII. OTDK Humán Szekciójában (Pécs, 2017. április 18–21.)	56
SZEMLE	59
Voigt Vilmos: Hoppál Mihály két új könyve a sámánokról	59

KÖSZÖNTÉSEK	65
Köszöntések, 2016	65
Báti Anikó: Kisbán Eszter köszöntése	65
Köszöntések, 2017	69
Balogh Balázs: A mester és a céh. Cseri Miklós hatvanéves	69
Mohay Tamás: A 60 éves Keszeg Vilmos köszöntése	73
IN MEMORIAM	77
Halász Péter: Akinek immár „felsütött a nap sugára”. Búcsú Antal Zoltántól, Gyimesközéplak vak primásától (1936–2017)	77
MINDENFÉLE	81
Lukács László: Csoóri Sándor néprajzi forradalma	81
MTI: Csoóri-program a népi kultúra támogatására	85
Balogh Balázs: Számvetés és búcsú	86
Kukár Barnabás Manó: Néptáncfilmek digitalizálása az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívumában	91
Voigt Vilmos: Két miniatúra	95

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉLETÉBŐL

Tradíció, 2016

Szakosztályunk a 2016-os esztendőben kiadta a *Tradíció Magazin* első és második számát, értékelte a 2016 elején beérkezett pályamunkákat és eredményhirdető konferencia keretében bemutatta azok legjobbjait, valamint a nyári-őszi hónapokban előkészítette és megvalósította a Tradíció Továbbképzést. Mindhárom tevékenységet önkéntes segítőkkel végezte a szakosztály és az MMA valamint az NKA támogatását vette hozzá igénybe. Állandó zsűrivel dolgozunk, a Tradíció néprajzi gyűjtők munkáját értékelő, őket összefogó és szakmailag segítő team tagjai: Landgraf Ildikó, Granasztói Péter, Máté György, Tátrai Zsuzsanna, Szulovszky János, Birinyi József, Baksa Brigitta, valamint a szakosztály elnökségének tagjai (Paál Zsuzsanna elnök, Barsi Gizella, Vasvári Zoltán titkárok). A szakmai vezetés tevékenységét hathatósan segíti Kalina Veronika és Kőrösi Dalma, szervezési feladatokat Devecsei Gáborné Ildikó, Benyhe Istvánné Zsuzsanna látnak el, informatikai támogatást Maróthi Csabától kapunk.

Főbb fórumaink a Tradíció eredményhirdető rendezvényei és táborai, a zsűriző és szakmai megbeszélések, közösségi oldalak és weboldalak formájában kialakultak az elmúlt évek során. Néprajzos előadóink mindezen alkalmon tanácsokkal látják el a néprajzi gyűjtőket és ezeken az alkalmon kapnak a gyűjtők módszerekre vonatkozó kérdéseikre is közvetlen választ. A Tradíció Tábor még közvetlenebb találkozásoknak ad helyet, mert itt gyűjtő és néprajzos közti kötetlen beszélgetésekre, eszmecserére nyílik lehetőség.

A Tradíció Gyűjtőpályázat, a hozzá kapcsolódó eredményhirdető konferencia és kiállítás, valamint a nyári szakmai tábor ekképpen már három éve működött, amikor – a gyűjtőktől érkező visszajelzések alapján – elérkezettnek látta szakosztályunk az időt továbblépésre. Elgondolkodtunk, miként lehetne a gyűjtők szakmai ismereteit bővíteni. A legeredményesebb pályamunkákat benyújtóknak szervezett táborokban szerzett tapasztalatokra építve fogalmazódott meg szakosztályunk vezetőségében egy nekik szóló szakmai kiadvány és egy néprajzi gyűjtési továbbképzés gondolata. A gondolat papírra vetése óta eltelt mintegy másfél év során lehetőségünk nyílt a két terv megvalósítására. A Tradíció-kiadvány megindításának célja a Tradíció pályázatokon pályamunkával jelentkező gyűjtők körében a gyűjtői munka bemutatása, valamint a néprajzi gyűjtést segítő szakmai előadások és kutatói tapasztalat, tudás közkinccsé tétele. Ennek érdekében a *Tradíció Magazin* válogatást nyújt az előző évek Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatai legkiválóbb pályaműveiből és ezek jelentek meg a második kötetben. Az első kötetében a szakma szól a gyűjtőkhöz. Ere-

detileg a Tradíció Továbbképzés alapvetését tartalmazzák a tudományos népszerűsítő hangnemben íródott cikkek. A módszertani vezérfonal oktatást (Tradíció Továbbképzés) segítő anyagokból készült összeállításokat tartalmaz. A Társaság irodájában a kötetek megtalálhatók és olvashatók.

A *Tradíció Magazin* kiadványsorozatnak tervezzük, amelynek keretében a gyűjtőink által beküldött unikális forrásdokumentumokat (I. és II. világháborús naplók, levélgyűjtemények, visszaemlékezések stb.) szakszerű kommentárral, tudományos elemzésekkel látjuk el és jelentetjük meg. Ezek a kiadványok – reményeink szerint újabb kötetek megjelenésével – mind a néprajz, mind a történettudomány számára értékes forrásanyagul szolgálhatnak. A *Tradíció Magazin* 1–2. számainak szakmai munkálataiban a zsűri tagjai és Barna Gábor szakmai lektor vettek részt, a szerkesztési feladatokat Barsi Gizella, Kalina Veronika látták el. A kiadvány nívós magazin formát követ, sok képpel és illusztrációval ellátva, látványos szövegkiemeléssel a tartalom hangsúlyozására.

A 2016-os Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatra összesen 75 pályázati jelentkezést kaptunk, végül 68 elkészült, beérkezett pályamű született. Több pályázónk 2 pályaművet is benyújtott.

Nagy örömünkre szolgált, hogy pályázóink közül többen mindhárom eddigi kiírásunkon részt vettek, vagy másodízben pályáztak, és már jelezték, hogy készülnek az újabb pályaművek, amelyekkel következő kiírásainkon szeretnének pályázni. Külön szeretnénk kiemelni azt az örömünket, hogy mindhárom pályázatunknak több ifjúsági korú résztvevője is volt, dicséretes pályamunkákkal, köztük nagy számban középiskolás és 30 év alatti fiatal, valamint 25%-ban határon kívüli pályázat érkezett be.

A Tradíció Gyűjtőpályázatnak nem titkolt célja, hogy külön kategóriában néprajz szakos egyetemistáknak és frissen végzett szakmabelieknek is fórumot teremtsen első gyűjtéseik, feldolgozásaik közreadására, tudva, hogy napjainkban mennyire nehéz a szakmában elhelyezkedni, illetve, hogy mennyire korlátozott a publikálási lehetőség is

2016-ban már harmadik ízben három nagy kategóriában hirdettük meg a pályázatot. Ebben az évben a szabadon választott kategória keretében volt mód kézműves témájú munkák benyújtására. E kategória benyújtott 22 pályamunkát tartalmaz, azaz az összes (66 darab benyújtott) dolgozat mintegy egyharmadát teszi ki szabadon választott témájú pályamű. A 22 munka közt szorosabban vett kézműves pályázatnak vagy amelyben a kézműves technikák felértékelődése kap nagyobb hangsúlyt: *A Záhonyi járás néprajzi, népművészeti értékei és színterei múltból és jelenből*, szerzője: Nemes Tiborné Vonó Erika, Záhony; *Kalotaszegi vagdalásos mintagyűjtemény – Rajzolt minták*, szerzőpáros: Péter-Jani Csilla és Péter Mónika-Mária, Kalotaszentkirály; *Dél-alföldi fehér hímzések Makó és térségében*, szerzője: Erdei Gáborné, Makó; *Nem hervadó virágok Bükkzsércen*, szerzője: Vasas Natália (Bükkzsérc); valamint Ország Lászlótól a *Csengedi színes hímzések* című pályamű. Mindig külön szint jelent a pályázatban, amikor képzőművészek, iparművészek jelentkeznek népi tematikát,

motívumokat felhasználó alkotásaikkal. Ilyenekkel, örömünkre, idén is találkozhattunk. Úgy gondoljuk, jó választás volt, hogy ezt a szélesen értelmezhető kategóriát hirdettük meg immár második alkalommal, és ennek folytatását tervezzük.

*Az eredményhirdető konferencia résztvevői a Néprajzi Múzeumban
(Fotó: Vigh György)*

A Tradíció Tábor Jászberényben került megrendezésre 2016-ban, ahol öt-napos program várta a meghívott résztvevőket (22 fő). A részvétel tekintetében a zsűri javaslatára a pályázaton való eredményesség mint elsődleges szempont (másodsorban a korosztályok arányos eloszlása!) került meghatározásra. Tartalmilag a gyakorlati és elméleti munka, fórumozás és szakmai látogatások-kirándulások egyaránt jellemezték a tábori napokat, immáron megszokott koreográfia szerint: plenáris szakmai előadások, egyéni gyűjtési gyakorlatok bemutatása és megvitatása, speciális kézműves technikák kiscsoportos foglalkozások keretében, kirándulások, múzeumlátogatások. A program 2016. június 24-én, Szent Iván-napján vette kezdetét.

A táborban dönt el, hogy az éves ritmust megváltoztatjuk, tekintettel arra, hogy a Tradíció Továbbképzésünket pályázati támogatás birtokában megvalósíthatjuk 2016 őszén-telén. A 2017-es Tradíció Gyűjtőpályázatunk határidejét, ennek megfelelően, 2017. május végére tettük és az eddig minden évben a Néprajzi Múzeumban tavasszal (május-június) megrendezett eredményhirdetőt így a bírálatok elkészítését követő időszakra, 2017 őszére helyeztük át. A továbbképzés 6 héten át zajlott szombati napokon, helyét a Néprajzi Múzeum biztosította 9–16 óra között.

A programjainkon való részvétel szakmánk képviselői számára nyitva áll, várunk ötlettel vagy konkrét javaslattal emailen vagy telefonon!

PAÁL ZSUZSANNA

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Munkácsi Bernát és az udmurt nemzetiségű hadifoglyok etnográfiai kutatása az Osztrák–Magyar Monarchia hadifogolytáboráiban, 1915–1918¹

Az első világháború tragikus eseményei sorában, amelyek gyakorlatilag minden földrészen emberek milliói számára hoztak fájdalmat és szenvedést, van egy olyan esemény, amely különleges helyet foglal el a 20. század háborúinak történetében. Osztrák, magyar és német tudósok által a globális fegyveres konfliktus kirobbanásának kezdetén hadifoglyok körében végzett, háborús időkben szokatlan antropológiai és néprajzi kutatásokról van szó.

A háborúban álló országok területére, többek között Ausztria–Magyarországra és Németországba különféle nemzetiségű hadifoglyok hatalmas tömegei kerültek a világ minden szegletéből. Mivel a nagyszabású hadműveletek kezdetével a világ különböző régióiba irányuló néprajzi és antropológiai kutatóutak lehetőségei szűkültek, az osztrák, magyar és német tudományos akadémiák országaik katonai szerveihez fordultak azzal a kéréssel, hogy engedélyezzék számukra a hadifoglyok körében végzett ilyen jellegű kutatómunkát. Ezen kutatások alapjául a hadifogoly adatközlőktől felvett folklór és nyelvi hangfelvételek szolgáltak, amelyeket az akkoriban legmodernebbnek számító hangfelvő készülékek segítségével rögzítettek.

Ausztria–Magyarországon a hadifoglyok kutatásának kezdeményezője a neves osztrák etnográfus és antropológus, Rudolf Pöch (1870–1921) volt, Robert Lach (1874–1958) zeneszerzővel együtt. Az Osztrák Tudományos Akadémia még 1899-ben alapított Hangarchívuma pedig, amely rendelkezett minden ehhez szükséges technikai eszközzel, a hangfelvételek elkészítésének és az átvett hanganyagok másolásának bázisintézménye lett. Ennek a nagyszabású tudományos kutatásnak az elvégzése céljából egy különleges bizottságot is létrehozott, amelybe – többek között – a Magyar Tudományos Akadémiától a legtekintélyesebb tudósokat, antropológusokat, etnográfusokat, nyelvészeket és zenetudósokat hívták meg.

A magyar tudósok részvétele ebben a „nem háborús” projektben hozzájárult ahhoz, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadifogolytáboráiban jelentős számú, az Orosz Birodalom területéről származó finnugor nemzetiségű hadifogoly hangfelvételeit rögzítsék, akik között voltak udmurtok, komi-zürjének,

---

¹ A kutatást az Orosz Tudományos Alap ösztöndíja tette lehetővé a 14–18–03573. sz. A „nem létező mező”: ismeretlen források Oroszország finnugor népeinek történetéhez és kultúrájához (kutatás, publikálás, népszerűsítés) című projekt keretében.

komi-permjakok, marik, mordvinok, észtek és finnek. A finnugor népek képviselői köréből az udmurtoktól vették fel a legnagyobb hanganyagot. Ez kétségtelenül Munkácsi Bernát (1860–1937) akadémikus, kiemelkedő nyelvész és etnográfus, irodalomtörténész és történész érdeme, aki hatalmas erudíciókkal rendelkezett és az egész életét a rokon finnugor népek kutatásának szentelte.

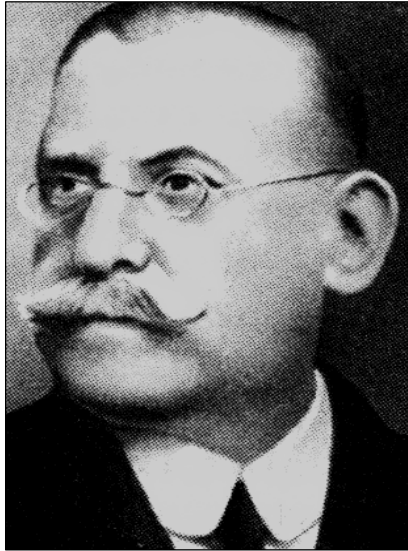

Rudolf Pösch osztrák etnográfus és antropológus
(Forrás: <https://monuments.univie.ac.at>)

25 éves korában, még 1885-ben utazott az udmurtok földjére egy tudományos expedícióval, és megfordult az Udmurt Köztársaság jelenlegi Zavjalovói, Kiznyeri, Alnasi-i, Szelti-i, Balezinói, Sarkani járásában, illetve a Baskír Köztársaság Janauli járásában és a Tatár Köztársaság Jelabugai járásában.²

A magyar tudós a hangfelvételek rögzítését szolgáló projekt résztvevőjeként, a korábbi kutatómunkájának folytatása céljából, tudatosan éppen az ezekből a kormányzóságokból származókat választotta ki. Nehéz megállapítani, hogy közülük mindannyian önként vállalták-e ezt, de Munkácsi Bernát személyes részvétele a bizottság munkájában kétségtelenül pozitív inspirációt jelentett az udmurt hadifoglyok számára a tekintetben, hogy adatközlőkként vegyenek részt ebben a tudományos vizsgálatban. Erről tanúskodnak ezen távoli idők hangfelvételein szereplő személyek megnyilvánulásai.

² Кельмаков, В. К.: Слово о Бернате Мункачи, исследователе удмуртов. In: *Венгерские ученые и пермская филология. Сборник статей*. Отв. ред. В. М. Вахрушев, Б. Ш. Загуляева, В. К. Кельмаков. Устинов, 1987. С. 12–24.

Munkácsi Bernát magyar nyelvész és etnográfus

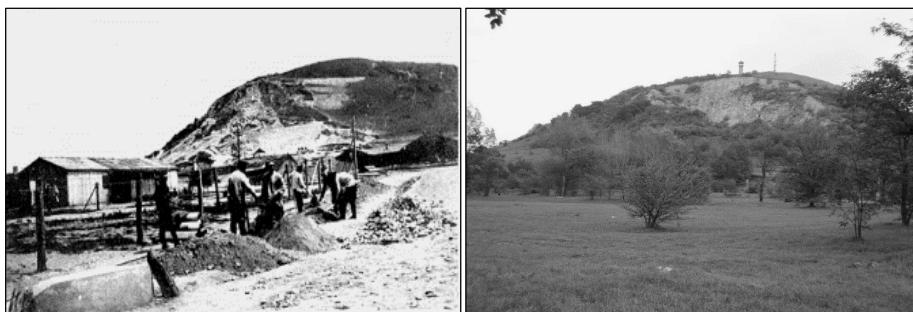
(Az *Удмуртская Республика. Энциклопедия* [Ижевск, Издательство „Удмуртия”, 2000] c. kötetből, С. 502.)

1958–1960-ban Georgij Arhipov, az Udmurt Tudományos Kutatóintézet tudományos munkatársa levelezett Munkácsi Bernát adatközlőinek földjéivel és rokonaival. Köztük voltak Jevdokim Biktirimov (Uvjadi Szalja település, jelenleg Karamasz-Pelga falu az Udmurt Köztársaság Kijaszovói járásában), Tyerentyij Markov (Novij Kijlud település az Udmurt Köztársaság Uvai járásában), Kuzma Jegorov (Guzsnosur település az Udmurt Köztársaság Malaja Purga-i járásában), Nyikolaj Vnyebracsnij (Kazakovo település az Udmurt Köztársaság Alnasi-i járásában), Mihail Szemjonov (Karasur település az Udmurt Köztársaság Mozsgai járásában), Gavril Perevozcsikov (Ebekkuton település [jelenleg nem létezik] az Udmurt Köztársaság Balezinói járásában) és Dmitrij Baltacsev (Nyizsnyeje Mogacsino település az Udmurt Köztársaság Szlobodszkoi járásában) rokonai. Az egyik adatközlővel, Ilja Mihajlovval (Zsikja Karasur település, jelenleg Karasur település az Udmurt Köztársaság Malaja Purga-i járásában) pedig még személyesen is találkozhatott. Minden Munkácsi Bernátra vonatkozó emléküik nagyon pozitív volt: a hangfelvételeken szereplő személyek mély hálájukat fejezték ki a magyar tudós iránt a nehéz időkben számukra nyújtott segítségért és támogatásért.³ Segített nekik többfélelemhez jutni, elérte, hogy képesítést igénylő munkakörben vagy mezőgazdasági munkában alkalmazzák őket, amelyek megszokottabbak voltak a parasztsaládból származó személyek számára stb. A fogság nehéz körülményei

³ Архипов, Г. А.: О встречах с информантами Б. Мункачи, их родственниками и земляками. *Уо.* С. 72–75.

közepette, nehéz fizikai munka végzése és rossz ellátás mellett ez nagyon fontos volt. Munkácsi 1952. évi munkájában megjelent 8 udmurt adatközlőjének fényképe, akiket, mindebből ítélve, sikerült a nehéz tábori körülmények közül Budapestre vitetnie, hogy ott egy gázgyárban dolgozhassanak.⁴ A munkakörülmények és az élelmezés itt sokkal jobbak voltak, mint a fogolytáborban. Azon kívül így az adatközlők mindig „kéznél voltak”, ami lehetővé tette, hogy a rögzített folklór és nyelvészeti anyagot gondosan elemezni lehessen.

Munkácsi a kollégáival közösen Ausztria–Magyarország táboraiból összesen 30 udmurt adatközlőt gyűjtött össze. Az első hanganyagot 1915 májusának végén vették fel az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legnagyobb hadifogolytáborában, az Esztergom melletti Kis Strázsa-hegyen létesített kenyérmezői táborban (ez a jelenlegi Magyarország területén található), amelyet a hivatalos dokumentumokban gyakran csak esztergomi tábor néven említenek.

A kenyérmezői tábor a Kis Strázsa-hegyen a háttérben 1916-ban és a terület 2014-ben
(Forrás: <http://personalhistory.ru/images/Kenyermezo/019f.jpg>, illetve a szerző felvétele)

Abban az időben 39 udmurt hadifogoly volt a táborban,⁵ akik közül az adatközlők legnagyobb részét kiválasztották. A kezdeti szakaszban a hangfelvételek elkészítését maga Rudolf Pöch irányította közvetlenül, aki hatalmas tapasztalatokkal rendelkezett a tekintetben, hogy hogyan kell hanganyagot rögzíteni a terepmunka körülményei között. Később bekapcsolódott ebbe a munkába kollégája, Robert Lach zeneszerző, asszisztenseinek pedig a hangarchívum technikusait, Leo Hajeket és Hans Pollackot nevezték ki. A német kollégáiktól eltérően, akik a hanganyag rögzítésére Thomas Edison viaszhengeres fonográfját és Emile Berliner sellaklemez gramofonját használták, az osztrák tudósok a fonográf alapuló saját technikai fejlesztésüket alkalmazták, amelyet „archiváló fonográfnek” (németül „Archiv-Phonograph”) neveztek el, s amelyben hanghordozó gyanánt viaszkorongot használtak.

⁴ Munkácsi, Bernhard: *Volksbräuche und Volksdichtung der Wotjaken. Aus dem Nachlasse von Bernhard Munkácsi. Herausgegeben von D. R. Fuchs.* Helsinki, 1952. S. XVII. (A továbbiakban: Munkácsi, 1952.)

⁵ Munkácsi, 1952. S. VI.

„Archiváló fonográf” és a hozzá tartozó viaszhengerek
(www.pha.oeaw.ac.at, illetve a szerző felvétele)

1915. szeptember 10-én és 11-én a Reichenbergi terület központjának számítót Reichenbergben (ma Liberec városa Csehországban) Pöch hanganyagot vett fel a Vjatkai kormányzóság Szarapuli járásának Puro-Mozsga nevű településéről származó udmurt hadifogolytól, Ipatyij Korovintól. Korovin két toborzódalt énekelt fel a lemezre, az „Anyácska, apácska, miért hoztatok a világra?” („Э, нэние, тii дяея, малы монэ вордiiды?” [E, neniye, ti d’ad’aje, malj mone vordidy⁶]) és a „Két nyírfa, két tölgyfa” („Кык артэ писпued, кык артэ нунуэд” [Kjk arte pispued, kjk arte pipued]) kezdetű dalokat (ld. a mellékelt képen lévő kézirat másolatát). A dalokat két viaszlemezre rögzítette, amelyeket jelenleg az Osztrák Tudományos Akadémia Hangarchívumában őriznek Bécsben, a Ph 2617. és Ph 2622. számon. Az említett lemezek kísérőlapjain találkozhatunk Szemjon Szubotnyik hadifogoly nevével, aki, a fentebbiekből ítélve, segítséget nyújtott Pöchnek az udmurt nyelvű szövegek lejegyzésében és oroszra fordításában. A Korovintól felvett hanganyagot sajnos így sem dolgozták fel és nem publikálták, sem maga Pöch, sem a kollégái.

Két hét múlva, szeptember 24-én az Eger (jelenleg Cheb városa Csehországban, nem messze a német határtól) melletti táborban Pöch hanganyagot vett fel egy udmurt adatközlőtől, a Kazanyi kormányzóság Mamadisi járásbeli Sztaraja Jumja voloszty területén található Tilo-gurt (Verhnyaja Jumja) nevű településről származó Szajfullin Szajfejevtől (Ph 2786. és Ph 2792. sz. viaszlemezek). Ugyanaznap Pollach is hangfelvételeket készített vele (Ph 2769. sz.). Erre a három lemezre összesen 20 udmurt dal lett rögzítve, amelyek közül 15 csak a dalszöveg felolvasva. Meg kell jegyezni, hogy Szajfejev annyira hasznos és értékes adatközlőnek bizonyult, hogy kis idő múlva az egri táborból átvitték Budapestre. Ott 1917. szeptember 3-án a Hangarchívum technikai munkatársa, Leo Hajek még a következő 3 udmurt adatközlőtől rögzített hanganyagot.

⁶ Az udmurt nyelvű szövegek latin betűs átírásánál itt és a továbbiakban a Munkácsi által alkalmazott transzkripciót használjuk.

- A Permi kormányzóság Oszai járásbeli Gondirszkvoloszty területén található Urada (Votszkaja Urada) településről származó Kaljan Galjamsintól 2 dalt (Ph 2806. sz.).
- A Kazanyi kormányzóság Mamadisi járásbeli Sztaraja Jumja voloszty területén található Ulin-gurt (Ostorma Jumja) településről származó Vaszilj Szemjonov a „Pünkösdi rózsád szép mezején., („Чебер возъвылын чалма сяськаед” [Čeber vožveľen čalma šaškaed]) című lírai dalt énekelt fel (Ph 2807. sz.).
- Az Ufai kormányzóság Birszki járásbeli Tatisli volosztyterületén található Vil-Kalmijar (Novij Kalmijar) településről származó Akmadisa Dzsanduszovtól 3 dalt (Ph 2808. sz.).

Udmurt hadifoglyok, Lach és Munkácsi adatközlői. Állnak: Nyikolaj Lukijanov, Akmadisa Dzsanduszov, Mardimsa Muradsin, Kaljam Galjamsin, Trofim Bazsenov. Ülnek: Szemjon Fedotov, Jefrem Hudjakov, Vaszilij Szemjonov (Volksbräuche und Volksdichtung der Wotjaken. Aus dem Nachlasse von Bernhard Munkácsi. Herausgegeben von D. R. Fuchs, Helsinki, 1952. S. XVII.)

Így összességében a Pöch, Hajek és Pollack alkotta csoport 8 viaszlemezre 28 udmurt dalt vett fel. Ezen három lemez hanganyaga (Ph 2806., 2807. és 2808. sz.) feldolgozva publikálásra is került Lach és Munkácsi munkáiban.⁷

⁷ Lach, Robert: *Gesänge russischer Kriegsgefangener. I B. Finnisch–ugrische Völker. I. Abteilung. Wotjakische, syrjänische und permiakische Gesänge. Transkription und Übersetzung der wotjakischen Texte von Prof. Dr. Bernhard Munkácsi, der syrjänischen und permiakischen von Dr. Raphael Fuchs.* Wien und Leipzig, 1926. (A továbbiakban: Lach, 1926); Munkácsi, 1952.

Wotjakische Gesänge.

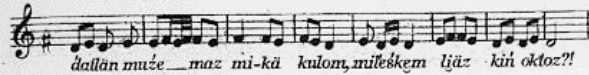
Vasilij Semjonov.

1. (Lied beim Schaukeln).

M. M. ♩ = 48

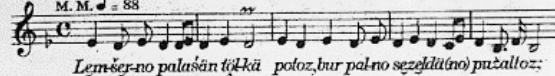
Tölde dus tobdátoz, manz gez úsoz: solís-no mamegzá kiñ oktoz?!

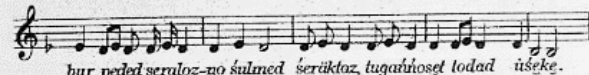
dállán muže _maz mi-ká kulom, mífeskem ližz kiñ oktoz?!

2. (Rekrutenlied: Abschied von der Heimat).

M. M. ♩ = 88

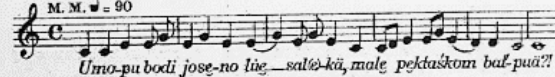
Lem-šez-no palasán tšiká potoz, bur pal-no sezeldátno pužátoz;

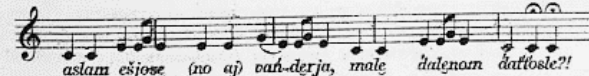
bur pedel seruloz-no šulnéd šeráktaz, tugañhoset todad úšeke.

3. (Osterlied).

M. M. ♩ = 90

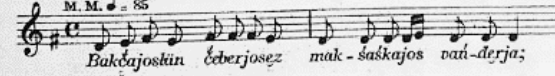
Umo-pu bodi joze-no lüz _saló-ká, male pektáskom bal-puá?!

aslán ešjosez (no aj) vañ-derja, male álenom dátfóste?!

4. (Kinderlied).

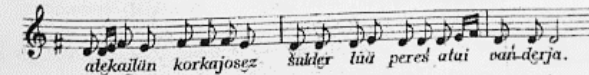
M. M. ♩ = 85

Bakcájostin éberjosez mak - šaskajos vañ-derja;

neljosedlän éberjosez, áeraze takta vañ-derja;

atekailän korkajosez šukler liü peres' utai vañ-derja.

A Vaszilij Szemjonov által énekelt dal kottázva
(Robert Lach 1926. évi munkájából; S. 29.)

A kutatómunkát a következőképpen szervezték meg: az első szakaszban Munkácsi meghallgatta a kiválasztott adatközlőket, s írni tudó udmurtokkal lejegyezte a szövegeket udmurt és orosz nyelven, átírta őket latinra, majd németre

fordította azokat. Ezt követően Lach, felhasználva az általa előkészített anyagot, többször meghallgatta a dalokat közvetlenül az adatközlőktől és kottába szedte őket. Így lettek feldolgozva a Vaszilij Szemjonov, Szajfullin Szajfejev, Akmadisa Dzsanduszov, Kaljan Galjamsin, Jegor Kalenyin, Ivan Gyakonov és Jefim Makszimov előadásában elhangzott dalok, amelyeket később közölt az 1926-ban megjelent publikációjában.⁸

Des Phonographierten		Der Aufnahme			
Platte Nr. 2622		Touren pro Minute 41			
Vor- und Zuname <i>Ipatij Korovin (Muskell. 1873)</i>		Datum, Ort, Provinz-Land <i>11 Sept. 15. Reichenberg a. Rhdn. Prov. Ungarn</i>			
Geschlecht <i>männlich</i> Rasse, Stamm		Pkt des Gegenstandes <i>Volkslied</i>			
Alter <i>31 1/2</i> Beruf <i>Bauer, Hofjake</i>		Eigene, Fremde, schon Gedruckte <i>vollständig, nicht gedruckt</i>			
Geburtsort-Provinz-Land <i>Promarkga, Gwarum. Vjatka</i>		Sprache, Dialekt, Mandart <i>Hofjakeisch</i>			
Wohnort-Provinz-Land		Musik, vocal oder instrumental			
war früher sesshaft in _____ bis _____		<i>ein- oder mehrstimmig</i>			
richt viel, ist viel gereist, wann? wo? <i>nie</i>		Stimmungslage oder Instrumente <i>Tenor</i>			
Wohnort-Provinz-Land der Eltern <i>Promarkga, Vjatka-Gov.</i>		Geräusche, Schreiben etc.			
Familie des Vaters <i>Promarkga</i> der Mutter <i>Promarkga</i>		Pkt der Membran <i>Holz</i> des Trichters <i>Aluminium</i>			
Erste Aufnahme durch Platte Nr. 2627		Name des Phonographisten <i>P. S. Och</i> Beruf <i>Lehrer</i>			
Inhalt:		Uebersetzung.			
Transkription.		Des Uebersetzers Name <i>Helmich Schwarz</i>			
Des Transkriptors Name, Beruf, Muttersprache <i>Semjon Sibelnikov</i>					
Original <i>grobdruckt</i>					
<p><i>Короче-но кувчундо</i> <i>короче мунчундо</i> <i>лиано нуганов дурс евоп</i> <i>ёвоп санчундог.</i> <i>Короче мичаг короче</i> <i>тоис ёвоп лиано.</i> <i>Короче дурс санчундо</i> <i>бичундо мачундог.</i> <i>Мачундо маис авр но</i> <i>оис короче мачундо</i> <i>лиано мунчундог</i> <i>укиког.</i> <i>Д мачундо мачундо</i> <i>вопчундо гунд.</i></p> <p>(Hofjakeisch in zyrillischen Lettern)</p>		<p><i>Нороч јужундо.</i> <i>Два јужундо и два джа</i> <i>бичундо онагачундо но</i> <i>огачундо евопчундо дурс.</i> <i>„ „</i> <i>Са воцмочка гундун</i> <i>мундун бичундо, но се</i> <i>гунчундо, оис оис</i> <i>мундун бичундо, оис</i> <i>носе гачундо-бачундо.</i> <i>„ „</i> <i>Два нуган и два санчундо</i> <i>евопчундо мундун мундун</i> <i>нороч.</i> <i>Два, онагачундо јужундог</i> <i>Анагачундог!</i></p> <p>(Russische Umschrift)</p>		<p><i>Reichenlied.</i> <i>Three Birken und zwei Eiden,</i> <i>biegen sich immer mehr</i> <i>meinem Heifer.</i> <i>„ „</i> <i>Von Osten bläst</i> <i>der kalte Wind, aber</i> <i>man weiß nicht, dass</i> <i>der sanfte Wind</i> <i>meine Saenger sind,</i> <i>„ „</i> <i>Three Birken und zwei</i> <i>Mädchen,</i> <i>Verzuden thuenen ich</i> <i>mein Lied.</i> <i>Ob, versohnenden</i> <i>ist meine Heimat!</i></p> <p>(Deutsche Umschrift)</p>	

A Vjatkai kormányzóság Szarapuli járásának Puro-Mozsga településéről származó Ipatij Korovin udmurt adatközlő kísérlapjának másolata az udmurt, orosz és német nyelven lejegyzett szöveggel (Forrás: Bécsi Hangarchívum)

⁸ Lach, 1926. S. 29–47.

Nyilvánvaló, hogy Jegor Kalenyin (az alsó-ausztriai Spratzern táborából), Ivan Gyakonov és Jefim Makszimov (a kenyérmezői táborból) meghallgatása és hangfelvételeinek elkészítése közvetlenül a tábori körülmények között zajlott, mivel nem túl sok dalt énekeltek fel. Vaszilij Szemjonovot, Szajfullin Szajfejevet, Akmadisa Dzsanduszovot és Kaljan Galjamsint Lach már Budapesten hallgatta meg, ahová kifejezetten ebből a célból hozták át őket a táborokból.

Munkácsi és Lach munkái, továbbá a Pöch nevéhez köthető kéziratos anyagok elemzése alapján a szerzők összeállították azon hadifogoly udmurtok részletes jegyzékét a jelenlegi helynevek feltüntetésével, akik adatközlőkként részt vettek az osztrák és magyar tudósok 1915–1918. évi hangfelvételeinek elkészítésében.⁹

Robert Lach, Munkácsi Bernát és Rudolf Pöch udmurt adatközlőinek jegyzéke:

Az adatközlő vezető- és keresztnéve (Az osztrák és magyar kutatók által alkalmazott latin betűs átírással együtt) ¹⁰	A forrásokban feltüntetett származási hely (Az eredeti transzkripcióval együtt) ¹¹	Kiegészítő adatok	A származási hely jelenlegi közigazgatási neve
<i>A. Vjatszki kormányzóság – Gouvernement Wjatka</i>			
<i>I. Szarapuli járás – Kreis Sarapul</i>			<i>Jelenleg: Udmurt Köztársaság</i>
1. Hudjakov, Jefrem / Jefrem Chudjakov	Kijlud falu, Kijlud voloszty / <i>Kij-lud, Besirk Kij-lud</i>		Kijlud falu, Uvai járás
2. Markov, Tyerentyij / Terentej Markov	Novij (Vil) Kijlud település, Kijlud voloszty / <i>Vil'kij-lud, Besirk Kij-lud</i>		Novij Kijlud település, Kijlud municípium, Uvai járás

⁹ Több adatközlő nemcsak dalokat énekelte fel a lemezekre, hanem jelentős nyelvészeti adalékkal is szolgált Munkácsi számára.

¹⁰ A magyar fordításban az adatközlők nevei nem ABC-rendben követik egymást. (A fordító megjegyzése.)

¹¹ A településnevek latin betűs átírásakor a Munkácsi által alkalmazott transzkripciót vettük alapul.

3. Gyakonov, Ivan / Ivan Dia-konov	Mukaban település, Zjuzino voloszty / <i>Mukaban, Kreis Sarapul, Besirk Sjusinskoje</i>	31 éves, béres; <i>31 Jahre alt, Feldarbeiter</i>	Mukaban település, Boroduli municípium, Sarkani járás
4. Makszimov, Jefim / Jefim Maximov	Mukaban település, Zjuzino voloszty / <i>Mukaban, Kreis Sarapul, Besirk Sjusinskoje</i>	27 éves, béres; <i>27 Jahre alt, Feldarbeiter</i>	Mukaban település, Boroduli municípium, Sarkani járás
II. Jelabugai járás – <i>Kreis Jelabuga</i>			<i>Jelenleg:</i> Udmurt Köztársaság
5. Biktirimov, Jevdokim / Jevdokim Biktirimov	Uv(r)jadi Szalja település, Musak voloszty / <i>Ud-d'ad'j-sal'a, Besirk Mušakovskaja</i>		Karamasz-Pelga falu, Karamasz-Pelga municípium, Kijaszovói járás
6. Fedotov, Szemjon / Semjon Fedotov	Verhnyij Bemizs település, Vasziljevo voloszty / <i>Bemjž, Besirk Vasiljevskaja</i>		Verhnyij Bemizs település, Verhnyij Bemizs municípium, Kiznyeri járás
7. Jegorov, Kuzma / Kuzma Jegorov	Guznosur település, Vasziljevo voloszty / <i>Gušno-šur, Besirk Vasiljevskaja</i>		Guznosur település, Bobja Ucsa municípium, Malaja Purga-i járás
8. Mihajlov, Ilja / Ilja Michailov	Zsikja Karasur település, Iljinszkoje voloszty / <i>Đžikja kara-šur, Besirk Il'inskaja</i>		Karasur település, Urom municípium, Malaja Purga-i járás
9. Szemjonov, Mihail / Michail Semjonov	Karasur település, Kibja voloszty / <i>Kara-šur, Besirk Kibinskaja</i>		Karasur település, Bolsaja Kibja municípium, Mozsgai járás

10. Vnyebracs-nij, Nyikolaj Andrejevics / Nikolai Andreič Vynebračnyj	Kazakovo (Kazakgurt) település, Alnasivoloszty / <i>Kazak-gurt, Besirk Alnašskaja</i>		Kazakovo település, Romaskino municípium, Alnasi-i járás
11. Korovin, Ipatyj / Ipati Korowin	Puro-Mozsga település / <i>Puro-moschga</i>	31 éves, paraszt <i>31 Jahralt, Bauer</i>	Puro-Mozsga település, Buranovo municípium, Malaja Purga-i járás
III. Glazovi járás – <i>Kreis Glazov</i>			<i>Jelenleg:</i> Udmurt Köztársaság
12. Bazsenov, Trofim / Trofim Baženov	Csekalevszkoje (<i>udmurt Csokolgurt</i>) település, Ponyino voloszty / <i>Tšokol'-gurt, Besirk Poninskaja</i>		Csekali település, Glazovi járás – <i>1976. június 3-tól megszűnt önálló közigazgatási egységként</i>
13. Gorbusin Makszim / Maxim Gorbušin	U recski Szljuka település, Ljuk voloszty / <i>L'ek-šur, Besirk L'ukskaja</i>		Recska Ljuk település, Kamennoje Zagyelje municípium, Balezinói járás
14. Lavrentyev, Fedor / Fedor Lavrentjev	Piszkor (Novo-Jelovszkoje) falu, Pisket voloszty / <i>Piskor, Besirk Pyšketskaja</i>		Novojelovo település, Samardan municípium, Jukamenzski járás
15. Perevozcskiöv, Gavril / Gavril Perevozčikov	Ebbekutonszk település, Polom voloszty / <i>Ebekkutonsk, Besirk Polomskaja</i>		Ebbekuton település (1940-ben Umszk névre keresztelték át), Iszakovo municípium, Iszakovói Járás – <i>1987. december 19-től megszűnt önálló közigazgatási egységként</i>

16. Pozgyejev, Jegor / Jegor Pozdejev	Szvjatogorszkoje voloszty / <i>Besirk Svjatogorskaja</i>		1938. július 10-től Krasznohorszkoje település, az Ud- murt Köztársaság egyik járási székhelye
17. Kalenyin, Jegor / Jegor Kalenin	Jagosurszkoje, a voloszty székhelye / <i>Jagožurskoje, Kreis Glazov, Besirk Jagožurskoje</i>	35 éves, paraszt; <i>35 Jahralt, Bauer</i>	Jagosur település, Junda municí- pium, Balezinói járás
IV. Szlobodszkoji járás – <i>Kreis Slobodsk</i>			<i>Jelenleg:</i> Kirov megye
18. Baltacsev, Dmitrij / Dmitrij Baltačev	(Krugloje falu), Nyizsnyij Mocsalinszkij település, Jaroszlavl voloszty / <i>Põnul-gurt, Besirk Jaroslavskaja</i>		Nyizsnyeje Mo- gacsino település, Szvetozarevo municípium, Szlobodszkoji já- rás
B. Kazanyi kormányzóság – <i>GouvernementKazan</i>			
V. Mamadisi járás – <i>Kreis Mamadyš</i>			<i>Jelenleg:</i> Tatár Köztársaság
19. Szemjonov, Vaszilij / Vasilij Semjonov	Ostormo-Jumja település, Sztaraja Jumja voloszty / <i>Uļen-gurt, Besirk Staro-Juminskaja</i>	31 éves, kocsis; <i>31 Jahr alt, Kutscher</i>	Ostorma Jumja (Ulin-gurt) falu, Sztaraja Jumja község, Kukmori járás
20. Szajfejev, Szajfullin / Sai- fullin Saifejev	Tilo-gurt település, Sztaraja Jumja vo- loszty / <i>Telo-gurt, Besirk Staro-Ju- minskaja</i>	26 éves, béres; <i>26 Jahr alt, Feldarbeiter</i>	Verhnyaja Jumja (Tilo) település, Sztaraja Jumja község, Kukmori járás
21. Saktyin, Bajmet / Bajmet Šaktin	Nyizsnyij Kumor (Tyjudajan Kumor) település, Sztaraja Jumja voloszty / <i>Uļen- kumor, Besirk Staro- Juminskaja</i>		Nyizsnyij Kumor település, Szred- nyij Kumor köz- ség, Kukmori já- rás

22. Tuktasov, Szajfulla / Sajfulla Tuktašov	Kurkino (Kir aul) település, Sztaraja Jumja voloszty / <i>Kurkinja-gurt, Besirk Staro-Juminskaja</i>		Kurkino település, Nirja község, Kukmori járás
VI. Kazanyi járás – <i>Kreis Kazan</i>			<i>Jelenleg:</i> Tatár Köztársaság
23. Ismurzin, Izbaj / Ižbaj Išmurzin	Verhnyaja Usma település, Baltaszi voloszty / <i>Ušmj [Ušmę], Besirk Baltasinskaja</i>		Verhnyaja Usma település, Malie Lizi község, Baltaszi-i járás
C. Ufai kormányzóság – <i>Gouvernement Ufa</i>			
VII. Birszki járás – <i>Kreis Birsck</i>			<i>Jelenleg:</i> Baskír Köztársaság
24. Muhajarov, Szabirzjan / Sabyrzjan Muc-hajarov	Sztaro-Varjajs település, Kizil Jar voloszyt / <i>Vuž-varaš, Besirk Kyzyl'arovskaja</i>		Sztarij Varjas falu, Janauli járás
25. Muradsin Mardimsa / Mardymša (Mardęmša) Muradžin	Urazgildi település, Kamisli voloszty (<i>valójában Tatislinszki voloszty</i>) / <i>Uroz-gętek [uroz-gętek], Besirk Tatyšlinskaja</i>		Urazgildi (Vukogurt) település, Novie Tatisli község, Tatisli-i járás
26. Sajahmatov Szabirtin / Sabyrtin Šajachmatov	Altaj település, Manisaltaut voloszty / <i>Altai, Besirk Manyšaltautskaja</i>		Altajevo település, Kuzbajevo község, Burajevói járás
27. Dzsanduszov, Akmadisa / Akmadyša Džandusov	Novo-Kalmierovo telep, Tatesli (Tatisli) voloszty / <i>Vil'-kalmijar, Kreis Birsck, Besirk Tatyšly</i>	35 éves, paraszt; <i>35 Jahralt, Bauer</i>	<i>Jelenleg:</i> Permi terület, Novij Kalmijar (Kalmijar-?) település, Kuedai járás

VIII. Ufai járás – <i>Kreis Ufa</i>			<i>Jelenleg:</i> Baskír Köztársaság
28. Tyimirzjanov, Ahmadjan / Achmadjan Timirzjanov	Kamlov település, Pokrovszk voloszty / <i>Kamlj-gurt</i> [<i>kamle-gurt</i>], <i>Besirk Pokrovszkaja</i>		Kanli falu, Kusnarenkovói járás
D. Permi kormányzóság – <i>Gouvernement Perm</i>			
IX. Oszai járás – <i>Kreis Osa</i>			<i>Jelenleg:</i> Baskír Köztársaság
29. Galjamsin Kaljam(n) ¹² / Kaljam(n) Galjamšin	Votszkaja Urada település, Gondir voloszty / <i>Urada, Kreis Osa, Besirk Gondyrszkaja</i>	35 éves, béres; <i>35 Jahr alt, Feldarbeiter</i>	Votszkaja Urada település, Novij Artaul község, Janauli járás
E. Szamarai kormányzóság – <i>Gouvernement Samara</i>			
X. Bugulmai járás – <i>Kreis Bugulma</i>			<i>Jelenleg:</i> Tatár Köztársaság
30. Lukijanov, Nyikolaj / Nikolai Lukianov	Pokrovszkij Urusztamak falu, Ivanovszkaja voloszty / <i>Ursj-gurt</i> [<i>urse-gurt</i>], <i>Besirk Ivanovszkaja</i>		Pokrovszkij Urusztamak falu, Bavli-i járás

Munkácsi Bernát, Robert Lach, Rudolf Pöch és a kollégáik olyan folk-lórányagot gyűjtöttek össze, kutattak és nagyrészt ki is adtak, amelyet az akkoriban modernnek számító hangfelvevő technika segítségével először rögzítettek. Ez a kiadvány az Osztrák Tudományos Akadémia Hangarchívuma és az Orosz Tudományos Akadémia Uráli Részlege Udmurt Történeti, Nyelvi és Irodalmi Kutatóintézete kutatói által, magyar kutatók közreműködésével elértelső közös eredmény az udmurt hadifoglyok 1915–1918 folyamán készült hangfelvételeinek kutatásában.

¹² Lach a munkájában az egyik adatközlőjük, Galjamsin keresztnévét „Kaljammak” írja (ld.: Lach, 1926. S. 7.), Munkácsi viszont „Kaljannak” (Munkácsi, 1952. S. XIV.). Úgy véljük, hogy a helyes írásmód a „Kaljam”, mivel a Káma menti udmurtoknál ez a keresztnév éppen ilyen alakban terjedt el széles körben. Ld. pl.: М. Г. Атаманов: *Удмурт нимбугор = Словарь личных имен удмуртов*. Ижевск, 1990. С. 227.

Tervezzük, hogy a kiadványhoz CD-melléklet is járul majd, amelyen hallható lesz a 20. század elején élt udmurtok hangja is. Ez a közös munka lehetővé fogja tenni, hogy hazajuttassunk egy különösen értékes folklór- és lingvisztikai anyagot, amelyet több mint 100 éve őriznek Ausztriában, és amely az udmurt nép történeti-kulturális örökségének nagyon fontos részét képezi.

VIKTOR GYENYISZOV*

Oroszról magyarra fordította: SERES ATTILA

Megemlékezés a 125 éve született Róheim Gézáról

A *Néprajzi Hírek* 2016/1-es számában már beszámoltunk arról, hogy a Magyar Néprajzi Társaság egy nyolc fős delegációval vett részt a Róheim Géza születésének 125. évfordulója alkalmából szervezett emléktábla-avatáson, illetve emlékfűltesen. A megemlékezést a Róheim család által alapított Erdőkertes település önkormányzata szervezte szeptember 12-én, a néprajzkutató születésnapján. 2017. március 1-jén a Társaság Folklór Szakosztálya által megrendezett emléküléssel folytattuk a megemlékezések sorát.

A Néprajzi Társaság hagyományai között mindig nagy szerepet kapott a jeles elődökre való emlékezés, Róheim Géza pedig különösen is kedves az egyesület számára, hiszen 18 évesen itt tartotta a *Hold mitológiája* címmel első tudományos előadását. Noha tisztséget nem viselt, ezt az első, korai előadást a későbbiekben még számos további követte.

Amikor néprajzusként rá emlékezünk, elsőként a *Magyar néphit és népszokások* kutatójaként jut eszünkbe. Az a kutató, aki „végérvényesen kirajzolta a magyar néphit legfontosabb kulturális kapcsolatait, hisz az itt vázolt kép

---

* A tanulmány szerzője, Viktor Nyikolajevics Gyenyiszov az Orosz Tudományos Akadémia Uráli Részlege Udmurt Történeti, Nyelvészeti és Irodalmi Intézetének főmunkatársa. A tanulmány szövege orosz nyelven 2016-ban jelent meg az izsevszki Udmurt Egyetem és az OTA Uráli Részlege Udmurt Történeti, Nyelvészeti és Irodalmi Intézetének közös finnugrisztikai történeti, folklorisztikai és filológiai évkönyvében (Записи удмуртских военнопленных 1915–1918 гг. в фондах Фонограммархива Австрийской Академии Наук. In: *Ежегодник финно-угорских исследований. Том 10. Выпуск 4*. Главный редактор: Г. В. Мерзлякова. Издательский центр «Удмуртский университет», Ижевск, 2016. Стр. 122–132.). A téma alapjául szolgáló ausztriai, magyarországi és udmurtiai gyűjtés anyagából (fénykép- és hangfelvételek, tárgyi emlékek, kiadványok stb.) 2017. március 2-án nyílt nagyszabású kiállítás a Moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központ Zichy Mihály Szalontermében. Az Osztrák Tudományos Akadémia Hangarchívumában gyűjtött korabeli hangfelvételeket tartalmazó CD-kiadvány várhatóan az idén fog megjelenni. (*A fordító – Seres Attila*)

*nagyjából érvényes maradt az azóta eltelt több, mint fél évszázadban.*¹ Akik olvasták és használták, illetve használják a művet, azok számára ismert Róheim Géza egyetemes műveltsége, rendkívüli anyagismerete, megbízható pozitivistádatkezelése, valamint kritikai érzéke, amelyek mind hozzájárultak ahhoz, hogy egy máig ható, jelentős mű szülessen a tudós tollából.² Emlékezésünk célja azonban az volt, hogy e jeles évforduló apropóján túltekintsünk a magyar népszokások és néphit kutatóján és feltárjuk azt a tágabb kontextust is, amelyben élt és alkotott a jeles tudós.

Ennek a gondolatnak a jegyében tartotta meg nyitóelőadását Verebélyi Kincső folklorista, aki nem pusztán Róheim Géza munkásságának legszakavatottabb ismerője, de véleményem szerint a leglelkesebb kutatója is néprajzosaink között. Felvezető gondolataiban azt hangsúlyozta a Tanárnő, hogy Róheim Gézát nagyon nehezen lehet egy diszciplínába besorolni, hiszen írásai a szokás, a néphit, az etnopszichiátria és pszichoanalízis, valamint a vallásemélet területeit egyaránt átfogják. Egy olyan kutató volt, aki mindig meg tudta találni a releváns kérdéseket. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a sajátossága, ahogy – például a luca székéről, vagy a kedd asszonyáról írott tanulmányában – az össze nem függő tényeket is képes volt egymással összekapcsolni. Emellett az emberi lényeg, az emberiség mélyén rejtőző örök emberi vonatkozások is állandóan érdeklődésének homlokterében álltak. A psziché működése iránti érdeklődése tette őt nyitottá arra, hogy azt egy egész csoportra vonatkoztatva is vizsgálat tárgyává tegye, és megvalósíthassa a pszichoanalitikus terepmunka módszertanát. Gyűjtései során a legapróbb viselkedés módozataira, a mindennapi tapasztalatokra, az álmokra és ezek pszichés magyarázataira figyelt, és ezáltal az emberiség fejlődésének nyitott kérdéseire tudott válaszokat találni. Így jutott el az Ödipusz-komplexus egyetemességének felismeréséig, tágabb értelemben pedig addig a tapasztalatig, hogy a kultúrák nagyon különböző kontextusaiban is számos hasonló jelenséget lehet megfigyelni.

Róheim értelmezéseinek a háttérben nagyon markánsan kirajzolódott Freud kultúraelmélete. Ennek antropológiai továbbfejlesztéséből született meg a tudós nevéhez köthető pszichoanalitikus szemléletű etnológia, valamint folklorisztikai tanulmányok egész sora. Mészáros Judit pszichoanalitikus, a Ferenczi Sándor Egyesület elnöke előadásában arról beszélt, milyen forradalmian új szemléletet hozott a lélek elemzéséből kiinduló elmélet Róheim korának Budapestjére. A 10-es években, a relativitáselmélettel párhuzamosan berobbanó új irányzat ugyanis különösen nyitott befogadó közegre talált a fővárosban. A modernizációra fogékony, avantgárd értelmiségi körökben, sőt, még a kávéházakban is terjedt. A legtöbbet Ferenczi Sándornak köszönhetek, aki innovatív erejével, liberális szellemiségével és nem utolsósorban interdiszciplináris szemléletével iskolát teremtett 1913-ban Budapesten. Az elméleti és terápiás

¹ Pócs Éva: Róheim és a magyar néphit kutatása. *Thalassa*, 1992/2. 13–21, 19.

² Uo.

téren úttörőnek számító csoport 1918-ra már a mozgalom központjává vált, ahogy Freud fogalmazott. A pszichoanalízis a kultúra részévé vált, és még a világháború is fejlődést hozott számára, hiszen a háborús neurózisok kezelése új lehetőségeket és terepeket nyitott. Megtermékenyítően hatott rá az irodalom és a társadalomtudományok is. Róheim Géza 1915-ben csatlakozott a csoporthoz, analízisre Ferenczi Sándorhoz és Kovács Vilmához járt. Innentől kezdve az egész életművét meghatározta az örök emberi pszichés sajátosságoknak a keresése.

Róheim Géza emléktáblája a Budapest, XIV. Hermina út 45. sz. alatt lévő Róheim-villa falán
(Fotó: Hála József)

Nem volt ezzel egyedül, ahogy ezt Valachi Anna irodalmár, József Attila-kutató előadásából megtudtuk. A neves költő a 30-as évek első harmadától kezdve a mélylélektani esettanulmányok fölismeréseit költőként és filozófusként is sokrétűen hasznosította. Az irodalmár rámutatott, hogy éppen Róheim Géza szellemi inspirációjának volt köszönhető ez az érdeklődés. Egyik alapvető olvasmánya volt a lélekkutató *A varázserő fogalmának eredete* című 1914-es írása. Később a *Csurunga népe* című, ausztráliai expedícióbeszámoló formálta tovább a költő pszichoanalitikus gondolkodását. Sőt, hazatérte után a pszichoanalitikus terápiát is folytató Róheim állítólag rövid ideig kezelte József Attilát, aki eredetileg gyógyulási és önismereti szándékkal fordult az új eszme felé. A módszeres önelemzés azonban egyedülállóan gazdagította költői eszköztárát is, hiszen a terápián születő felismeréseiből és élményeiből alkotta meg „verseinek szubjektív hitellű metaforáit”.³ Ahogy egykori szerelmének vallotta: „a nagy versei sohasem jöttek volna létre, ha az analízisben nem értette volna meg a

³ Valachi Anna: Szóra bírt, hallgatag mélység. József Attila és a pszichoanalízis. *Forrás* 2005/4. 38–50, 41.

gyerekkori dolgok összefüggését a későbbiekkel. Ott oldódtak fel az elfojtott mondanivalók.”⁴

A pszichoanalízis mellett Róheim Géza pályájának visszatérő témája volt a magyarság őstörténete, illetve annak hiedelemaspektusai. Glässer Norbert, a szegedi Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék és Zima András, a budapesti Zsidó Egyetem oktatói e téma kutatásának társadalmi kereteiről beszéltek az emlékülésen. Hangsúlyozták, hogy Róheim volt az első magyar kutató, aki ezt a témát általános etnológiai fogalmakkal írta le, nem pedig a modern magyar asszimilatív nemzeteszmével együtt formálódó, szimbolikus politika „őstörténetre” tekintő jelképiségének kontextusába helyezve. A kutató neológ középosztálybeli származása ellenére őstörténeti kérdésekkel foglalkozó munkái nem igazodtak a korszakra, és a magyar neológ történétírókra jellemző nemesi romantikus historizmushoz. Őt az eredet kérdésének boncolásakor is az etnológiai és antropológiai elméletek használata, az általános tudományos kérdésfelvetések megfogalmazása jellemezte. Mindezek fényében felmerülhet, hogy mennyiben tekinthető Róheim neológ háttérűnek? – tették fel a kérdést az előadók. A Róheim család története a gazdasági modernizációban aktív szerepet vállaló, 18. században bevándorló, nyugati eredetű, többnyire cseh–morva területekről érkező, a 19. században polgárosuló zsidó családok pályájába illeszkedett. Ugyanakkor Róheim Géza tudományos munkássága nem tekinthető a zsidó kultúra részének, Róheim zsidósága ellenére sem. A magyar „őstörténet”, etnogenezis, honfoglalás előtti hiedelemvilág kérdései a neológ háttérű kutatónál a Wissenschaft des Judentums-tól függetlenül, a magyar tudományosság általános keretei között jelentek meg.

A Róheim házaspár sírja New Yorkban

⁴ Vágó Mártát idézi Valachi Anna. In: Valachi Anna: Szóra bírt, hallgatag mélység. József Attila és a pszichoanalízis. *Forrás* 2005/4. 38–50, 41.

Az emlékülés záróelőadása, úgy gondolom, igazi csemege volt, még akkor is, ha némileg lazább szállal kapcsolódott a jeles kutató munkásságához. Tamás Ildikó, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének folkloristája logikai összefüggéseket látszólag nélkülöző, vagy kizárólag halandzsa gyermekfolklor-alkotások (elsősorban a mondókák) értelmezési lehetőségeiről beszélt. Ismert, hogy a gyermekfolklor és azon belül a mondókák Róheim Géza gyűjtéseiben is fontos forrásul szolgáltak. Ő ezekben és ezek mélyén is a pszichés sajátosságokat, a tudatalatti megnyilvánulásait kereste. Tamás Ildikó előadása egy teljesen más, aspektusból, a kortárs kognitív szemantikai vizsgálatok eredményeinek felhasználásával értelmezte az alkotásokat, arra a kérdésre keresve a választ, hogy hosszú idő során bekövetkezett szövegromlások sorozataiból magyarázhatók-e, vagy elképzelhető, hogy eleve, azaz eredetüktől fogva halandzsaalkotások? Bizonyította, hogy „*a félrehallások (amelyek sokkal inkább tekinthető népetimológiának) nem csak a gyermekek nyelvhasználatát jellemzik, másrészt pedig a hibásnak érzékelt szövegek javítására már 6 éves kortól megvan az igény, tehát az elrontott szövegek automatikus továbbadásáról és megőrzéséről nem beszélhetünk. A gyermekfolklor zárványjellegének hangsúlyozása (ti. hogy a gyerekek megőriznek olyan elemeket, amelyek az idősebbek folklorjából már eltűntek) szintén megfigyelhető a tudományszak kezdeteitől. Ez ellen az egyik legfontosabb érv, hogy azok a motívumok, tartalmak, amelyek ősiségként, utolsó menedékként említődnek, a jelentésnyomozó elemzésekben éppen a felnőttek folklorjából (ráolvasásokból, farsangi szokásokból, mesékből) kapnak értelmezést. A nyelvészeti kutatások bevonásával az is bizonyítható, hogy a valaha létezett konkrét tartalom feltételezése helyett hasznosabb úgy tekinteni a halandzsaszövegekre, mint amelyek eleve a hangalakilag motiváltabb szavakból, expresszív hangsorokból építkeznek, és ezzel párhuzamosan konkrét jelentések helyett képlékenyebb jelentésfelhővel, magasabb érzelmi tartalommal rendelkeznek. Esztétikai minőség azonban ezekhez is köthető. Ez utóbbit bizonyítja a mondókákban »kötelezően« előforduló számos stilisztikai alakzat (ismétlés, allegória, rím), illetve az expresszív (hangutánzó és hangfestő) szavak magas aránya. A halandzsa tehát inkább tekinthető az alkotás eredeti céljának, mint torzult végeredményének.*”⁵ Az előadást hallgatva végig ott motoszkált bennem a kérdés: vajon a gyermekanalízisben is jeleskedő Róheim Géza miként reagált volna a gyermekfolklor ilyenfajta mai olvasatára?

A kérdésre nem kaphatunk már választ, annyit azonban remélünk, hogy az elhangzott előadások által a szélesebb körű tudományos-kulturális érdeklődést Róheim Gézára, az ő kultúrák- és tudományszakok közötti alakjára tudtuk irányítani.

FRAUHAMMER KRISZTINA

⁵ Tamás Ildikó *A diakrón vizsgálat és a rekonstrukció lehetőségei és korlátai a szövegfolklorisztikában* című, kéziratban lévő összefoglaló előadásszövegéből átemelve.

Szigetköz tudós krónikásának, Timaffy Lászlónak példamutató életútja¹

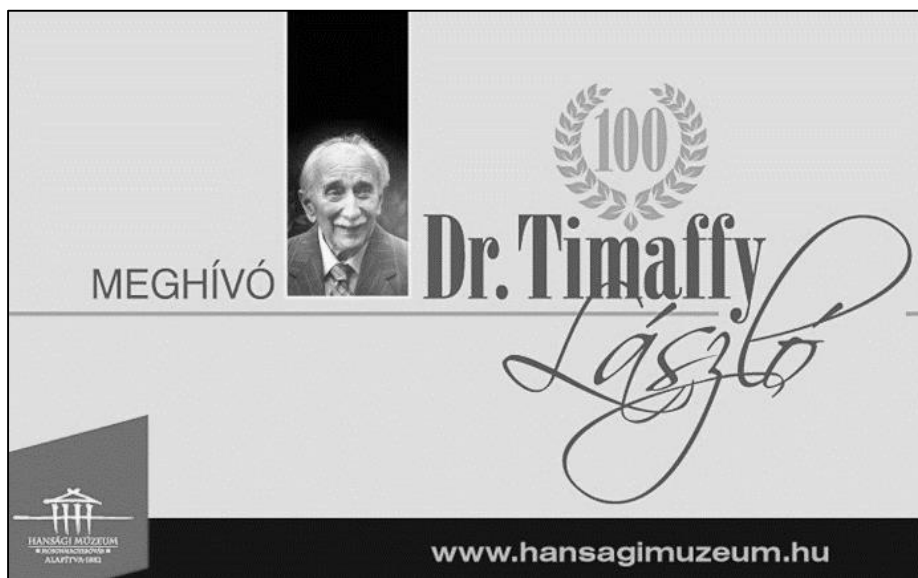
A 2016-os év számos rendezvénye, emlékülése, konferenciája jelzi azt, hogy Timaffy László milyen csodálatos szellemi hagyatékot hagyott az utókorra. Születésének 100. évfordulója alkalmából több város, falu (Csorna, Győr, Győr-Ménfőcsanak, Győrújbarát, Hédervár, Mosonmagyaróvár), intézmény, társaság tartotta fontosnak, hogy felidézzék életútját, munkásságát, kutatásait.

A Szigetköz tudósa címmel a Hansági Múzeum szervezésében Mosonmagyaróváron, az egykori Alma-materében konferencián emlékeztek meg róla tisztelői, kollégái, tanítványai: Ács Anna, Fazekas Imre, Kocsis Aranka, Kottmayer Tibor, Lackovits Emőke, Lanczendorfer Zsuzsanna, Paládi-Kovács Attila, Perger Gyula, Székely Zoltán. Emellett *A Kisalföld szolgálómestere* címmel nyílt meg a Mosonvármegyei Múzeumban egy teljes körű, Timaffy László hagyatékát bemutató emlékkiállítás. Az életútját bemutató 24 tabló, valamint a személyes és a munkásságát szemléltető tárgyak bemutatása Városi Ágnes néprajzos és Székely Zoltán múzeumigazgató kiváló munkáját dicsérik. A kiállítás néhány tablója, néprajzi tárgyi anyagai vándorkiállításaként is bejárták Szigetköz és a megyénk több helységét (Csorna, Dunakiliti, Dunasziget, Győrújbarát, Győr-Ménfőcsanak, Hédervár, Kimle, Kunsziget, Lébény, Mosonszolnok). Minden helyszínen újabb és újabb koncepció szerint került bemutatásra Timaffy László gazdag hagyatéka. Kunszigeten, Héderváron és legutóbb Lébényben jómagam nyitottam meg e remek kiállítást.² A vándorkiállításnak akkora sikere lett, hogy ez év novemberben Jánossomorjára is „elvándorol” még. A Timaffy-évforduló megemlékezéseit megyei néprajz- és népmesemondó verseny, néptáncfesztivál, népzenei gálaműsor, kórustalálkozó, néprajzi nap is színesítette. Néptáncsoportok, a Lajta Néptáncgyűttes, a Csobolyó Néptáncgyűttes és a Timaffy László Alapfokú Művészeti Iskola énekes, táncos lábú diákjai, pávakörök, kórusok dicsérték előadásukkal, tudásukkal Timaffy László emlékét. Az emlékévet gazdagította a tudós *Szigetközi Krónika* című könyvének 3. bővített kiadása, amelyet a Hazánk Könyvkiadó adott ki, és Győrben a Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér Kisfaludy Károly Könyvtárában mutattak be, Pió Márta *Kisalföld szolgálómestere* című filmjével összekötve. A házigazda Horváth József, beszélgetőtársai Perger Gyula, Szabó József és Timaffy Gyöngyvér voltak. A jeles évfordulót a Timaffy-hagyatékot őrző győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum „*A tudást emberkö-*

¹ Elhangzott Mosonmagyaróváron 2017. április 28-án. Az itt közölt írás az előadásom rövidített változata.

² Pl. Timaffy László életútja és munkássága. Előadás a Boldogasszony Napok keretén belül Héderváron, 2016. augusztus 13–14-én.

zelbe vinni...” című néprajzi nappal, kézműves-foglalkozások, néprajzi kisfilmek és néprajzi előadások gazdag programjával zárta. Az előadók, Balázs Lívia, Horváth József, Lanczendorfer Zsuzsanna, Liszka József, Nagy Veronika, Tanai Péter a nagy előd kutatásaihoz kapcsolódó témákkal tisztelegtek. A megemlékezést a nap végén Németh Dénes és zenekara népzenei műsora tette színesebbé.

Jelen írásommal is fejet hajtok Timaffy László néprajztudós, geográfus, tanár, népművelő előtt. Úgy vélem, életútjának, munkásságának és szellemi hagyatékának felidézéséhez a leghitelesebb, ha saját szavait hívom segítségül.

Timaffy Lászlót nem véletlen nevezték „a Szigetköz krónikásának” (Tuba László), „a Tudós Aranyásznak” (szerző),³ „a Kisalföld szolgálmesterének” (Gaál Károly). Timaffy László Mosonszentandrásán született 1916. április 16-án. A természet szeretetét – ami írásaiban is tükröződik – már erdélyi származású erdész dédapja is megalapozta lelkében: „Dédapám már Szatmárnémetiben volt erdész...”⁴ Nagyapja, Timaffy Endre Szigetköz első állami iskolájának

³ A nyolcvanestendőös Timaffy László köszöntése. *Honismeret*, 1996. XXIV. évf. 4. szám, 99–100.

⁴ A dőlt betűvel jelzett idézetek Timaffy László szavai, Perger Gyula vele készített interjúja, valamint lányától kapott idézetei alapján. In Perger Gyula: „Amire küldetésem volt, azt becsülettel igyekeztem teljesíteni”. Perger Gyula beszélget Timaffy Lászlóval. *Műhely*, 1996. 3. A beszélgetés a Mediawave Alapítvány támogatásával készült portréfilm szövegének szerkesztett, rövidített változata, amely megjelent Timaffy László *Szigetközi Krónika* című, bővített kiadású könyvében is. Győr, 2016. 183–197.

lett a tanítója, így került a család ebbe a csodás „szigetvilágba”. *„Egy személyben volt az egész falusi értelmiség”*: tanító, postamester, anyakönyvezető, *„a falu mindenese”*. A nagyszülők cikolai háza, a gyönyörű szigetvilág, nagymama és édesanyja meséi már gyermekkorában elvarázsolták, örökre hazájává tették ezt a vidéket. Szülei: ifj. Timaffy Endre és Hrdina Irén is tanítók voltak, így tőlük a jövő nemzedéke iránti elkötelezettséget is megörökölte.

1934-ben érettségizett Mosonmagyaróváron a Piarista Gimnáziumban, felsőfokú tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte, ahol 1939-ben földrajz–történelem szakos tanári diplomát szerzett. Tanárai egyben kiváló tudósok is voltak, többek között: Cholnoky Jenő, Teleki Pál, Györffy István. *„Mivel a családban sok pedagógus volt, így lettem Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem földrajz–történelem szakos hallgatója.”*; *„Cholnoky volt a földrajzprofesszorom. Szerettem, mert kitűnő előadó volt és nagyszerű ember.”* Cholnoky tanszékén lett gyakornok, javaslatára végezte el a Közgazdasági Egyetem gazdaságföldrajz-tanár szakát, ekkor került *„Teleki bővületébe.”* A *Földgömb* című folyóiratban már egyetemista korában megjelentek cikkei.

Nagy hatással voltak rá a népi írók: *„... már kis egyetemista koromban eljártunk Szabó Dezsőnek a havi egy estén a kiskocsmában, kisfröccs mellett eltöltött beszélgetéseire.”*; *„Szárszón mi, »sárgacsőrű« egyetemisták csak hallgatók voltunk, de nagy élvezettel figyeltük Németh László, Féja Géza meg a többiek beszédeit, hozzászólásait.”*; *„Féjával a Földgömb-beli cikkeim kapcsán ismerkedtem meg.”*

1939-ben egyetemi tanársegéd lett, doktori értekezésének témája a Szigetköz vízrajza, amely 1939-ben könyv alakban is megjelent.⁵

Doktorált ifjú tanárként éli át a háborút. De a háborús évekre való visszaemlékezésében is kiemeli szeretett szakmáját: *„A Felvidék visszacsatolása után – mivel földrajzos voltam –, a térképészekhez kerültem. Térképeztük a Balaton környékét, abban a reményben, hogy az angolszászok puha alsótestünkön keresztül fognak megszállni bennünket – bárcsak így lett volna!”*

1941-től óraadó tanár a Pápai Római Katolikus Iskolában, majd 1943-tól a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Főiskola egyetemi docense, ahol az agrár-földrajz és az agropedagógia tantárgyakat tanítja. *„1943-ban kerültem az óvári főiskolára, és tantárgyként beiktatták az agrogeográfiát, vagyis a mezőgazdálkodás földrajzát.”* A gyakorlati oktatást az ezüstkalászos gazdatanfolyamok megszervezése tette lehetővé, amelyet többek között ő is szervezett. *„Nemcsak gazdasági szakismereteket tanítottunk, hanem egy kicsit a parasztság történelmét, múltját, irodalmát és a néphagyományokat is, úgyhogy ’45 után az első időszakban mindjárt népművelést is végeztünk.”*

Életében meghatározó szerepet töltöttek be a népfőiskolák. Alapítója és igazgatója volt az Óvári Széchenyi Népfőiskolának: *„43–44-ben megindítottam*

⁵ *Szigetköz vízrajza. Bölcsészdoktori értekezés.* Magyaróvár, 1939.

a népfőiskolát is, azzal a céllal, hogy a tehetséges parasztyerek első kézből kaphassák meg a mezőgazdaság ismereteit. Emellett a népfőiskola céljaként látó emberekké, olyan jó magyar emberekké kívántuk nevelni őket, akik a múltunkkal, hagyományainkkal, szellemi értékeinkkel is tisztában vannak. Hat évig tartott a népfőiskolánk, '49-ig, amikor aztán a politikai irányzatok véget vetettek ennek a szép munkának.” A rendszerváltás után újraéledtek a népfőiskolák Magyarországon, erről így ír: „Hála Isten ma újra él, feltámadt a mozgalom. A mai népfőiskolának ugyanúgy az egyes embert kell segíteni, egyéni és társadalmi gondjai megoldásában, mint korábban. Óriási szükség van az ősi tudás és erkölcs mai nemzedékhez juttatására. Ezt nem lehet másként csinálni, csak olyan szervezeti formában, öntevékeny közösségekben, mint Ménfőcsanakon is, előadássorozatokkal, vitaestekkel, bentlakásos táborokkal – széles választékát kínálják a tudás megszerzésének.”⁶

1949-ben állásából elbocsátották, ezután Cikolaszigeten volt falusi kántor, favágó és segédmunkás: „A törés '49-ben volt, amikor becsukták az óvári egyetemet.”; „már agráregyetem volt, és hát sajnós engem is elküldtek, egyetemi docensként szabadlábra helyeztek.”; „Kijöttem Cikolaszigetre, ahol keresztanyám élt a házukban. Így lettem ebben a szép kis cikolai templomban kántor. Két évig, amíg meg nem nősültem és Győrbe nem költöztem.” Győrben építőipari segédmunkásként dolgozott és a győr-szigeti templomban orgonált, hat évig kántorkodott. „Közben Barsi Ernő segítségével bekerültem a győri zeneiskolába furulyatanárnak, de csak óraadó lehettem és ez nem jelentett SZTK-t. Tehát egyetemi végzettséggel, doktorátussal falusi kántor lettem, s emellett – mert ebből nem nagyon lehetett megélni – favágó is voltam.”

1956-ban a Kossuth Lajos Gimnázium földrajztanára lett Mosonmagyaróváron, itt érte a forradalom. 1956-ban Szigethy Attila, a Dunántúli Nemzeti Tanács vezetője, gyermekkori barátja kiküldte Bécsbe az Osztrák Paraszt-szövetséghez. A forradalom leverése után emiatt szabadságvesztésre ítélték. Ezekre a nehéz időkre is többnyire humorral, iróniával emlékezik vissza: „Megúsztam másfél évvel. Ebből eltöltöttem egy telet a gyűjtőben, ahol Darvas Iván volt a könyvtáros.”; „... először hazaárulás volt a bűnünk, amit később leeresztettek az ellenforradalom szolgálatára. De a lényeg az volt, hogy egy nagy »görögütözes« pert rendezzenek Szigethy Attila köré, ahol az értelmiségi forradalmárokat is elítélhetik, mert addig a bányászok meg a parasztek szerepeltek az '56-os forradalom elitéltej között.”; „Én hetven napig voltam a győri rendőrségi pincében, és a szomszéd cellában volt Szigethy Attila. A fűtőtsten keresztül tudtunk beszélgetni egymással, és ő teljesen el volt szánva a halálra. Azt mondta, hogy egy életet föl kell áldozni sok életért.” A börtönben az iskolázatlanok lehetőséget kaptak tanulásra értelmiségi rabtársaiktól. „Én, mint tanár,

⁶ Zsilavi Fábiánné: Létkérdések az ezredfordulón – népfőiskolai konferencia. *Hegyalja*, 1999. március, 7.

életem legnagyobb tanári fizetését ott kaptam. Hetente egy alma volt a fizetésem, amit a vasárnapi ebéd után adtak be.”; „Nyelvtanfolyamokat lehetett csinálni, énekkart szerveztünk, egy kis zenekar is összeállt...”; „Minden vasárnapra összeállítottunk irodalmi, zenei műsort, meg történelemről, hagyományokról is szó volt, amit rabtársainknak elmondtunk. Olyan jók voltak ezek, hogy az örök családjai is meg akarták hallgatni. Odaültek a drótkerítés mellé, mi meg a kerítés másik oldalán tarthattuk meg műsorainkat. No, azt a bizonyos augusztus 20-át azzal tettük emlékezetessé, hogy elénekeltük a Szabadság-kórust Verdi Nabucco-jából. Felejthetetlen élmény volt, a csillagos ég fölöttünk...” Életvidám, emberszerető és a börtönben is népnevelő egyéniségéről vallanak életútjának emlékei. Megható az a riportrészlet, amelyben arról beszél, hogy börtöntársai hogyan búcsúztatták, miután letöltötte a büntetését: „Volt egy szabadulócella, egy önálló zárka, hogy ne érintkezhessünk a társainkkal, nehogy üzeneteket tudjunk kivinni. Na, takarodó után bevitték ebbe a cellába, és a kultúrcsoportom tagjai megkérték az öröket, hogy odamehessenek a cellám ablakához és a Nabucco Szabadság-kórusával búcsúztattak el a korhányi rabtáborból. Nem lehetett, csak könnyes szemmel hallgatni...”

A börtön után képzettségének megfelelő állást nem kapott, így raktáros, bolti eladó, majd ismét Barsi Ernő barátja segítségével a Munkaközösségi Zeneiskolában furulyát, harmonikát meg szolfézst tanít. „Akkor mentem házról-házra tanítani, a Munkaközösségi Zeneiskolába. Annak Barsi Ernő volt a vezetője, megint a jó barátság segített. Furulyát tanítottam, harmonikát meg szolfézst.” Itt tanított 1959–1964-ig, és mellette újra kántor is a győri, „szigeti” templomban.

1964-től nyugdíjazásáig végre tanárként taníthatott: „... 64-ben megalakult a Mezőgazdasági Szakmunkásiskola, ahova tanarakat kerestek. Abban az időben egykori tanítványaim közül már sok minisztériumi ember, meg professzor is lett. Ezeknek a nyomására a megyei pártbizottságon is megengedték, hogy odamehessenek tanárnak. Olyan volt ebben az iskolában, mint régen a népfőiskolán. Tehetséges, jó szándékú parasztyerekeket tanítottam.”

Timaffy László életét a Kisalföld néprajzkutatásának szentelte. Perger Gyula interjújában hálásan emlékezik vissza a néprajz szakmára: „... egyedül a néprajz volt a kapcsolatom a tudománnyal a pályázatokon keresztül. Abban az időben a Népfrontnak egyetlen történelmi érdeme maradt: palástot borított a honismereti mozgalomra, és ennek az égisze alatt lehetett a paraszat fújni, hogy ki ne aludjon, és így országos nagy mozgalommá nőtt.”; „Mindig nagyon hálás szeretettel gondolok vissza nagyszerű barátomra, Morvay Péterre, aki az önkéntes néprajzi gyűjtők mozgalmát alapította és országos hírvé fejlesztette”; „Agitált a Duna töltésén, hogy a földrajzot ne sajnáljam, mert a néprajzban ugyanolyan jó tudományos lehetőségeket lehet találni. Így kezdtem el pályázatokon a néprajzosságot. Első pályamunkám az aranyosásról szólt, [...] többször nyertem országos első díjat.” A néprajz szinte minden területét kutatta.

Elsősorban népi gazdálkodás, állattartás, közlekedés, viselet, táplálkozás, mesterségek, szakrális szokások (pl. kunszigeti Krisztuskeresés, Sarlós Boldogasszony ünnepe – Kóny, szálláskeresés, fejfák) és az emberi élet jeles fordulóihoz kapcsolódó szokások, néphit, népdal, népzene jelenik meg írásaiban. Kutatta, de személyesen is felkereste, ismerte a vidék híres tudósait, táltosait (Nagy Ferenc – Rábapatona, Bendes József – Acsalag).⁷ Egy kedves személyes emlék: gyakran élveztem a Timaffy család vendégszeretetét a győri Stadion utcai panellakásukban. Egyszer úgy elment az idő, ijedten vettem észre, hogy sietnem kell haza a gyerekeimet megszoztatni. Laci bácsi megrökönyödve kérdezte: „Hát nem három éves a lányod?” De, válaszoltam pironkodva, de „csicsen” alszik még el. Ő somolyogva mondta: „Kérlek, szoptasd még négy évig, azt gyűjtöttem, hogy a hét évig szopó gyermekből tátos lesz. Hadd nézzük meg, az lesz e belőle!” Hát nem sikerült teljesíteni, de mindig mosolygok, ha Laci bácsiról vagy táltosairól beszélek.

Timaffy László életét, munkásságát azonban elsősorban a táj kutatás határozta meg: „Teleki nyitotta ki a szemünket a táj kutatásra, tehát arra, hogy a földrajzi adottságok körül az egész élet, és a tájban élő ember.”; „Szigetköz pedig erre országosan jó példa, mert kevés olyan táj van az országban, ahol a természeti adottságok olyan szorosan egybefonódtak az ember életével, mint itt.”

A Timaffy László emlékére készített vándorkiállítás

⁷ Találkozásom a tudóssal. 47., Egy estém a tudóssal. 55., Veszekedős asszony. 56. In *Táltosok, tudósok, boszorkányok. Kisalföldi népmondák*. Hazánk, Győr, 2010.

Timaffy Lászlónak számos könyve és mintegy 300 tanulmánya jelent meg. Főbb művei: *Szigetközi krónika* (1973, 1975, 2016), *A néprajzi anyag felhasználása a történelem-szakkörben* (1977, 1982), *Szigetköz* (1980), *A kislalföldi kocsik, szekerek szókincsének nyelvatlasza és szótára* (1985), *A Tündértó titka* (1987), *Ezer Sziget Országáa* (Alexay Zoltánnal, 1988), *Rábaköz és a Hanság* (1991), *Táltosok, tudósok, boszorkányok. Kislalföldi népmondák* (1992, 2010),⁸ *Tündérvilág*. CD (2001).⁹ Több száz tudományos és ismeretterjesztő írása jelent meg például a következő kiadványok lapjain: *Magyar Néprajz* III., *Arrabona*, *Ethnographia*, *Életünk*, *Honismeret*, *Mosonvármegye*, *Földgömb*, *Hegyalja*, *Kislalföld*, *Kislalföldi Kalendárium*, *Győri Tanulmányok*, *Hogyan?*, *Magyar Nyelvőr*, *Műhely*, *Néprajzi Értesítő*.

Timaffy László megbecsülte és jó kapcsolatot ápolt tudóstársaival. Szerkesztette, lektorálta könyveiket, előszót írt, szeretettel ajánlotta az olvasóknak (Alapy Gyula, Barsi Ernő, Gaál Károly, Göcsei Imre, N. László Endre, P. Jáki Sándor Teodóz), sőt, segítette, ösztönözte tanítványai munkáját, kutatásait (pl. Ács Anna, Lackovits Emőke, Perger Gyula és jómagam).¹⁰

Nemcsak kutatott, publikált, de igazi népművelő is volt. Több száz tudományos és ismeretterjesztő előadást tartott országszerte, nyitott meg kiállítást, fesztivált (pl.: Bilibáncs–Rábapatoná), irányított honismereti táborát és szakkört. Alapított és több évtizedig vezetett népdalkört, pávakört (Hédervári Pávakör). „*Én hiszek a küldetésemben. Abban, hogy Isten ezt a feladatot szánta nekem. A hivatástudatom pedig arra kötelez, hogy amíg erőm engedi, tovább adjam ismereteimet, tapasztalataimat az embertársaimnak.*”¹¹

Filmek, sorozatok (*Magyar Tájak*, *Örökségünk* sorozat) segítségével ismertette meg a nézőket szeretett tájaival (*A Rába völgye*, *Fertővidék*, *Szigetköz*, *Rábaköz*, *Pannonhalmi dombvidék*), az ott élő emberek életével, foglalkozásával (például az aranymosással, halászzattal, pásztorkodással).

Timaffy László nemcsak gyűjtötte a népdalokat, de kiválóan énekelt, zenélt: „*Anyai őseimtől örököltem a zenei képességet.*”; „*Jól emlékszem arra, hogy a lábam még nem ért le az orgonapedálhoz, amikor már játszottam a mosoni templomban. Diákkoromban pedig a felső négy évfolyamban én voltam a piaristák kántora.*”; „*Az egyetemi énekkarnak is lelkes tagja voltam, és ahol muzikálni tudtam, oda mindig szívesen mentem. Nem is gondoltam akkor még arra, hogy a zene életem nehéz időszakában kenyérkereső lehetőségem lesz.*”

⁸ Lásd: Timaffy László publikációi. *Arrabona*, szerk.: Filep Antal, Győr, 1994. 31–33. köt., 463–474. Lanczendorfer Zsuzsanna: Kiegészítés Timaffy László bibliográfiájához. *Győri Tanulmányok*, 1997. 19. szám, 195–199.

⁹ Az *Ezer Sziget országáa* népdalai, balladái, meséi, legendái. A CD-n Laci bácsi hangját is halljuk és rangos előadók, együttesek szólaltatják meg a gyűjtéseket. Szerkesztette és rendezte: Ferencz Éva.

¹⁰ Balázs Líviával közösen írt *Időtök – Népi időjárásjósítások gyermekeknek* című könyvünket is ő ismertette. *Honismeret*, XXII. évf. 1994. 4. sz. 97.

¹¹ *Szabad Föld*, 1993/2.

Szigetközben gyűjtött népdalait számos kórus, pávakör szólaltatja meg ma is. „*Fújdogál a szél az öreg Duna felől...*” régi stílusú népdalgyűjtését harangozza naponta többször is a győri városháza toronyórája.

Mint tudjuk, az ember életében az egyik legfontosabb dolog a család, főleg az ő életében, hiszen a politika gyakran szaggatta meg a lelkét. Csányi Edit óvónő mindvégig szeretetteljes, oltalmazó háttérrel biztosított párjának és három lányának: Ildikónak, Emőkének és Gyöngyvérnek. „*A szeretet meg a család áthúzott a nehézségeken.*”; „*A nehéz időszakban pedagógus feleségem volt a bázis, én csak úgy melléje kerestem, ezzel tudtuk a három lányos családomat fenntartani.*” Edit néni mesélte nekem, hogy a győri börtön mellett levő gyalogos vasúti feljárón állva – mintha a gyerekekkel a vonatokat néznék –, hogyan próbáltak pár pillantást váltani a cella ablakán keresztül szeretett férjével. Sajnos észrevették és átrakták egy másik cellába.

Timaffy László vallásos környezetben, római katolikus hitben nevelkedett, istenhite erőt adott életének nehéz időszakaiban: „*Katolikus családban nevelődtem.*”; „*... a feleségem is vallásos családból származik, a gyerekeinket ugyanígy neveltük.*” Istent zenével is szolgálta: Cicolán egyházi énekkara volt, kántorkodott a győr-szigeti templomban, gyűjtötte a szakrális emlékeket.¹² Felesége az óvónők számára keresztényi szemléletű, színvonalas módszertani könyvet szerkesztett.¹³

Timaffy László nemcsak kiváló gyűjtő, kutató, hanem remek társasági ember is volt. Alkalmazkodó modorú, közvetlen mindenkivel, hamar szóba elegyedő típus, ami persze feltétele is volt annak, hogy a folklór kincseit gyarapítani tudja, illetve tovább tudja adni.

A néprajzi gyűjtés lelki háttéréről így vall: „*A néprajzi munka kiindulópontja a szeretet. Ezt megérik az emberek és csak annak nyitják ki szívüket, akiből érzik, hogy szeretet árad.*”

Timaffy László több tudományos társaság tagja, elnöke volt, például: a Győri Akadémiai Klubnak, a Domus Hungarica Egyesületnek, a Szülőföldünk Honismereti Egyesületnek, a Pro Urbe Egyesületnek, a Győri Apor Vilmos Népfőiskolának. 1978 és 1987 között a *Honismeret* című folyóirat szerkesztőbizottságának tagjaként tevékenykedett.

Kitüntetéseivel is gazdag alkotó életútját, kutatásait ismerték el, így például: *Sebestyén Gyula-émlékérem* (1965), *Hédervár díszpolgára* (1990), *1956-os Emlékérem* (1991), *Győr Közművelődéséért Díj* (1992), *Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje* (1992), *Életfa Díj* (1996), *Pro Geographia oklevél* (1998), *Kék Szalag Kitüntető Cím* (2001), *Magyar Örökség Díj* (2001), *Szent László-érem* (2002), *Széchenyi István-émlékérem* (2002).

¹² Példabeszédek – Emléksorok dr. Timaffy Lászlóról című írásomban nem a tudóst, hanem a keresztény embert próbáltam bemutatni. Lásd: *Hitvallás Kalendárium*, Győr, 2004. 164–167.

¹³ *Az esztendő nevelő munkája keresztény szemmel a néphagyományok tükrében*. Szerk.: Timaffy Lászlóné, Győr, 1995.

Timaffy Lászlót, Laci Bácsit Győrött, 2002. december 4-én jeles napon, Borbála napján szólította el az Úr. 2002. december 13-án, szintén jeles napon, Luca napján búcsúztattuk a hívő katolikus hitvalló tudóst a győri Szentlélek-templomban. Halálos ágyán ezt üzente utódainak: „*Bennetek élek tovább, szívem együtt dobban veletek.*”

Egy ember addig él, amíg emlékeznek rá, idézik szavait, gondolnak rá. Ez az emléké is bizonyítja: Timaffy László él, és nemcsak a szívünkben, hanem hál' Isten intézmények, rendezvények, díjak, kutatások neveiben is: Timaffy László Általános Iskola, Hédervár (2004), Timaffy László-vándorserleg (2005), Dr. Timaffy László Megyei Néprajzverseny (2006), Timaffy László Terem, Győr (2006),¹⁴ Timaffy László-emlékérem, Hédervár (2008), Timaffy László Alapfokú Művészeti Iskola, Csorna (2009), Dr. Timaffy László Emlékdíj, Győrújbarát (2009), Dr. Timaffy László Művelődési Otthon és Faluház, Győrújbarát (2013),¹⁵ Területfejlesztési tervezés Győr-Moson-Sopron megyében – Timaffy László Stratégiai cél (2013–2014), Dr. Timaffy László életműve, Megyei Értéktár (2016).

S hogy példamutató élete, munkássága, lelkisége, tovább él, misem bizonyította jobban, mint a Timaffy-emléké gazdag, sokszínű megemlékezései. Ahogy útravalóul hagyta: „*Minden erőmmel azt szolgálom, legfontosabb nevelő célom: magyar világnézetet, magyar műveltséget adni az embereknek.*” Köszönet mindazoknak, akik bármilyen formában ezt képviselik, őrzik emlékét és a ránk hagyott gazdag örökségét!

LANCZENDORFER ZSUZSANNA

Hetvenöt éve született Ecsedy Csaba **Emlékezés az újabb magyar etnológiai kutatások jeles alakjára** **Üzenet az elysiumi mezőkre**

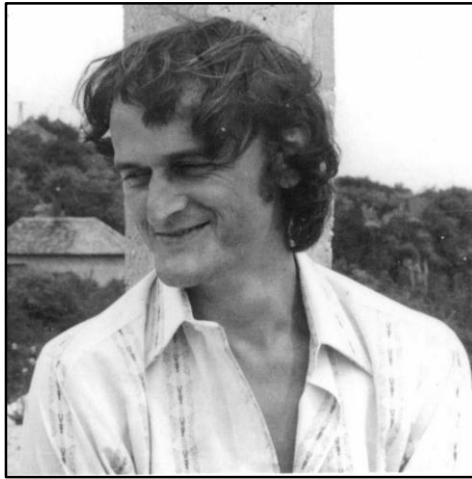
Kedves Csaba!

Öregszem? (Persze, te örök fiatal maradtál...), távoznak szeretteim, barátaim, kedves kollégáim. Te vagy éppen a negyedik, akinek üzenek abba az oly távoli és számunkra elérhetetlen világba: nagyapámat, apámat és egy nemrégiben el-

¹⁴ 2006. május 19-én Győrben, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Pannon Egyesülete épületében avattuk fel.

¹⁵ A névadó ünnepségen (2013. május 10.) másik mesteremmel, Barsi Ernővel emlékezhattünk Timaffy László csodás örökségére. Továbbá: a Magyar Örökség Díjról: *Hegyalja*, 2001. április 6., valamint Gülch Csaba: Termékeny örökség, 6.

távozott igen kedves barátomat, egykori osztálytársamat, Cseke Sándort, a *Vadászlap* főszerkesztőjét követően. Hiszen hosszú évek során voltunk, mondhatni, közeli jó barátok, még ha ez sokak előtt nem is volt nagyon ismert tény akkoriban (és persze azóta sem). És mivel sorsod, életutad még ma is, távozásod után annyi évvel, oly nagyon szép és nagyon fájdalmas emlékekkel párosulva jelenik meg előttem, a Magyar Afrika-Tudás Tárat gondozva, s most, születésed 75. évfordulóján elémed libbenő alakod írásra késztet...

Ecsedy Csaba
1942–1995

Hiszen emlékszel, kapcsolatunk, barátságunk egészen másféle volt, mint szakmai, kor- és sorstársaid, Sárkány Mihály, Füssi Nagy Géza vagy éppen Borsányi László (vagy akkor még Balogh András, Lugosi Győző és néhány más történész) esetében. Én a zene felől érkeztem (egy rádiósorozat elkészítését követően) 1969 táján formálódni kezdő afrikanista táborotokba (talán 1972–1974 tájékán, már nem emlékszem pontosan, de ez részben összefüggött azzal, hogy az ELTE lapjának, az *Egyetemi Lapok*nak 1970 szeptemberében lettem a munkatársa... utóbb, talán 1974–1975 táján fogtam bele a későbbi rádiósorozat, a *Fekete-Afrika zenéjéből* előkészítésébe...).

Az évekkel később a Természettudományi Karon megalakult és Sárfalvi Béla áldásos keze alatt működő *Afrikai Kutatási Program* idején (1981–1994) vált kapcsolatunk szorosabbra. Hiszen ebben az időben Sárfalvi professzor (ELTE TTK Földrajzi Tanszékcsoport) szobájában számos alkalommal ültünk együtt, hosszú távú elképzeléseket kovácsolva. És részt vettél mindhárom nemzetközi konferenciánkon (1982, 1984, 1989). Más kérdés, hogy sajnos ezekre önálló előadásokkal, illetve írásokkal nem jelentkeztél.

Mindmáig örömömre szolgál viszont, hogy kiadhattam kitűnő, máig sokat idézett, magyarul korábban az *Ethnographiában* közzétett Magyar László-tanulmányod angol fordítását (An African Hungarian: László Magyar [1818–1864], *Africana/Budapest*, 1, 9–23. old.), és a *Helikon* afrikai különszámában megjelentettük egy máshonnan is ismert írásod némileg átszerkesztett változatát (Hagyományos kultúra a mai Fekete Afrikában, *Helikon. Világirodalmi Figyelő*, 32, 3–4, 348–358. old.). Gazdag fotóanyagodból kommentárokkal tettünk közé egy mellékletet a rövid életű *Africana/Budapest* második füzetében (Dying Tribes of the Sudanese Savanna, *Africana/Budapest*, 1986 [1987], 2, I–III. old. + 15 színes felvétel.), és írtál még néhány apróbb ismertető jellegű írást a számunkra.

Arra is emlékszem, hogy te vittél fel néhányszor a Tőkei Ferenc irányította Orientalisztikai Munkaközösségbe (MTA Nyelvtudományi Intézet), és így általad ismerhettem meg az indiánkutató Boglár Lajost, a tibetista Uray Gézát és feleségét, Köhalmi Katit, aki később opponensem is lett (már távozásod után egy évvel, 1996-ban). S persze eközben nagyra törő terveket görgettünk magunk előtt, mégpedig különböző afrikai kiadványok megvalósítása céljából. Te javasoltad például, hogy az *Africana/Budapest* új neve legyen: *African Studies in Hungary* (ebből a tervből sem lett semmi, sajnos...). És persze elnökségi tagja lettél volna a nemzetközi afrikai folklór társaságnak is (még a nyolcvanas évek végén), ha az akkori szervek engedélyt adtak volna annak itt nálunk, Magyarországon való megalakulására (de nem így történt...).

De te vittél el nővéredhez, a kínai kultúrával foglalkozó Ecsedy Ildikóhoz is még az egészen korai időkben, a hetvenes évek közepén, akinek később, mint a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó animátora, tanulmányai gyűjteményét szerettük volna kiadni angol nyelven (valamikor a kilencvenes években). Ez a terv viszont főleg pénzügyi okok miatt bukott meg, mivel az angol nyelvű anyanyelvi lektorálás horribilis összegekbe került volna, jóval távozásod után is még egy ideig mozgásban volt ez a terv, aztán végképpen elhalt (sajnos)...

S íme, az emlékek kezdenek összeállni: az ELTE újságja, az *Egyetemi Lapok* szerkesztőjeként 1976–1977-ben már élénk kapcsolatot kellett hogy tartunk, hiszen én akkor szerveztem egy kerekasztal-beszélgetést a *harmadik világról*, amelyen rajtad kívül még részt vett éppen nővéred, a sinológus Ecsedy Ildikó, valamint Balogh András történész, Balogh Zoltán a Szociológia Tanszékről, Marton Imre filozófus, (Füssi) Nagy Géza és Sárkány Mihály néprajzkutatók.

Lehet, hogy talán túlzás, de úgy vélem ma már (gondolom, veled együtt), ez a kerekasztal-beszélgetés volt a hatvanas évektől egymásba botló afrikai érdeklődésű kollégák (itt az interjú során is nyolcból hatan) újabb nyilvánvaló próbálkozása a tudományszak megteremtésére az addigra már régen széthullott Vajda László–Bodrogi Tibor–Boglár Lajos triászt követően, akik közül utóbbi nem is volt afrikanista (Sík Endre, Kende István vagy Salgó László se korábban, se később nem kapcsolódott e próbálkozásokhoz).

Annak idején én is ott álltam korai távozásod pillanatában a sírodnál, de a szomorúság ködfátyolában aligha tudtam követni Sárkány kollégánk és barátunk szép sirbeszédét. Most szinte könnyekig meghatódva olvasom újra a *Néprajzi Hírek*ben... Valóban igaz: „... Aztán valami eltörött. Hogy pontosan mi, mikor és hogyan, azt aligha mondhatja meg bárki – és Te erről nem beszéltél... És nem akadt senki, aki rájött volna, hogy valójában mi is volna a segítség...”

Kevesen tudják, hogy utolsó éveidben, talán 1984 és 1992–1993 között, igen sokat találkoztunk, és próbáltalak (mint afféle megszállott szerkesztő) rávenni, hogy írd meg teljes egészében szudáni gyűjtési eredményeidet, amelyből végül is csak néhány (egyébként kitűnő) fejezet készült el (bár állandóan beszéltél egy monográfiáról, amelyet a Mouton, vagy valamely más nagy nyugati kiadó már állítólag előre le is kötött veled kiadásra)...

Akkor kaptam tőled annak a burun erotikus versnek a fordítását gyűjtésedből, amelyet egy akkoriban írt, a doktori disszertációmba is belekerült, de csak jóval később megjelent tanulmányomban tettem közzé.

De ehhez a korszakhoz fűződik az a vagy két éven át tartó próbálkozásom is, amikor arra próbáltalak rávenni, menj ki rendszeresen az édesapámhoz, Biernaczký Jánoshoz, aki még mint a régi világ neveltje kitűnően tudott gyorsítani. Menj ki hozzá (akkor te valahol a Villányi úton laktál, apám meg Újpalotán), és diktáld le a fejedben lévő opusokat, akár a hónod alá kapva jegyzeteidet... Nos, mindebből egyetlen alkalom lett, és akkor is csak engem tiszteltél meg azzal, hogy az általam szerkesztett tanulmánygyűjteményről lediktáltál egy könyvismertetést (*Folklore in Africa Today. Proceedings of the Workshop, Budapest, 1982, Helikon, 1986, 3–4. szám, 587–591. old.*).

Utolsó éveid vergődését gyakran átéltem, a Villányi úton találkozva veled. Néha még a lakásodon kézen fogva egymást. Később már csak az utcán futottunk egymásba. És persze egy kicsit mindig bántottalak, hiszen ha beültünk valahová, nem engedélyeztem neked még egy pohár sört sem... Ma már csak azt remélem, nem úgy gondolsz ezért vissza rám, mintha azok közé tartoztam volna, akik utolsó éveidben az „érted haragszom” értetlenségével vettek körül (amiről Sárkány Misi is szól emlékezésében...).

Drága Csaba herceg! Visszagondolva rád, ezerszer is igazaknak érzem Sárkány Misi sirbeszédének sorait varázslatos intellektusodról, amely még a szét-töredezett utolsó évek egy-egy jobb pillanatában is, amikor megfoghatatlan szomorúságod és panaszaid „elhallgattak”, előbújt, feltámadt, szinte kitérőlt belőled a beszélgetéseink során (de jó lett volna e gazdag tartalmú beszélgetéseket legalább szalagra venni). És amikor Sárkány Misi azt írja rólad, hogy volt egy sajátos képességed: össze tudtad békíteni azokat, akik egyébként nehezen értettek szót egymással, hirtelenében Torday Emil jut eszembe. Ő ugyanis, mint ahogy ezt éppen te tudod a legjobban, arról volt híres, hogy mint a „nagy fehér bíró”, összebékítette az ellenséges afrikai törzseket. Az orrszarvú felöklelte, kis híján halálra szánt Torday élete (1909–1931 között) sem volt örömteli nászuta-

zás, de ma már valóban úgy gondolom, valamilyen megnevezhetetlen (még-hozzá mentális) kór gyötört (valamit talán szudáni útjaidon szedtél össze?), amely lehetetlenné tette, hogy a nagy előd módján kibontsd kitűnő felkészültséggel, korszerű gyűjtőmunka technikával egybehordott gazdag és értékes ismeretanyagodat.

Üzenem neked, hogy elkészült és közzétett munkáidat, beleértve tudományos színvonalú népszerűsítő írásaidat is, összegyűjtjük (feltárva az ismeretlen forrásokat is), és elhelyezzük a Tudástárban, méltó emléket állítva személyednek és mindenkori hozzájárulást biztosítva életművedhez. Rövidesen megkeresjük Áron fiatait is, hogy ehhez a törekvésünkhöz hozzájárulását adja nekünk. *(Éppen az évforduló jegyében a mostani napok hozadéka, Áron fiaddal összefogtunk, hogy hagyatékokat összegyűjtsük, elhelyezzük az MTA Kézirattárban, és a tervezett kötetet papíron is közzé tesszük...)*

Addig is sok-sok barátsággal, megszorítva férfias kezedet, küldöm szeretetteljes baráti üdvözetemet a csodaszép álombeli mezőkre, ahol minden bizonytalanság a tudósok nagy, örökké megterített asztalánál csevegsz előttem vagy azóta utánad ment drága barátainkkal, Bodrogi Tiborral, Boglár Bucival, Vajda Laci bácsival, Füssi Nagy Gézával, vagy a minap bennünket itt hagyó Borsányi Lacival...

Egyelőre még az élők világából

BIERNACZKY SZILÁRD

* * *

KUTATÁSOK

Új eredmények a Reguly-életmű kutatásában

Reguly Antal (1819–1858) nyelvész, etnográfus, utazó legfőképpen az oroszországi finnugor népek körében végzett páratlan gyűjtőmunkája révén vált a magyar tudomány jeles személyiségévé. Kevésbé közsímet, hogy a térképészet és a földrajz területén is kimagasló eredményeket ért el: saját terepi vázlataira támaszkodva 1846-ban elsőként készítette el az Urál hegység északi vidékeinek részletes térképét. Reguly úttörő uráli térképezése nemcsak kartográfia-történeti szempontból, hanem a nyelvészet és a néprajz oldaláról nézve is komoly tudományos teljesítmény. Kéziratos térképén és terepi vázlatain Reguly jelentős mennyiségű földrajzi nevet dokumentált, sok esetben olyan nyelveken, amelyek akkoriban még nem rendelkeztek írásbeliséggel, ennél fogva ezek a kartográfiai munkák még napjainkban is rendkívül értékes, első kézből származó források az uráli vidékek megismerését célzó filológiai kutatások számára. Reguly térképén többek között megtalálhatók a helyi etnikumok lakóterületének határai, a földművelés és az állattenyésztés elterjedését jelölő határvonalak, a kategóriák szerint bemutatott települések, sőt, több helyütt a vadászkunyhók, illetve a rénszarvaspásztorok sátrai is megjelennek, a tulajdonosukhoz kapcsolódó információkkal együtt.

Reguly térképező tevékenysége hosszú időn keresztül jórészt feltáratlan volt. Az elmúlt négy évben Gulyás Zoltán, az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékének hallgatója, majd doktorandusza elmélyült kutatásokat folytatott a Reguly-témában, és ennek eredményeként elkészítette a *Reguly Antal térképészeti munkássága* című doktori értekezését, amelynek védésére 2017. február 3-án került sor az ELTE Lágymányosi Campus Északi Tömbjének kari tanácsstermében. Az értekezés az eddigi legrészletesebb hazai munka, amely Reguly oroszországi térképezésével foglalkozik, és – a téma interdiszciplináris jellegéből adódóan – a nyelvész és néprajzos szakemberek érdeklődésére is számot tarthat.

Az értekezést egymáshoz szorosan kapcsolódó, ugyanakkor jól elkülönülő fejezetek alkotják. Az első részben a szerző röviden ismerteti Reguly életútját, elhelyezi Reguly utazását és térképészeti teljesítményét a korabeli magyar vonatkozású felfedezőutak sorában, majd áttekinti a térképezés által érintett területek általános földrajzi jellemzőit. A második részben nagy alaposággal elemzi Reguly napjainkban ismert kartográfiai munkáit: a terepi vázlatokat, valamint a térkép négyféle változatát, különös tekintettel az eredeti szentpétervári kéziratos térképre. A harmadik részben a szerző bemutatja Reguly terepi felvételezésének menetét és a térkép keletkezési körülményeit, megvilágítja Reguly

sajátos kartográfiai szemléletmódját, valamint górcső alá veszi a Reguly térképét, terepen gyűjtött információt közvetlenül felhasználó korabeli oroszországi térképészeti alkotásokat. Az értekezés negyedik része a kéziratos Reguly-térkép és a terepi vázlatok névrajzi feldolgozásához és digitális faksimile változatának elkészítéséhez kapcsolódik.

Az értekezéshez különálló kötetben egy terjedelmes földrajzinév-gyűjtemény is tartozik, amely a szerző névrajzi-topográfiai kutatásainak gyakorlati eredményeit tartalmazza. A kötetben megtalálható a kéziratos Reguly-térkép és a terepi vázlatok alapján összegyűjtött teljes névanyag (a térképről mintegy 1771, a vázlatokról pedig összesen 2046 filológiai adat), amely az egyedi keresőkoordináták segítségével egyszerűen és gyorsan visszakereshető a digitális faksimile változatokon. A vizuális feldolgozás lényege, hogy Reguly térképi munkái a mai olvasókhöz közel álló ábrázolási megoldásokkal, az értelmezést segítő magyarázatokkal mindenki számára elérhetővé válnak.

A doktori értekezés, valamint az értékmentés jegyében összeállított névjegyzékek és digitális faksimile kiadások a szerző reményei szerint nemcsak a Reguly-filológiával vagy az Urál vidékével foglalkozó kutatók munkáját fogják megkönnyíteni, hanem a szélesebb közönség számára is ismertté teszik Reguly térképészeti érdemeit.

A SZERK.

* * *

FÓRUM

A terepmunka Konferencia, kötetek, adatbázis

A terepmunka a néprajzkutatás egyik központi fogalma. A néprajzkutatók, az etnológusok, a folkloristák, az antropológusok, de még a zenetudósok és a muzeológusok is tudományos pályájuk során óhatatlanul szembesülnek a terepmunka kivitelezésének, értelmezésének vagy éppen kritikájának kérdéseivel. Ennek következtében a terepmunkáról való közös gondolkodás és eszmecsere nem valósulhat meg csupán egyetlen néprajzi intézmény keretein belül, vagy egy elszigetelt kutatói közösségben. A különféle műhelyekben dolgozó néprajzkutatók, antropológusok ugyanis eltérő kutatási érdeklődésűeknek, valamint terepmunka-tapasztalatuknak köszönhetően változatos módon járulnak hozzá a kérdés megtárgyalásához.

Azt követően, hogy 2016. szeptember 22–23-án az MTA BTK Néprajztudományi Intézete a terepmunka kérdését mérlegre tevő műhelymegbeszélést tartott, és az *Ethno-Lore* 2016-os XXXIII-as számát az előadások tanulmányá bővített változatainak szentelte, igény és érdeklődés mutatkozott egy olyan közös konferencia megszervezésére is, amely szakmánk legjelentősebb műhelyeinek képviselőit invitálta közös vitára.

A terepmunka ugyanis egyáltalán nem problémamentes tevékenység, és legalább három szempontból átgondolt kutatói hozzáállást és önreflexiót követel meg.

A terepmunka kivitelezése először is módszertani elmélyültséget kíván. Vagyis a kutató tisztában legyen azzal, hogy milyen módszerekkel képes terepmunkaadatokat létrehozni a kutatott közösségben, vagy kommunikációs térben. A módszertani kérdésekben való tájékozottság a kvalitatív és kvantitatív módszerekben való jártasság mellett a technikai eszközök használatának elsajátítását is jelenti – vagyis módszertani ismereteink időről időre változnak, felfrissülnek. A terepmunka módszertanában való elmélyültség abban segít, hogy a feltett kutatói kérdéseinkre választ adni képes terepmunkaadatok jöjjenek létre a kutatómunka során.

Másodsorban érdemes tisztában lenni a terepmunka során létrejövő adatok ismeretelméleti státuszával is. Vagyis azzal, hogy milyen értelmezéseket és kontextualizációt tesznek lehetővé a terepmunka során keletkezett adatok. Ha nem foglalkozunk az ismeretelméleti kérdésekkel, akkor fennáll annak a veszélye, hogy a tudományos eszmecsere során olyan értéket kölcsönzünk terepmunkaadatainknak, amelyekkel azok nem rendelkeznek.

Végül a terepmunkát végző kutatónak számot kell vetnie azokkal a morális dilemmákkal, amelyek a terepmunka előtt, során, és azt követően felmerülnek.

Az etikai kérdések legalább annyira fontosak, mint a módszertani és ismeretelméleti megfontolások. A kutatónak tisztában kell lennie azzal, hogy tevékenysége milyen hatást gyakorol a kutatók közösségére, illetve azon egyes személyek sorsára, akiknek az életében a kutatás során helyet kapott. Az etikai kérdés nem tekinthető kizárólag személyes ügynek. Az etikusan végzett terepmunka nemcsak jobb adatokat hoz létre, hanem hosszú távon a kutatók és a kutatók közötti bizalmat is erősíti – tudományágunk legitimitását pedig növeli.

Nem meglepő tehát, hogy e három problémacsoportot a nemzetközi néprajzi/antropológiai kutatás számtalan alkalommal érintette. A terepmunka-elmélet a kortárs antropológia egyik legtüzesebben tárgyalt kérdésévé vált. Nem szinte, hanem valóságosan minden évben jelennek meg tudományágunkban olyan (olykor egymással feleselő) monográfiák, amelyek a történetileg változó közegben megvalósuló terepmunka kérdéseit számba veszik. A hazai szakirodalom ugyan számos alkalommal foglalkozott a terepmunka kérdésével, de olyan összefoglaló szakkönyv, amely a terepen való viselkedés, a kutatókkal való együttélés különféle dilemmáit változatos kutatói tapasztalatok alapján számba venné, még nem született.

*Vargyas Gábor a Mészáros Csabával közös előadását tartja
(Fotó: Nagy Károly Zsolt)*

A néprajzi terepmunka kérdései című konferencia (MTA Humán Tudományok Kutatóháza, Budapest, 2017. február 9–10.) szervezőinek a célja tehát az volt, hogy eltérő szemléletek, kutatási módszerek egymás mellett kerüljenek bemutatásra, megvitatásra. Az előadások ennek az igénynek eleget is tettek. Mi

sem támasztja ezt jobban alá, mint az alább részletezett program és a felvetett kutatási kérdések sokszínűsége.

Babai Dániel: *Együtt gondolkodni (knowledge co-production) és tervezni a jövő érdekében – kutatástervezés helyi közösséggel*; Bali János: *„Zárójelbe” kell-e, lehet-e tennie magát a kutatónak a terepen?*; Balogh Balázs: *„Appointment” és spontán terepszituáció – néprajzi terepmunka amerikai iparvárosok és bányatelepek magyar közösségeiben*; Biczó Gábor: *A terepmunka-paradigma a kortárs antropológiában: a kritikai fordulat következményei*; Borbély Sándor: *Időtapasztalat a terepen. „Párhuzamos különidejűségek” a néprajzban, az antropológiában és a történettudományban*; Fülemlé Agnes: *A „saját kultúrájában kutató etnográfus” erdélyi terepeken*; Granasztói Péter: *Gyűjtési útmutatók és kérdőívek a néprajztudományban*; Hesz Ágnes: *A 2016-os Ethno-Lore kötet bemutatása*; Keszeg Vilmos: *Beszédfunkciók és beszélési stratégiák gyűjtéshelyzetben*; Kovács Nóra: *A hagyományos és a virtuális terepmunka módszertani kérdései a migráns integráció vizsgálatában: a kínai–magyar vegyesházasságok példája*; Lovas Kiss Antal: *Hol található a 21. századi néprajzi/antropológiai kutatás terepe?*; Mészáros Csaba–Vargyas Gábor: *A terepmunka konferencia, kötetek és adatbázis megvalósítása és céljai*; Mód László–Simon András: *A terepmunka kihívásai a borglobalizáció világában*; Nagy Zoltán: *Tényleg csak a barátság? A konfliktus és a terepmunka*; Paládi-Kovács Attila: *A Magyar Néprajzi Atlasz kérdőíve, gyűjtési munkálatai és adatbázisa*; Pávai István: *Népzenei terepkutatás az „Utolsó óra” után*; Sárkány Mihály: *Célok és terepek*; Szeljak György: *Indiánok, meszticek és az antropológus. Hatalmi helyzetek és kutatói döntések egy mexikói terepmunka során*; Vass Erika: *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyütteséhez végzett terepmunka tanulságai*.

A terepmunkáról szóló konferenciát a két szervező által moderált igen termékeny kerekasztal-megbeszélés követte, amelynek hozzászólói: Sárkány Mihály, Paládi-Kovács Attila, Örsi Julianna, Vargyas Gábor, Nagy Zoltán, Fülemlé Agnes, Bednárk János és mások számos (különösen gyakorlati jellegű) szemponttal gazdagították a kétnapos konferencia programját.

Mivel az előadások tanulmányra formált szövegeit az *Ethno-Lore* XXXIV-es száma közli 2017-ben, ezért egyenként most nem számolok be az előadások tartalmáról. Ugyanakkor mindenkit arra biztatnék, hogy a két *Ethno-Lore* kötetet egymás mellé téve olvassa – amely így viszonylag teljes képet ad arról, hogy hol áll és merre tart szakmánk.

MÉSZÁROS CSABA

Az etnográfia esélyei és lehetőségei a digitális térben (Szeged, 2017. április 7–8.)

Az etnográfia esélyei és lehetőségei a digitális térben című konferencia 2017. április 7–8. között került megrendezésre Szegeden a Millennium Kávéházban. A rendezvény hagyományteremtő szándékkal jött létre. A szervezők elsődleges célja volt megteremteni egy olyan platformot, ahol a médiával foglalkozó különböző tudományágak képviselői párbeszédet folytathatnak egymással. A konferencia középpontjában az online közösségek, a hálózati kultúra és a médiahasználati szokások kvalitatív vizsgálata állt. Az interdiszciplináris tanácskozás lehetőséget teremtett a digitális kihívásokra adott eltérő tudományos válaszok bemutatására, a kutatási eredmények széles körű megismertetésére és a különböző tudományágak összekapcsolására.

A konferencia előadói a virtualitás mindennapivá válása következtében az életszervezési praxisok megváltozását és annak etnográfiai vizsgálatát mutatták be saját elméleti és gyakorlati kutatásaik tükrében. A kétnapos rendezvény központi problémáját az online terep kérdése adta. Az interpretív és a reflexív fordulat után is megmaradt az etnográfiai megismerés személyes jellege, azonban a kiber térben mediatiszt megismerésre van lehetőségünk. A prezentációk döntő többsége, a Cristine Hine nevéhez köthető offline-online terek együttes vizsgálatát hangsúlyozó elmélet mellett érvelt. Ezen közös nevező után azonban szerteágazó témakörök, diszciplínák és megközelítésmódok domborodtak ki az egyes előadásokból. A konferencia szekciófelosztása a következő volt: 1. *Digitális tértől az online terepig*; 2. *A közösségi médiumok kutatása*; 3. *Online közösségek, színterek*; 4. *Digitális archívumok*; 5. *Offline-online kölcsönhatások*; 6. *Új módszerek és alkalmazások*.

A Szegedi és a Pécsi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszéke szervezésében megvalósuló programon egyaránt jelen voltak gyakorlott kutatók, oktatók és fiatal pályakezdő egyetemisták, doktoranduszok. Figyelemre méltó, hogy többségében voltak a klasszikusan nem etnográfival foglalkozó tudományágak képviselői. Az előadások között voltak kvalitatív és kvantitatív, vagy mindkét módszert alkalmazó, empirikus és elméleti fókuszú, online vagy offline és online is futó kutatások. A szakemberek a digitális tér és az etnográfiai kutatás viszonyát értelmezték, az etnográfia fogalmának kiszélesedéséről, sőt, a diszciplína függetlenedéséről beszéltek. A konferencia alatt megfogalmazódott, hogy nemzetközi viszonylatban az antropológia és a szociológia hamar reflektált a digitális kihívásokra és követve kutatási tárgyát, kialakult az online kutatás praxisa. Ettől eltérve hazánkban a médiatudomány és a kritikai kultúrakutatás volt az úttörő az online kutatások terén. Mindez egyfelől az empirikus kultúrakutatás hazai intézményi válságával, és az etnográfia fogalmának társadalomtudományi elterjedésével, valamint az említett diszciplína függetlenedésével függ össze. Elhangzottak az internetes kutatás előnyei

és hátrányai, a kutatás etikai kérdései, a privát és a nyilvánosság kettőssége. Felmerült az offline és online személyiség kérdésköre, a virtuális identitás kapcsán a kiterjesztés vagy disszociáció problémája.

Mindenképpen hiánypótló kezdeményezés volt a médiaetnográfia témakörét körüljáró tudományos seregszemle megszervezése. Hiszen a hazai társadalomtudományokban alig vannak jelen az új kommunikációs technológiák elterjedésével és hatásával foglalkozó kutatások, ezen a területen egy sajátos megkészttség jellemző. Az etnográfiai kutatások alanyai egy másfajta térbe költöztek, így a kutatás is „költözik” velük. Az alanyok követése azonban nem elegendő, a valóság gyors fejlődését követni próbáló társadalomtudományok eszközkészletének és értelmezési módszereinek az újradefiniálására és átalakulására van szükség.

Összegezve: a konferencia lehetőséget kínált a különböző szakemberek találkozására, a gyakran párhuzamos területeken mozgó, de szigetyszerűen létező etnográfiai kutatások összekapcsolására, és az esetleges későbbi kooperációk kereteinek kialakítására.

UJHELYI NELLI

Jelen és múlt (Budapest, 2017. május 5–7.)

Present and Past – Contemporary and historical perspectives in the anthropological study of religious life címmel háromnapos nemzetközi vallásantropológia konferenciát tartottak 2017. május 5-től 7-ig Budapesten az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében. Az esemény szervezője Pócs Éva és az általa vezetett ERC projekt (*Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán: folyamatosság, változások és kölcsönhatások [324214 sz.]*) keretében működő „Kelet–Nyugat” Vallásetnológiai Kutatócsoport, amely 2017. március 1-jétől az MTA BTK Néprajztudományi Intézetébe helyezte át székhelyét, s így a befogadó intézményben ezzel a nemzetközi konferenciával mutatkozott be.

A konferencia fő célja módszertani problémák megtárgyalása volt, felhívásban arra sarkallta a kutatókat, hogy gondolják át: hogyan lehetséges a jelen a múlt segítségével, illetve a múltat a jelen segítségével kutatni? Az előadások ekképpen a múlt és a jelen változatos viszonyát mutatták be a hit és hiedelmek, a mágia és vallás, a kultuszok és rítusok különféle jelenségeinek vizsgálatával tág időbeli és térbeli keretet felölelve. Hogy csak hogy néhány példát említsünk: a három nap alatt hallani lehetett az ókori Rusalia-ünnepektől kezdve a kora újkori boszorkányságon át a visnu hagyományok továbbélésén keresztül a

21. századi kaliforniai New Age mozgalmak vagy a román pünkösdisták megélhetési migrációjáig számos izgalmas témáról.

A rendezvényt Vargyas Gábor, az MTA BTK Néprajztudományi Intézete tudományos főmunkatársa nyitotta meg, aki beszédében kiemelte a Pócs Éva által immár több mint két évtizede Magyarországon szervezett nemzetközi konferenciák tudományos jelentőségét. Ezt követően Pócs Éva köszöntötte a 11 különböző országból (Ausztria, Baskíria, Anglia, Észtország, Egyesült Államok, Írország, Norvégia, Románia, Szerbia, Szlovénia, Spanyolország) Budapestre érkezett és a magyar tudományosságot képviselő, számos diszciplínát (antropológia, etnográfia, irodalomtudomány, folklóriztika, történettudomány, klasszika-filológia) művelő 35 kutatót.

*A „Present and Past” konferencia résztvevői az MTA BTK új épülete előtt
(Fotó: Zombory Andrea)*

Az első nap előadásai egyrészt a folytonosság és változás kérdését vizsgálták kortárs jelenségek kapcsán (Anastasiya Fiadotava – Tartu, Peti Lehel – Kolozsvár, Baburam Saikia – Tartu), másrészt a múlt és a jelen adatai összekötésének módszertani következményeit taglalták (Evy Johanne Håland, Nagy Ilona – Budapest, Klaniczay Gábor – Budapest, William A. Christian – Gran Canaria, Laura Jiga Iliescu – Bukarest, Mirjam Mencej – Ljubljana, Vidacs Bea – Budapest, Gyórfy Eszter – Budapest/Kolozsvár). A második napon a kutatók a kontinuitás és a survival jelenségekre fókuszáltak (Csepregi Ildikó – Budapest, Tóth Anna Judit – Budapest, Balatonyi Judit – Budapest/Pécs, Tatiana Minniyakhmetova, Innsbruck – Margarita Suleymanova, Baskíria, Smid Bernadett – Budapest, Csáji László Koppány – Pécs), majd a délutáni szekcióban a múlt

mitizálása, a jelenkori vallás/néphit adatainak beépítése a mitológiai rekonstrukciókba; a „kitalált hagyományok”, új, konstruált mitológiák és az „eredeti”, „ősi” hagyományok kapcsolatai voltak a főbb témái az előadásoknak (Nancy Caciola – San Diego, Povedák István – Szeged, Petrović Sonja – Belgrád, Mária Tausiet – Madrid, Kis-Halás Judit – Budapest, Pócs Éva – Budapest). A konferencia utolsó napja a Marion Bowman és az osloei egyetem oktatóinak és kutatóinak *Vernacular Religion on the move: Routes and roots of contemporary religious life in Norway* elnevezésű különálló paneljével indult, amelyben az előadók a kortárs norvég vernakurális vallásos jelenségek útjait és gyökereit tárták fel, koncentrálna a különféle helyek, emberek és tárgyak közötti mozgás működésére (Hannah-Kristine Lunde, Dirk Johannsen, Åmund Norum Resløkken, Marion Bowman, Ane Ohrvik). A konferencia utolsó, záró szekciója a forráshasználat buktatóival, a forráskritika főbb kérdéseivel foglalkozott. Négy előadás tárgyalta a kora újkori boszorkányság fennmaradt dokumentumainak lehetséges feldolgozási módjait (Németh Ildikó – Sopron, Hesz Ágnes – Budapest/Pécs, Ilyefalvi Emese – Budapest, Komáromi Tünde – Budapest), James A. Kapaló és Povedák Kinga pedig a corki egyetem *Creative Agency and Religious Minorities: 'Hidden Galleries' in the Secret Police Archives in 20th Century Central and Eastern Europe* kutatási projektje kapcsán a 20. századi állambiztonsági levéltárak és titkosrendőrségi archívumok változatos tárgyi és textuális anyagának vallásantropológiai feldolgozásáról, valamint a kutatás etikai és módszertani dilemmáiról beszélt.

*A konferencia résztvevőinek egy csoportja Hollókőn
(Fotó: Ilyefalvi Emese)*

Az aktív és inspiráló viták a hivatalos program lejártaival is folytatódtak a szervezők által biztosított kötetlen kulturális programoknak köszönhetően. Május 8-án, hétfőn, gazdag szakmai kiránduláson vehettek részt az előadók Észak-Magyarországon (Hollókő, Tarnaszentmária, Feldebrő, Eger).

A konferencia előadásai a tervek szerint a „Kelet–Nyugat” Vallásetnológiai Kutatócsoport sorozatában jelennek majd meg, angol nyelven.

Az előadások absztraktja elérhető a kutatócsoport facebook oldalán.

ILYEFALVI EMESE

* * *

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

Tisztelet az alapítóknak

A fenti címmel rendezett kétnapos konferenciát május 30–31-én Sárospatakon a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma. A rendezvény programjának kiinduló és központi témája a két néprajzkutató, egykori sárospataki múzeumigazgatók, a száz éve született Bakó Ferencről és Balassa Ivánról való megemlékezés volt, ami további jeles patakiakkal, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum vidéki intézményeinek alapítói, a gyűjteményeiket megalapozó szakemberek méltatásával egészült ki.

A tanácskozás a vidéki múzeumügy második világháború utáni fél évszázadának állított emléket, hangsúlyozva, hogy a nehézségek ellenére is a közgyűjtemények egyfajta „virágkoraként” tekinthetünk arra az időszakra. Nem elhanyagolható az sem, hogy a szóban forgó két emberöltő során a néprajz a vidéki múzeumok szakmailag erős szakága volt, s mint ilyen fontos háttérrel biztosított az egész néprajztudomány számára is. Kiemelte a tanácskozás azt is, hogy egyes személyiségeknek meghatározó szerepe volt egy-egy kollekciónak születésében és fejlődésében, a helyi adottságok befolyásán túl, a gyűjtemények arculatának formálásában is. Nem egyszerűen tisztelgésekről volt tehát szó, hanem az intézmény- és gyűjteménytörténet, valamint a tudomány történetjének számos lényeges új eleméről is. Rövid híradásomat azonban főként az indokolja, hogy az érintettek többsége a néprajz területén tevékenykedett és szaktudományunk – különböző szinten – számon tartja munkásságuk eredményeit. Ennek megfelelően a tanácskozás előadói is zömmel etnográfusok voltak, utódaik is a tárgyalt személyiségeknek.

A konferencia első napját Petercsák Tivadar *Bakó Ferenc néprajzi kutatásai és tárgygyűjtései* című előadása nyitotta. Bakó Ferenc (1917–1998) a Magyar Nemzeti Múzeum, majd a Néprajzi Múzeum állományából került Sárospatakra, és 1950. július 1. és 1952. decembere között jelentős történeti és néprajzi tárgygyűjtésekkel és nagyszámú fotóval gyarapította annak állományát. Részletezően ismertette Petercsák Tivadar Bakó Egerben végzett muzeológiai tevékenységét (1952–1979) a Dobó István Múzeum, majd a Heves Megyei Múzeumi Igazgatóság élén, valamint áttekintette azt a sokirányú tevékenységet is, amivel Észak-Magyarország néprajzi feltárásának kiemelkedő kutatójává és tudományszervezőjévé vált.

Több oldalról mutatták be a tanácskozás előadói a 20. század második fele magyar néprajztudományának egyik meghatározó személyisége, Balassa Iván (1917–2002) pályafutását. Filep Antal az egykori pataki utódként emlékezett meg Balassa Iván tudományszervezői és múzeumigazgatói tevékenységéről, sárospataki éveiről (1956–1961). A történész igazgató Tamás Edit *Bakó Ferenc*

Sárospatakon címmel összegezte a pataki vár múzeumává válásának egy fontos időszakát, a művészettörténész Vámosi Katalin pedig *Volt egyszer egy Alkotó-otthon* címmel idézte meg a háború utáni éveket, amikor a várban több intézmény is együtt működött a kiváló Rácz István vezetésével, amely állapotból a múzeum fokozatosan vehette át az egész objektum hasznosítását (1950). Bodó Sándor a muzeológus Balassa Iván jelentőségét méltatta és tekintette át az életmű közgyűjteményi hozadékát a Néprajzi Múzeum főigazgatói stallumától a vidéki múzeumi évekig, a Kulturális Minisztérium szakosztályának irányításától a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyetteseként végzett munkáig. Balassa a pataki évei alatt jelentősen gyarapította a néprajzi gyűjteményt és a történeti anyagot, kiállítások sorát készítette ott el a fővárosba való visszatérése után is. Külön kiemelte Bodó Sándor Balassának az agrárétnográfia vidéki intézményeinek kialakításában (Keszthely, Tolcsva), és a Munkaeszköz-történeti Archivum létrehozásában vállalt szerepét, valamint e tematika módszertanának megalkotásában végzett tevékenységét. Viga Gyula Balassa Iván északkelet-magyarországi regionális kutatásait tekintette át, a Bodroglak, az Abaúji Hegyköz és Tokaj-Hegyalja jeles kutatójának eredményeit összegezte. A történeti tájakhoz kapcsolódó tematikus monográfiák a kutatói pálya későbbi időszakában összegződtek, például a *Tokaj-Hegyalja szőleje és bora* című könyv (1991) félszázados kutatói munka összegzése. Rámutatott az előadás arra is, hogy Balassa Iván nem volt regionális kutató, s a térségben végzett feltáró munkája nagyobb, általánosabb szempontok mentén összegződött. Pocsainé Eperjesi Eszter Balassa Iván és a Sárospataki Református Kollégium kapcsolatáról szólt: az utóbbi – főként Újszászy Kálmán révén – Balassa élete végéig jelentős háttérrel biztosított a tudományos tevékenységéhez. Újszászy professzor tanácsaival indult el Balassa Iván térségi kutatása, tanítványai fogadták be őt a gyűjtőútjai során. Neki köszönhette azt a történeti forrásanyagot is, ami évtizedeken át munícióval szolgált pl. a történeti helynévanyag vizsgálatához, Sárospatak és határa történeti topográfiájának megalkotásához. Rajta kívül jegyzi a néprajztudomány pl. a nyelvész Bakos József (1912–1997), a történész-levéltáros Román János (1921–1986) és Takács Béla munkásságát is, akik teológusként kötődtek „a Bodrog-parti Athén” nagy múltú iskolájához és tudományos gyűjteményeihez a második világháború után és együttműködtek a pataki vár néprajzos gazdáival is. Bolvári-Takács Gábor édesapja, Takács Béla (1930–1997) sárospataki tudományos pályakezdésének kapcsán idézte meg egyebek mellett Balassa Iván szerepét, hatását. Fehér József Balassa Iván és a sátorlajújhelyi székhellyel működő Kazinczy Ferenc Társaság kapcsolataira emlékezett.

A tanácskozás második napján a Rákóczi Múzeum néprajzos munkatársa, Leskó Andrea Balassa Iván sárospataki múzeumi éveit, jelentőségét bővítette újabb szempontokkal. Magyarai Márta Dankó Imre pályafutását vette számba, aki számos vidéki múzeum mellett Sárospatakon is tevékenykedett (1954–

1957), amint arról – egyebek mellett – számos tanulmánya is tanúskodik. Németh Péter a Jósa András Múzeum, ill. a Szabolcs-Szatmár (-Bereg) Megyei múzeumi szervezet történetjének néhány kevésbé ismert részét ismertette, Molnár Sándor pedig édesapja, a vajai múzeomalapító Molnár Mátyás (1923–1982) szakmai tevékenységéről emlékezett meg. Báthori Gábor a nyírbátori múzeumcsináló, Szalontai Barnabás (1919–1984) érdemeit méltatta, utalva néprajzi gyűjtéseire és publikációira is. A tanácskozás zárásaként Kováts Dániel a jeles néprajzi gyűjtő karcsai tanár, Nagy Géza (1930–2002) munkásságát, a Bodrogeköz feltárásában elért eredményeit mutatta be.

A rendezvény a trianoni határ által megosztott Bodrogeköz egységes megismerésére és megismertetésére 1996-ban alapított, Sárospatak és Királyhelmecközponttal működő Bodrogeközi Művelődési Egyesület közgyűlésével zárult, amelynek Balassa Iván egyik alapítója és tiszteletbeli elnöke volt. Az egyesület a *Balassa Iván-díjjal*, emléklappal őrzi az emlékét, amellyel 2006 óta évente kitüntetik a Bodrogeköz egy-egy arra érdemes kutatóját.

A tanácskozás alkalmából a várban időszaki kiállítás nyílt *Balassa Iván és Sárospatak* címmel a néprajztudós helyi kötődésének, s az általa gyűjtött tárgyi anyagnak a bemutatására. A tárlatot Balassa M. Iván ajánlotta a jelenlévők figyelmébe.

VIGA GYULA

Múzeumavatás Válaszúton

2017. június 2-án, pünkösd előtti pénteken ünnep volt Válaszúton. Több hónapi munka után e napon avatták fel és nyitották meg Kallós Zoltán kibővített múzeumát. A hasznos múzeumi terület a régi kúriaépület kibővítésével a duplájára nőtt. A gyűjtemény – mintegy hatezer tárgy, amelyeket Kallós Zoltán évtizedek alatt szerető gondossággal gyűjtött, válogatott – elhelyezése tágasabb, szellősebb, szakszerűbb lett. Azon az áron is, hogy az egykori Bánffy-vadászház, utóbb Kallós családi kúria emiatt elvesztette két oldalsó homlokzatát, és két oldalán csűrökre emlékeztető toldalékszárnyakat kapott.

Kallós Zoltán gyűjtőmunkája jól ismert nemcsak a szakmában, hanem azon messze túl is. Hosszú élete évtizedei alatt mindig megtalálta a módját annak, hogy azt csinálja, amit igazán fontosnak tart, amit igazán szeret. A háború éveit követően főiskolás korában éppúgy, mint az ötvenes években lészpedi vagy gyimesi tanítóként, majd a hatvanas években belső emigránként, aztán a *Balladák könyve* megjelenését követően egyre elismertebb tekintélyként, egy-személyes intézményként ugyanazt teszi: gyűjti és menti a népi kultúra értékeit. Balladát, éneket, táncot, tárgyakat egyaránt. Megkeresi, megszerzi, megjegyzi,

megőrzi, megmutatja, közvetíti, előadja és továbbadja, hogy bárki, aki hozzá hasonlóan szereti azokat, élhessen velük, hasznosíthassa őket a saját maga, a közössége, a nemzete javára. Ehhez biztos értéktudat, értékítélet éppen úgy kell, mint elszánt kitartás, kivételes mozgékonyág, függetlenség munkahelytől és családtól, és a dacolás képessége minden ellenszéllel szemben.

A Gondviselés megadta Kallós Zoltánnak, hogy testi és szellemi erőben megélhesse a diktatúra bukását, s ezzel mindannak elmúlását, ami egy fél életen keresztül akadályozta. Nemcsak őt személyesen, hanem minden erőfeszítést, ami a magyar népi kultúra értékeinek megőrzésére törekedett. A rendszerváltáskor 63 éves Kallós Zoltán a szabadság lehetőségeitől megújult erővel folytatta ugyanazt, és belekezdett az értékörzés, értékteremtés egészen új munkáiba. Letelepedett a visszaperelt egykori családi kúriában Válaszúton, s ott elhelyezett gyűjteményéből múzeumot csinált. Tánctáborok sorozatát indította el. Szórvány-kollégiumot alapított iskolás gyerekeknek, hogy megmaradhasanak magyarságukban. Ismert, elismert, díjazott tekintély lett, a korábbi egyszemélyes intézményből valódi intézményalapító. Az idén immár 25 éve működő Kallós Zoltán Alapítvány sorozatban jelentette meg a szellemi értékeket magánokazettán, könyvekben, CD-n és DVD-n, majd az interneten. A kúriában elhelyezett tárgyak sok éven át jelentettek kihívást, sok éven keresztül vonzottak látogatókat. 1998-ban megnyitották a gyűjteményt, majd 2010-ben sor kerülhetett a Kallós Múzeum felavatására. Hét évvel később pedig ennek jelentős kibővítésére került sor.

*Pozsony Ferenc a beszédét tartja, mellette Kallós Zoltán
(Fotó: Mohay Tamás)*

Az avatás: befejezés és kezdet. Átvágni a nemzetiszín szalagot, belépni a megújult terekbe csak méltó előkészítéssel lehet. Az ünnepi megszólalók között az utolsó és a legrövidebb volt Kallós Zoltán, aki nem tett mást, mint felállt és meghatottan megköszönte a megjelentek érdeklődését azzal, hogy az értékeket nem szabad ládába zárni, azokat meg kell mutatni. Előtte pedig mindenkit végighallgatott türelmesen, csaknem egykedvűen, a kilencvenen felüliek nyugalomával.

A megnyitón mutatták be Csinta Samu *Úton az Ararát felé* című könyvét, amely a huszonöt éves válaszúti Kallós Zoltán Alapítvány tevékenységeit mutatja be, főként a szórványkollégiumi munkára terelve a figyelmet, továbbá Kallós Zoltán népzenei gyűjtéseinek a 25. megjelent CD-jét. Az alapítvány igazgatójától, Balla Ferencről idézték a kötet epilógusát: „Igyekszünk menteni, ami menthető. Ez itt Noé bárkája öt hektáron, autonóm terület. Vagy megtaláljuk egyszer az Ararátot, ahol kiszállhatunk, vagy nem, de mi evezünk.” Pozsony Ferenc, a MTA külső tagja, a kolozsvári BBTE egyetemi tanára (ma még fiatalabb, mint Kallós volt 1990-ben) méltatta a múzeum létrehozásának folyamatát. Beszélt még Hoppál Péter, az EMMI kultúráért felelős államtitkára, Potápi Árpád nemzetpolitikaért felelős államtitkár, Kelemen Hunor, az RMDSz elnöke. Nem beszélt a jelen volt Spányi Antal székesfehérvári püspök, Kelemen László, a Hagyományok Háza főigazgatója, és még sokan mások. A megbecsülés, elismerés hangjait tovább zendítették és keretbe foglalták az énekesek: Balla Feri, az alapítvány igazgatójának kislfia és Enyedi Ágnes népdalénekes egyaránt válaszúti népdalokat énekeltek.

A megjelentek között számos régi barát, tanítvány, segítő volt ott. Kallós Zoltán, aki hosszú élete jelentős részét kivételesen intelligens Édesanyja mellett tölthette, mindig megtalálta a módját, hogyan találjon igazi segítőket a törekvéseihez. Emberismerete egyszerre a nagyon nyitott személyiségeké, akiknek sodró erejük van a jó irányába, s a nagyon zártaké, aki mindig csak ott, úgy és annyit mond, amennyi nélkülözhetetlenül szükséges. Kallós Zoltán fényképeit, tárgyait, talán még a gyűjtéseit is fel lehet leltározni, s amíg él, amíg emlékezik és beszél, sokat elmond arról, ami másoknak is látható, befogadható. Ám azt a rendkívüli kapcsolatrendszer, amely az élet gazdagságával virult ki körülötte, senki nem tudja felleltározni – annak csak a jeleit érzékelhetjük. Hiszen *minden* gyűjtés, lejegyzett ballada, népdal, minden festett tányér, faragott láda, hímzett mellel személyes emberi találkozásokban és kapcsolatokban gyökerezik. Minden kezdeményezés létrejöttében segítők nélkülözhetetlen cselekedetei valósultak meg. Az ő képességeiket észrevenni, mozgósítani, összekapcsolni, türelemmel mindent kívárni: legalább olyan nagyszabású teljesítmény, mint népdalokat százával fejben tartani. Kallós Zoltán kivételes tehetségét sok egyéb mellett ebben is láthatjuk, s amikor Neki köszönetet mondunk értékek őrzéséért, továbbadásáért, akkor rajta keresztül sok-sok munkatársat is elér ez a köszönet. Az ünnepélyesen újra megnyitott Kallós Múzeumban név szerint Németh Ildikó ügyvezető titkárt, Papp Tímea titkárt, Mogyorósi Ágnes muzeológust (aki pécsi néprajzi tanulmányok után tette át a székhelyét Kolozsvárra), Kató Marikát (aki

Kolozsvárott végzett néprajz szakot), Tar Virágot (aki Budapesti néprajzi tanulmányok után vállalt egy éves önkéntes munkát Válaszúton).

A megnyitóünnepségre csak kevesek kaptak meghívót. Aki csak egy kicsit is figyelt, azt is láthatta, milyen sokan nincsenek ott a régi barátok, segítők, tanítványok közül. Voltaképp a néprajzos muzeológus szakmát is csak egy-két ember képviselte a mintegy száz megjelent vendég között. Az alapítvány honlapjára és fb-oldalára az esemény előzetesen nem került ki, a hír csak arról szólt, hogy „*múzeumunk hamarosan újra látogatható lesz, június 2-tól várjuk Önöket*”. Előzetes híradást (utólag) a kormányzati portál eseménynaptárában találhattunk. A résztvevők egyik része sietett haza, másik része igyekezett tovább Csíksomlyó felé, hogy odaérjen a pünkösdi búcsúra. Mindenkinek van miért hálát adnia. Mindnyájan azt kívánhatjuk, Isten éltesse a 91 évét betöltött Kallós Zoltánt, aki bot nélkül jár, és szemüveg nélkül, tisztán látja, mi az érték!

MOHAY TAMÁS

Ünnepi beszéd a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum 50. születésnapján*

Tisztelt Főigazgató Úr!
Tisztelt Munkatársak!
Tisztelt Megjelentek!

Érdeklődéssel és a megtiszteltetés érzésével jöttem erre a mai különleges eseményre. Egy ötvenéves évforduló már önmagában is nagy dolog és tiszteletet parancsoló esemény. Egy család, egy házaspár életében az aranylakodalom dátuma, az öt évtized pedig az egymásra találás, a gyermekek felnevelése, és a harmadik generáció, az unokák megérkezésének időszaka.

A mai napon, itt a szentendrei Skanzenben, szakemberek és múzeumbarátok körében, egy jóval tágabb kört érintő jubileumról emlékezünk meg, de a család és a hagyományok nem állnak távol a létrehozásának 50. évfordulójára emlékező intézménytől.

Ötven évvel ezelőtt, 1967-ben ez az intézmény a Néprajzi Múzeum Falumúzeum Osztályaként jött létre, s most 46 hektáros területen a magyarság által lakott területek 10-nél több tájegységét mutatja be eredeti állapotban, rekonstruált épületekkel és berendezésekkel.

---

* Elhangzott 2017. június 12-én a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum jubileumi ünnepségén.

Magyarországon a *skanzen* szó a szentendrei falumúzeum kapcsán terjedt el és került be a múzeumbarátok és a családok szóhasználatába. Ma már széles körben köztudott, hogy a skanzen olyan szabadtéri múzeum, amelyben egy helyre összelelepítve mutatják be egy-egy tájegység népi építészeti emlékeit és az épületekben egykor használt eszközöket, berendezéseket. (A világ első szabadtéri néprajzi múzeumát Stockholmban nyitották meg 1891-ben, ennek a nevére emlékeztet a mai köznyelvben elterjedt skanzen kifejezés.)

Hazánk legnagyobb szabadtéri néprajzi gyűjteményében megismerhetjük a Kárpát-medence jellegzetes tájainak népi építészetét, a falvak és mezővárosok társadalmát, a lakáskultúra, a gazdálkodás és a népi hagyományok tárgykultúráját. Élő múzeum ez, amelyben szabadon járhatnak a látogatók, és a felnövekvő generáció közvetlen élményekből ismerheti meg a letűnt idők máig érdekes és értékes hagyományait. Nemcsak múzeum és gyűjtemény, hanem kulturális és módszertani központ, a tárgyi és a szellemi kulturális örökség fontos magyarországi bázisa, kiterjedt hazai és nemzetközi tudományos kapcsolatokkal.

Miért is fontos mindez? Györffy István néprajzkutató megfogalmazása szerint „*A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak, s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá.*”

Tisztelt Ünneplők!

Mindannyian hordozunk magunkban emlékeket. A családi anekdoták és valamiféle genetikai öröklődés folytán egyénenként, kortól, nemtől, társadalmi helyzetétől függetlenül, több száz évnyi emlékekkel rendelkezünk. Ezek olykor a felismerés otthonos érzésével töltenek el bennünket, mert ismerjük a mondóka ritmusát, mert be tudjuk fejezni a megkezdett versszakot, vagy, mert tisztán emlékezni vélünk nagyanyánk faragott ágyvégére, dunyhájára, házának alacsony szemöldökfáira, edényeire, kemencéjére vagy kályhájára. Gyermekekben, de még később is, ritkán gondolunk arra, hogy ezeknek a tárgyaknak, épületeknek, lakókörnyezetnek, szokásoknak az ismeretével közösségi tudást birtoklunk, amit tapasztalással kaptunk és úgy adhatunk tovább. A gyors városiasodás évtizedeiben egy teljes generáció felnőtt ilyen emlékek nélkül. A kérdés ma az: tudjuk-e folytatni a korábbi évszázadok egymásra rakódó műveltségét? Kialakul-e egy olyan társadalom, amely öntudatos, egzisztenciálisan nem kiszolgáltatott polgárként ismeri, becsüli és továbbviszi országa legértékesebb felhalmozott tudását úgy, hogy közben befogadja az új ismereteket, alkalmazkodik a változó környezeti feltételekhez?

Kodály, Bartók, Lechner Ödön, Kós Károly, Makovecz és más híres alkotóink mind felismerték, hogy csak a népi gyökerekhez visszanyúlva vihető sikerre a magyar kultúra megújítása. Mert sajátos motívumainkban egészen mély felismerések rejlenek és csakis ebből képes kisarjadzani az egészséges nemzeti identitás.

A Skanzen 50 éve a magyar népi építészeti örökség esszenciáját őrzi, ám jóval többet tesz annál. Hiszen a tudást nem elég őrízni, át is kell tudni adni. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum magyar értéket őríz, ám európai léptékben méri szakmai feladatait. Munkája – az általa létrehozott Múzeumi Oktatási és Módszertani Központtal egyetemben – nélkülözhetetlen az oktatás, kutatás, örökségvédelem, valamint a gyűjteményezés, gyűjteménybemutató területén.

A kulturális kormányzat támogatja a Skanzen törekvéseit. A Skanzen a fenntartó Emberi Erőforrások Minisztériuma kiemelt partnere az oktatás, kultúra és örökségvédelem számos területén, köztük a kulturális alapellátásban, ennek megfelelő súllyal kívánjuk kezelni a továbbiakban is.

Gratulálok az elmúlt 50 év sikeres működéséhez, Cseri Miklós főigazgató úr munkájához, amellyel nemzetközi szinten is egyedi tevékenységi körrel rendelkező, versenyképes és keresett közgyűjteményi intézményt hozott létre, bízva abban, hogy a már régen működő és a jövőben elkészülő tájegységek is, ha nem is az örökkévalóságnak, de a hosszú távú jövőnek szólnak.

Isten éltesse sokáig a Szabadtéri Néprajzi Múzeumot!

KRUCSAINÉ HERTER ANIKÓ
helyettes államtitkár
Emberi Erőforrások Minisztériuma

* * *

ALMA MATER

**Néprajz a XXXIII. OTDK Humán Szekciójában
(Pécs, 2017. április 18–21.)**

Évtizedek óta megszokhattuk, hogy két évente az OTDK Humán Szekciójában néprajzi dolgozatokkal, előadásokkal is találkozhatunk. Ezek rendre érdekes fénytörésben mutatják meg, mi minden történik a néprajzi tanszékek háza táján itthon és a külföldi régiókban. A kép sosem „reprezentatív”, ám beszédes: milyen témák kerülnek elő, kik az aktívabb témavezetők egy-egy műhelyben, hogyan sikerül felvenni a tudományosság vértetét a tanulmányaik különböző fokán álló hallgatóknak, akiknek egy része már most szinte szakmabelinek számít, vagy hamarosan annak fog számítani?

Amióta csak létezik tudományos diákköri tevékenység, újra meg újra felmerülnek az állandó, s szinte áthidalhatatlan kérdések. Régebben ezek akörül forogtak, hogyan lehet összemérni egymással egyetemi néprajz szakosok és más szakos főiskolások teljesítményét? A kétszintű képzés bevezetése, 2006 óta ez úgy módosult, hogyan lehet egy rangsorba állítani a BA és MA szakosok dolgozatait? Hogyan lehet kiszűrni a bírálói szubjektivitást, hogyan lehet áthidalni a besorolások esetlegességeiből fakadó nehézségeket? Menyiben reális azoknak a bírálóknak az értékelése, akik névtelen maradnak (miért is?), akik olykor nem egyetemeken dolgoznak, s emiatt (is) alig van összehasonlítási alapjuk? A túlzott elvárások, az emberi gyarlóságból fakadó (leírni is alig merem:) szakmai féltékenység, de a túlzott lelkesültség egyaránt torzít a pontszámokon, amelyekből már néhány is elég helyezések módosításához. Voltaképp ma sem értjük, hogy a néprajzi dolgozatok elosztásában miért nem sikerült még mindig meghaladni *A magyarság néprajza* erősen idejétmúlt felfogását: a tárgyi és szellemi néprajz kettősségét, s csaknem húsz évvel a *Magyar néprajz* Társadalom-kötete után miért nincsen még mindig egy harmadik, ilyen tematikájú tagozat (ahogy a történész és irodalmár szakmákban ezek szinte gombamód szaporodnak).

2017-ben a Pécsi Tudományegyetemen rendezték meg az OTDK Humán Szekció versenyét április 18–21 között, szokás szerint a húsvét utáni héten. Az intézmény ebben az évben hangsúlyosan mutatta fel középkori előzményét, az 1367-ben alapított egyetemet, amely sajnos nem tudott tartósan fennmaradni. Elgondolkodhattunk azon, mi minden alakult volna másképp a magyar művelődés történetében, ha ez az egyetem háromszáz évvel Pázmány nagyszombati alapítása előtt megmarad. Nem így történt, de a szervező egyetem „650 éves” múlt-tudata új adalék a történeti mítoszalkotás anatómiájához.

Talán nem hiábavaló rövid összegzés arról, mit tapasztalhattunk Pécssett azzal együtt is, hogy az online felületeken keresztül a mostani OTDK-ról is

minden tudható, ami fontos. A programfüzet és a dolgozatok rezüméi is elérhetőek pdf-ben (http://otdk.pte.hu/sites/otdk.pte.hu/files/files/human_programfuzelet_webre.pdf, http://otdk.pte.hu/sites/otdk.pte.hu/files/files/human_rezume_beliv_webre_0.pdf).

A *Néprajz I. (Társadalom és tárgyi néprajz)* tagozatban a programfüzet hat indulót jelzett, öten tartották meg előadásukat április 19-én szerda délután. Eitler Ágnes (ELTE BTK) a kónyi verbunk társadalomnéprajzi vizsgálatán keresztül nyitott ablakot a helyi társadalom belső átrendeződéseire és konfliktusaira az 1930–1960 közötti évtizedekben. Molnár Levente (DE BTK) az ökológiai tudások interakciójáról beszélt, és felvázolta az extenzív állattartási gyakorlatok és a természetvédelmi stratégiák közötti összefüggéseket. Tihanyi Anna (ELTE BTK) az egykori egerbaktai kőbánya női munkavállalóiról beszélt. Pajor Katalin (SzTE BTK) azt mutatta be, hogyan csapódik le az első világháborús propaganda és a két világháború közötti keresztény-nemzeti ideológia az újságíró Kamenitzky Etelka önéletírásában. Szabó Bernadett (DE BTK) a méhészeti tudás megszerzésének és fejlesztésének jelenkori fejleményeit vázolta fel. Az öt előadót a megelőző írásbeli forduló bírálatait követően három tagú zsűri értékelt, amelynek elnöke Lovas Kiss Antal (Debrecen), tagjai Máté Gábor (Pécs) és Mód László (Szeged) voltak. Tegyük hozzá: munkájukat közmegelegedésre végezték, az ülészak végén korrekt értékelést adtak és közölték a pontszámokat. „Véleményes” döntés eredményeképpen, amit nem ők, hanem az összesített zsűri hozott meg öt induló számára, végül csak egyetlen (első) díjat osztottak ki, amit Eitler Ágnes kapott meg. Valaki másfél napig reménykedhetett egy második helyezéssel, hiába ...

A *Néprajz II. (Folklór és vallási néprajz)* tagozatban nyolcan tartottak meg kilenc előadást április 19-én szerdán, köztük egy versenyen kívüli középiskolás diák. Kőrösi Dalma (ELTE BTK) Nógrád megyei példák alapján vázolta fel az egyházi rítusokhoz (keresztelő, elsőáldozás, bérálás, esküvő) kapcsolódó ajándékozás szokásának változásait. Kalanics Éva (a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskoláról) a történeti Ugocsa vármegye élő és újraélesztett betlehemes játékaikról beszélt. Széles Ágota (ELTE BTK) a Zamárdiban 2005-ben kezdeményezett és azóta rendszeresen megszervezett feltámadási menet elemzését végezte el a nemzet és vallás fogalmaira alapozva. Lajkó Gergely (ELTE BTK) a hortobágyi csikósok lovaskultúráját elemezte 1945-től napjainkig (nem mindenki értette, hogyan került ez a dolgozat ebbe a tagozatba, jól elfért volna a másokban is). Az Újvidéki Egyetemről érkezett Fehér Viktor két dolgozattal érkezett: az egyikben az 1906-os újratemetésre érkező Rákóczi-vonat kultuszának jeleit mutatta be Bács-Bodrog és Torontál vármegyében, a másikban egy facebook-idővonal példáján mutatta be a Rákóczi-kultusz történelmi és jelenkori példáit. Pákozdi Dávid (DE BTK) Berettyóújfalu 20. századi vőfélyrigmusairól beszélt. Kelemen Mihály (PTE BTK) azt a jelenkori változásfolyamatot mutatta be, ahogyan újabb püspöki elvárások folytán a görögkatolikus liturgia

és egyházzene a latin hagyományok felől a bizánciak felé közeledik. A versenyen kívüli Héjja Barbara Kézdivásárhelyről a széki táncházat választotta előadása témájául. E tagozatban a zsűrit Landgraf Ildikó (MTA BTK NKI) vezette, Balatonyi Judit (Pécs) és Frauhammer Krisztina (Szeged) voltak a tagok. Itt még fájóbb volt, hogy az egyesített zsűri döntése folytán szintén csak egy díjat, mégpedig egyetlen második díjat adtak ki, amit Lajkó Gergely (ELTE) kapott meg. Se előtte, se mögötte senki, holott itt is legalább még egy valaki reménykedhetett egy helyezésként.

Ennek a helyezési helyzetnek az a megkötés volt az oka, hogy a dolgozatok egyharmada volt díjazható, s a „töredék” helyezések elosztásában kétségkívül megmutatkozott némi szűkkeblőség az egyesített zsűri részéről. Kevésbé érthető ez, ha arra gondolunk, hogy az OTDK helyezés valóban csak eszmei értékkel bír, az oklevélen kívül nem jár hozzá semmi; még kevésbé, ha számításba vesszük, hogy az összes hallgatóra jutó összes lehetséges díjból több mint tíz „benne ragadt” a rendszerben. A néprajzot ért méltánytalan helyzettel kapcsolatban a verseny után Nagy Zoltán (a vendéglátó egyetem professzora), valamint hat zsűritag és e sorok írója az értetlenséget kifejező levelet küldött az OTDT Humán Szekciója elnökének. Két hónappal később erre még nem érkezett válasz...

Ha a helyzetet számszerűen is összesíteni szeretnénk, azt látjuk, hogy 2017-ben a két néprajzi tagozatban összesen 14 diák indult 15 dolgozattal, illetve előadással. Közülük a ELTE képviselőjében érkeztek öten, a Debreceni Egyetemről hárman, a másik két hazai néprajz szakról, Pécsről és Szegedről mindössze egy-egy hallgató. Öröndetes, hogy Beregszász és Újvidék is jelen volt, viszont alig érthető a kolozsváriak távolmaradása. Az is feltűnhet, hogy mindkét kiadott helyezés ELTE-s diáknak jutott, viszont a hat zsűritag közé egy sem fért be senki az ELTE-ről. Ahogy az lenni szokott, várható, hogy az előadók MA vagy doktori fokon folytatják tanulmányaikat, s témáikkal, dolgozataikkal publikált formában is találkozhatunk majd. Továbbra is azt reméljük, hogy a tudományos diákköri verseny az marad, amire igazán való: nemes és korrekt megméréstetés, jó ismerkedési, találkozási lehetőség, szellemi és emberi értelemben egyaránt, egymással, ötletekkel, mércékkel és lehetőségekkel. Ha ezt kisebb csorbák ki is kezdik, ezek legyenek azok, amelyek feledésbe merülnek.

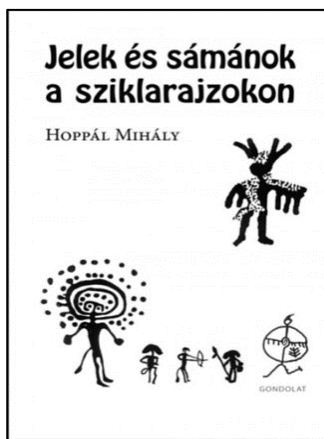
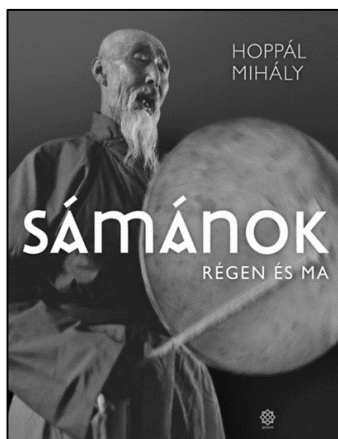
MOHAY TAMÁS

* * *

SZEMLE

Hoppál Mihály két új könyve a sámánokról*

Hoppál Mihály: *Sámánok régen és ma*. Szenzár Kiadó, [Budapest], 2016. 250 old.;
Hoppál Mihály: *Jelek és sámánok a sziklarajzokon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016.
170 old.

Hoppál Mihály majd fél évszázada foglalkozik a sámánizmussal: tanulmányok, kötetek, általa szerkesztett könyvek mellett filmek, kiállítások szinte hihetetlen bőségben követték egymást ezen idő alatt – itthon és több kontinensen. A nemzetközi sámánkutató társaság (mostani nevén ISARS) és a Budapesten megjelenő *Shaman* folyóirat létrehozójaként a nemzetközi sámánizmus-kutatás középponti szereplőjévé vált. Számos nemzetközi díj, elismerés, kitüntetés tulajdonosa.

Ugyancsak évtizedek óta foglalkozik a szibériai sziklarajzokkal. Tanulmányokat, köteteket publikált e témában is. Az ilyen rajzok nyomtatásban közzététele annál fontosabb, mivel a gyakran megközelíthetetlen helyeken levő vagy alig látható vésetek, rajzok egyébként a „nagyközönség” számára elérhetetlenek maradnának.

Hoppál kézikönyvei az utóbbi évtizedekben világsikert arattak: nemcsak a világnyelveken, mint az angol és német, hanem észt, finn, lengyel, japán, kínai és török nyelveken is hozzáférhetővé váltak – nem is egyetlen publikációban. A legtöbb esetben a képzőművészethez közel álló szerző elérte azt, hogy könyvei szépek, színesek, tetszetősek. Mindkét témakör automatikusan nemzetközi

* Elhangzott a budapesti Magyarság Házában megrendezett Sámánok Napján 2017. április 13-án.

– ez tükröződik Hoppál kommentárjaiban is. Tudományszervező tevékenysége azzal is járt, hogy a „legfrissebb” eredményekről is tudomással bír.

A *Sámánok régen és ma* voltaképpen folytatása a Helikon Kiadónál 1994-ben megjelent *Sámánok – Lelkek és jelképek* kötetnek. Ez a 189 lapos, rengeteg gyönyörű illusztrációval díszített könyv is áttekinti az egész sámánizmust – a történeti régmúlt kezdeti „sámánosságától” a mai, „eleven” sámánizmusig. Egyedülálló a 235 képből összeállított galéria – minden kép leírásával, a forrásművek feltüntetésével. A legfontosabb nemzetközi szakirodalom-listában mintegy 200 tétel szerepel. Név- és tárgymutató zárja a kötetet – amely a tudományos kiadókat megszégyenítően kiváló nyomdai minőségben látott napvilágot.

A most megjelent könyv a továbbfejlesztett változat. Erről a *Bevezető* is beszámol. A mostani címlapon ugyanaz a mandzsu sámán látható, mint az előző kötetben (Hoppál 1991. augusztusi fényképfelvételéről). A könyv immár 250 lapnyi, nőtt a képek száma, az irodalomjegyzék teljesebb és feltünteteti Hoppál 27 tudományos filmjét/videóját, amelyek a sámánizmushoz kapcsolhatók: több mint 900 perces ez a filmanyag, amelyben Hoppál Mihály volt a kezdeményező és legtöbbször a megvalósító is. 1975-től kezdődik a soruk és a legtöbb film a 90-es években, már a Szovjetunió szétesése után készült, a legelső lehetséges alkalommal. Egyszóval pótolhatatlan ez az anyag: egy mára a sámánizmusában is igencsak megváltozott világ képei. (Érdemes megjegyezni, hogy többjüket a több éven át megrendezett *Sámán és táltos tematikus nap* keretében itt, Budapesten is bemutatták.)

A fűlészöveg is, a bevezető is hangsúlyozza, hogy az 1994 óta eltelt negyed évszázad új eredményeit is bemutatja a szerző. A mostani kötet beosztása is azonos – de hát egy kézikönyvet nem is lehet felforgatni minden évtizedben. A bevezető a sámánizmust definiálja: hagyományos módon és a Szibéria-központi területről. Rövid *Epilógus*ában azt emeli ki, hogy hosszú története során sokféle művelődési hatás érte a sámánizmust, és napjainkban reneszánszát éli az, amit maguk a résztvevők így neveznek.

A régi források a sziklarajzokat, a régi rajzokat, és már a fényképeket használják. Természetesen mindhárom forrásanyag kimeríthetetlen. Hoppál, ahol szükségesnek látja, elmondja az illusztráció történetét, azt, ő hogyan jutott a képhez.

A sámánok ma fejezet a kötet kétharmad részét teszi ki. Bevezetőjében a maga terepmunkájának illusztrációit közli. A *Népek és sámánok* területenként ad képet Korea, a mandzsuk, a jakutok (szahák), nanájok, a tuvaiak, nganaszának, korjások, itelmenek, sőt, Japán, a nyenyeczek, a mongolok, evenkik és evenek, horcsin-mongolok, öölöt mongolok, kirgizek, daurok, szolonok kerülnek sorra, összesen úgy húsz nép. Említésük sorrendje annak felel meg, melyik évben találkozott Hoppál a sámánjaikkal (1991 és 2007 között). Jellemző, hogy olykor nem eredeti lakhelyükön, hanem fesztiválokon, ünnepeken, akár sámánkutató-kongresszusok csaknem elvárt, színesítő performanszáként. Így is

alighanem ő látta szám szerint és az etnikumok szerint a legtöbb eleven sámánt a 20–21. század fordulója körül.

Külön fejezet szól a városi sámánokról, akik az 1900-as évek utolsó harmadában világszerte felhívták magukra a figyelmet. Két összetevőjüket említi: a Michael Harner (és nyomán sokan mások) trenírozta, a tengő-lengő nyugati ifjúságból új világrépet keresőket – új-vallás-pótlék keresőket; valamint a modernista vagy pszichodélikus ihletettséggű képzőművészeket. Mindez nem csak tőlünk távolban van így: a könyvben látható a mi városi sámánjaink (vajon ők hogy hívhatják magukat?) 2000. április 2-án a Lánchíd előtti felvonulása. A kötet záróképein a szerzőt egy nemzetközi sámántábor nyitószerartásán Solyomfi Nagy Zoltán köszönti. (Korábban már maga Harner is tartott fizetési sámán-tréninget Budapesten, az egykori „Foxi-Maxi” [= marxista továbbképző] épületében.)

Ha most visszalapozunk az 1994-es Helikon-kötethez (*Sámánok. Lelkek és jelképek*), az mára már igazán más könyv. Persze a szerző nem változik, a dokumentumanyag régi része sem. Ám olyannyira különbözik Hoppál Mihály két „Sámánok” könyve, hogy nem csereszabatos variánsok, hanem önállóan, együtt vagy egymás után olvasásukat ajánlom. Ehhez jó segítség, hogy fekete-fehér grafikus újrarajzolásokat látunk – azaz a kis és értelmezhetetlen jelek helyett jól koncipiált egész rajzokat adnak. Ide vág ikonográfiai az is, hogy az égitestek vagy Krisztus kereszthalála ezernyi ábrázolásában végül is a valódi közép-motívum a fontos – a többi attributumokat is ehhez képest érdemes értelmezni. Hoppál (és igazán sokat tudó nagyszerű képzőművész barátja, Jankovics Marcell) szokott messzire menni az analógiákban és értelmezésben – a mostani könyvben azonban nincsenek hóbortos magyarázatok. Nem is kell, hiszen pl. a 7. kép „csontvázszerű figurák” rajzai pajzsos, antennás, kalapos (!), maszkos változatokban – érthetően (!) mutatják be a test átláthatóságát. Hoppál pontos, a könyvében bemutatott minden rajz eredeti nyomán készült. Ám azért itt is örültem volna, ha nem egy általános „szibériai áttekintő monográfia” lenne a hivatkozás, hanem etnikailag, térben és időben csakugyan adatolt: tudnánk, melyik kép mikor és hol maradt ránk.

Sőt, ugyanúgy az Akadémiai Kiadónál 2005-ben megjelent impozáns könyvre (*Sámánok Euráziában*) is érvényes a jó tanácsom: ezt is együtt kell olvasni a többi kötettel. Ugyanis minden átfedés és hasonlóság ellenére is külön teljesítmény e három kötet. És nemcsak Hoppál sámánizmus-kutatásai végtelenek – maga a sámánizmus is kimeríthetetlen jelenség.

Szerencsés a magyar olvasó, hogy e pompás kiadványokban közvetlenül találkozhat e sokszínű hiedelemvilággal – mégpedig csakugyan a kezdetektől napjainkig. Egyedülállóan szerencsés: másutt mindez nem áll rendelkezésére – anyanyelvén. (Már ha bukszájába nyúl.)

A Jelek és sámánok a sziklarajzokon című szép kötet a budapesti Gondolat Kiadónál jelent meg. Az egykor vezető néprajzi kiadónak számító Gondolat az

utóbbi években szinte eltűntnek (magyar „samanisztikus” megnevezéssel „elrejtett”-nek) látszott. Ez a téma is évtizedek óta érdekli Hoppált, aki a szovjet szakszerzők ilyen tárgyú műveit mindig is említette, népszerűsítette, segített közzétenni.

A szibériai és belső-ázsiai sziklarajzok mindig is érdekelték a régészeket, őstörténészeket, valláskutatókat. Többször is felmerült az az elgondolás is, hogy az ősi sziklarajzok „sámánisztikus” jeleneteket akartak volna bemutatni. E kézenfekvő ötletet (mások nyomán) Andreas Lommel *Die Welt der frühen Jäger* c. könyvében (München, 1965) mintegy fél évszázada sikerrel népszerűsítette. Szerinte a sziklarajzok a kezdeti vadász kultúrákban jelentek meg és egyes emberi (sőt, állati) figurák a „sámánizmussal” azonosíthatók. Azóta világszerte sokszorosára nőtt a sziklarajzok feltárása (százezer ilyen rajzról tudunk!), kutatása, és a korábbiakhoz képest sokkal pontosabban tudták datálni az egyes lelőhelyeket. Kiderült, hogy „világszerte” ismertek hasonló rajzok, ugyanakkor ezek egyes csoportjai vagy lelőhelyei eltérhetnek egymástól.

Hoppál könyve már ennek a felfogásnak ismeretében készült.

Kezdetben ő is optimistább volt a (szibériai) sziklarajz-sámánizmus kapcsolatát illetően, később óvatosabban fogalmazott az azonosításról. Erről könyvének előszavában maga beszél. Nézőpontja a kezdetektől fogva „szemiotikai” volt, vagyis a rajzokon az egyes elemeket a szó szoros értelmében jeleknek tekintette. Ez a felfogás jellemzi erről szóló, korábbi angol nyelvű könyvét (*Shamans and Symbols. Prehistory of Semiotics in Rock Art*. Budapest, 2013). (A könyv török fordítása két kiadásban is megjelent.) Ennek megfelelően a jelek csoportosítása lett a vezető szempont a mostani kötetben.

A 170 lapos könyvben két csoportban összesen 122 kép látható, egyeseken sok-sok alakkal és több jelenettel. Forrásaikat – szerencsére – a könyv elején nagyjából megadja a szerző. A tőle megszokott, másfél ívnyi nemzetközi szakirodalom, valamint némi név- és tárgymutató zárja a kötetet. Mint mindig, az orosz nyelvű művek és szerzők esetében – heterogén az átírás. Olykor betűhiba is maradt a közlésben.

A könyv létrejöttéről tájékoztató *Előszó* után a filológiában kötelezőnek tartott tudománytörténeti áttekintés olvasható: jellemző módon *A kutatások útvesztője* címmel. (Magam ugyan inkább a labirintus, sőt, még pontosabban a *maze* szót használtam volna – onnan ugyanis logikai-pragmatikus módon igen is ki lehet jutni!) Az általános megjegyzések után főként az újabb „szovjet” kutatók eredményeit méltatja: Okladnyikov és tanítványai (mint a két Devlet, anya és leánya) Novgorodova, a Belső-Ázsia-kutatók stb. közléseit. Külön értéke a kötetnek, hogy a végre megkezdődő, korszerű kínai szakmunkákat is felhasználta. Itt-ott a távolibb (pl. a Dél-Afrikában végzett) kutatásokra is utal. Ám ez csak töredéke az ottani, egészen kiváló kutatásoknak, amelyeknek szinte nincs is helybeli (oda csak tanulni járó) szakértője. Hoppál, tőle szokatlan éles-séggel, kifogásolja, hogy sok-sok nyugati sziklarajzkutatónak fogalma sincs a „szovjetkori” adatokról, és oroszul sem tudnak. *Valde recte!* Viszont kiemeli

azokat, mint pl., H-P. Francfort, akik a helyszínen kutatták a sziklarajzokat. (Persze, az otthon maradt szovjet archeológusok között is van kirillo-szakbarbár.)

Ennek következtében érthető, hogy az „útvesztő” külön második fejezetének *A kritikai hangok* a címe. Főként az 1997-es nemzetközi sámánizmus-konferencia (Chantilly, Párizs mellett) alapján a réges-régi ábrázolások bulvár-interpretációit utasítja vissza. A gömbfejű, vagy szkafanderszerű alakok például mégsem marslakókat örökítettek meg a sziklákon – nem is egy kontinensen. És nem is maguk a Däniken-szerű marslakók rajzolták ezeket.

Természetesen osztom Hoppál kételyeit (sőt!). Szerencsére éppen az „olcsó” régészeti sámánizmusnak már megvannak a klasszikus és elég éles kritikái. Ami pedig a „barlangfestmény” – minden valószínűséggel beavatottak számára működő kultuszhely – és a szabadnak kitett, ám távolról aligha látható „sziklafalrajz” (az őskori analfabeták számára nélkülözhetetlen *sztenygazeta*) kérdését illeti, Hoppál bibliográfiájában megvan Jean Clottes és David Lewis-Williams élvezetes és intelligens barlangrajzkönyve (*Les chamanes de la préhistoire*, 1996–2001) – ám ezt a polémikus és polémizált remekművet nem tárgyalta a „pszichomentális fokozat” *stade 1, 2, 3.* szerint; és valódi barlangrajzokra Szibériából nincs is sok példánk.)

Ez a könyv világpremier, mivel jelleírás, olykor jelemélet. Hoppálon kívül az egész világon nincs más, aki csakugyan tudna valamit a szibériai sziklarajzokról – és ugyanakkor a peirciánus szemiotikáról. A kötet zöme (több mint kétharmada) nyolc pontban foglalja össze e sziklarajzok társadalmi kommunikációs forrásként való értelmezését. (Amihez hozzátartozhat az is, hogy olyan életveszélyes meredélyen is készültek rajzok, igazi beavatási nehéz feladatként, ahonnan soha többé senki sem pillanthatja meg az ábrázolásokat. Akárcsak a nyugat-európai barlangok legsötétebb zugolyaiban!!!).

Nem e könyvismertetésben kell (vagy lehet) e problémát pontosan körülírni. Elég annyi, hogy Hoppál megbízhatóan tájékoztat, és nem ül fel blikkfangos (gyakran egyenesen lukratív) ötleteknek. Nem egyetlen, általa látott sziklacsoportot mutat be, hanem több földrész nevezetes sziklarajz-publikációiból válogat. A fekete-fehér nyomdai közlés pedig nem (a különben rendkívül fontos – antropológiai szakszóval közvetlen: *etikus*), hanem az általános (antropológiai szakszóval: *emikus*) vonásokat mutatja be.

Az olvasó nyolc (egymással összekapcsolódó) témakört ismer meg. Ezeket tömören vázolja, utalva a kutatástörténetre is. A régi sámánizmusra utaló képeket, a sziklarajzok egyértelmű „jeleit”, a képek értelmezési lehetőségeit (egykori és mai rítusokat, gyógyítást, a zenét stb. Hoppál a jeltipológiát követve leginkább az „ikonikus” jeleket tartja fontosnak. Hogy mi mindenre kiterő figyelme, jellemző, hogy idézi a középkori zene Párizsban élő kiváló előadója, Igor Reznikoff dolgozatát, aki arról írt, hogy a sziklarajzos sziklafalak (olykor) kiváló szabadtéri hangfal-rezonőrök.

Már eddig is megnyugtató volt Hoppál objektív szemléje, meg a terepet a legjobban ismerő szovjet kutatók eredményeinek megfelelő módon továbbítása. Ám e könyvben még ennél is óvatosabb: *Epilógus* címmel háromrészes újraértékelést is ad. Pontosabban: sorra veszi, mikor és hol (1969-től a Szovjetunióban, majd Svédországban, Mongóliában, sőt, Bulgáriában, Finnországban, Észtországban, Azerbajdzsánban, végül a sziklarajzok világszínpadán, Val Camonicában látott sziklarajzokat.

Hogy itt is egy frappáns példát említsek: az *Epilógus* 16–22. számú, csakugyan szembeszökő rajzai (sajnos, a forrás közvetett megjelölésével) középkori bolgár falvésetek, legkivált a preszlávi erődítmény falain. Ám a lelkesült bolgár kutatókhoz éppen ezt fűzi Hoppál: „nem minden emberábrázolás sámán, és egy erotikus jelenet se feltétlenül sámánakció”. (121. lap)

Még három feladatom van.

Tolle, lege! Minél többen olvassák és vegyék meg Hoppál könyveit! Egy csodálatos, hihetetlen, mégis valóban létező világba pillanthatunk bele: évezredek és nép-ezredek világába.

Hoppál „epilógusai” és egyéb megjegyzései egy fél évszázad kutatását idézik fel. Feltétlenül szükség van arra, hogy e magán tudománytörténetet nekünk magunknak kell megírni. Mesterünk, Diószegi Vilmos hagyatékának sorsa mutatja, hogy a hagyaték megmaradása még önmagában nem elég – a hagyatkozóknak meg kell adni ehhez a koordinátákat is az utókor számára.

Hoppál Mihály úgy fél évszázada, még egyetemi hallgatóként keresett fel Csalogány utcai lakásunkban. Azóta tart együttműködésünk. Akkor az ő és az én tanulmányaim általánosak voltak – a sámánizmust illetően is. De ezt a „mindenségből” a „közelre” eljutást nemcsak a mostani könyvei, hanem terepmunka-tapasztalatai és egész mai szemlélete is indokolják. (Lásd a nanáj sámánasszony obligát szemüvegét.) Nem lehet általános teóriát adatok nélkül kiépíteni – és az egyes adatokat elmélet nélkül nézegetni. Az egykori nagy távlatok éppen a valódi kutatók számára az évtizedek során szélesebbek és óvatosabbak lesznek.

Zárásul álljon itt egy évszázados költői idézet (szintén „epilógus” – na, ki-től?) arról, mit érezhet egy szerző egy fél vagy egész évszázad után: „*A mindenséget vágyom versbe venni, de még tovább magamnál nem jutottam.*” Hoppál önbeszámoló epilógusai ebből az igényből fakadnak. A hetvenöt éves Mihállal ez közös mottónk lehetne.

Tertia! Diószegi Vilmos nélkül mi nem is létezhettünk volna. Lásd például csakugyan életveszélyes sziklarajzmásolását.

VOIGT VILMOS

KÖSZÖNTÉSEK

Köszöntések, 2016

Kisbán Eszter köszöntése

Kisbán Eszter 60. születésnapjára jelent meg a *Morzsák* (szerkesztette: Kuti Klára, 1997. Budapest, MTA NKI) című tanulmánykötet, amelynek bevezetőjében Szilágyi Miklós méltatta nemzedéktársként, kollégaként a táplálkozás-kultúra-kutatás megalapozóját: „... a magyar néprajz ma már, az ünnepeltnek köszönhetően, korántsem ugyanaz a tudományos diszciplína a szükséges kérdések és a lehetséges válaszok igényes megfogalmazásakor, mint volt, amikor a szolgálatára szegődött, ... elméleti és módszertani javaslatainak, megannyi részeredményének egyetértő, fenntartás nélkül elfogadó számontartása nyomatékosítja”. A kötet teljes áttekintést ad Kisbán Eszter munkájának addigi eredményeiről bibliográfiája révén; számos olyan idegen nyelvű munkát is felvultatva, amelyek a hazai gyűjteményekben nem vagy csak nehezen elérhetőek.

A *Párbeszéd a hagyománnyal – A néprajzi kutatás múltja és jelene* (szerkesztette: Vargyas Gábor, 2011, Pécs, L’Harmattan–PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék) című kötetben jelentek meg azok a tanulmányok (Konyha – kultúra – korszakok fejezet), amelyek 70. születésnapján köszöntöttek, többek között, az akkor éppen professor emeritussá kinevezett Kisbán Esztert egy ünnepi konferencia keretében. Az ünnepelt egyetemi oktatói munkásságának nagyon fontos eredményét így összegezte Vargyas Gábor az előszóiban: „Kisbán Eszter vezetése alatt teljesedett ki a tanszék, és hozta létre doktori programját.”

2016-ban, 80. születésnapján a kollégák és a tanítványok széles köre a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztályának ülésén tisztelgett Kisbán Eszter előtt, sok-sok virággal, születésnapi jókívánsággal halmozva el az ünnepeltet. Nem konferencia, nem tanulmányok tették most kiemelkedővé, különlegessé ezt az alkalmat, hanem a személyes, baráti hangvétellű köszöntők, beszélgetések és Kisbán Eszter visszaemlékező, összegző szavai. A továbbiakban ebből emelnék ki részleteket. (Ezúton szeretném megköszönni Csibi Baláznak az ülés hanganyaga továbbításában nyújtott technikai segítségét.)

Néprajzkutatói pályafutásának kezdetéről finom, apró részleteket osztott meg velünk Kisbán Eszter:

„Hogyan kerültem a szakma közelébe? Pécsen én azt sem tudtam, hogy a néprajztudomány létezik. Nem jártam néprajzi múzeumba, a megyei múzeum néprajzi részlegében, nem is volt még ilyen múzeum. A régészeti bent jártam, mert az igazgató bent lakott a házban, a lánya fölöttem járt, ott sokat voltunk

együtt. Érettségiztem, és történelem szakra akartam mindenképpen menni, apám legnagyobb bánatára, aki matematika–fizika szakos tanár volt, és akkor 1955 volt! Azt mondta, hogy ebben az országban mindent, de történelmet, azt nem. Mi áll legtávolabb a történelemtől? Legyen az orvosi kar. Ők az utolsó évemben már nem voltak Pécsen, de én igen, hogy az utolsó évre már ne legyen másik iskola az érettségi előtt. Végül is történelem és magyar szakra lett beadva a jelentkezés, el is kezdtem. De előtte az történt, hogy Esztergom–Kenyérmezőn, ahol az a bizonyos technikum volt [ahol az édesapja tanított, B. A.], a tanév vége felé apám kapott egy körlevelet, hogy egy honismereti tanfolyam lesz. [...] Először is vége volt a félévnek [...], a gyerekek nem ott laktak, hazamentek, nem volt jelentkező. Apám visszaírt nekik, hogy ez a helyzet, de amennyiben lehetséges, de itt van a lányom, aki most fejezte be a középiskolát, őt érdekelné. Arról szó nem volt, hogy néprajz. Elmentem, és a feladat az volt a végén, hogy hogy elmenni valamelyik faluba, és ott egy folklórgyűjtés. És ők azt elküldték valami pályázatra. Amikor az egyetlenen megjelentünk, tehát én magyar–történelem szakon kezdtem, de bementem a néprajzra, hogy megnézzem, Katona Imréhez. Aki hamarosan azt mondta:

– Mondja csak még egyszer a nevét... Azért, mert én bíráltam egy ilyen gyerek dolgozatot. Az voltam én. Én is bejártam hozzá egy darabig, de csak folklór, és nem anyagi kultúra.

A következő évre elhatározták Ortutay és Tálasi, a két professzor, egymás mellett dolgoztak, egy szak, de két tanszék, hogy kihagynak egy évet, mert nagyon magas létszámú évfolyamok vannak. Az Éva és a Zsolt [Pócs Éva és Csalog Zsolt, B. A.] akkor már egy, illetve két éve vendéghallgatójuk volt. Ők is vártak a dologra, hogy ez elindul. Már hárman voltunk. Elintézték a proffok, hogy induljon mégis egy évfolyam. [...] Másodévesen megjelentünk. [...] Tálasi első óráján: »Éva meg Zsolt, maguk le is vizsgáztak ebből – zárójel: feketén – itt van a fiókomban, jelesre. Maguk nem fogják ezt még egyszer végighallgatni. Viszontlátásra! Jöjjenek ide vizsgaidőszakban az indexszel.« Maradtam én egyedül, és Tálasi nekem tartotta az óráit. Ez fantasztikus volt.”

Az időpont (2016. október 20.) és a helyszín (a Néprajzi Múzeum épülete a Kossuth téren) nem csak a pályatársként köszöntőt mondó Péter Katalint, hanem Kisbán Esztert is '56-os emlékeinek a felidezésére ösztönözte:

„[...] Ez egy keddi nap volt, Nekünk akkor délelőtt Tálásival volt óránk, a gazdálkodás kezdete, a téma a gyűjtögetés volt. A gyengébbek kedvéért a táblára föl volt írva: *Trapa natans*. Aki nem tudta, az megtudta, és soha el nem felejt, hogy ez a sulyomnak a neve. Amikor oda legközelebb bementünk, február vagy mikor folytatódott a tanítás, ez ott volt, ahol hagytuk. Ez volt délelőtt, de mi nem gondoltuk, hogy mi nem leszünk már ott délután vagy másnap. Szépen elmentünk a felvonulással: Bem tér, Kossuth tér, vissza stb. Hazamentem abba a kollégiumba. [Rákóczi út 5., B. A.] [...] A portás szólt nekem, hogy álljon meg egy pillanatra, van itt magának egy üzenet. Az üzenet az apámé volt, aki akkor már Esztergom–Kenyérmezőről itt volt valami hivatali ügyben. Tanár

volt. Írta nekem, hogy itt voltam, nem találtalak, x vonattal megyek a Nyugati-ból. Ha időben látod, akkor gyere ki. Ő nem tudta, hogy közben itt már a Rádiónál égni fog minden. A kollégium ott volt pár utcára. [...] Sajnos 25-én volt itt, ez a gyilkos lövöldözés, sortűz. A Báthory utca és egy másik rosszabb volt. Ekkor volt, hogy Csalog Zsolt nagyon súlyosan megsérült. Én aztán őt nem is láttam. Nem tudott mozogni, azután pedig én nem voltam itt, csak márciusban. Azt tudom utólag, hogy Barabás Jenő is azon fáradzott, hogy azon az elképze-lésen, hogy a vörös bor milyen jó a vérveszteség után. Vörösbort szerezzenek Zsoltnak, hogy hol van Zsolt, és hogyan juttassák el neki. És ugyanezen a nap-on, nem itt a téren, hanem pár száz méterre, az Akadémia utcában [...] elkezdt-tek egymásra löni valamilyen tévedés miatt. Akik az utcában álltak, azok meg-haltak. Így a mi dékánunk, Tóth Zoltán is, aki Kelet-Európára tanított minket másfél hónapig.”

Munkásságának legfontosabb állomásait, az általa kiépített hazai és nem-zetközi kapcsolati háló alapjait, legfontosabb kutatási témáit is összegezte rö-viden:

„’59-ben a negyedik évünk megvolt, nagyjából a szakdolgozatunk is meg-volt, akkor lettünk gyakorló muzeológusok. [...] Pócs Évának és nekem is a munkakönyvünk ebből az intézményből datálódik [Néprajzi Múzeum, B. A.] – ami a mi időnkben nem itt volt, hanem a Könyves Kálmán körüli helyen –, 1959. szeptembertől. [...] Muzeológia szakos, annak számítottak a művészettörténé-szek, a régészek és mi, nem kaphatta meg a diplomáját, tehát nem végzett, amíg az 5. évben, az egyetem 4 éves volt, egy teljes évben, teljes állásban múzeumi gyakorlatot nem folytatott. Erre a múzeum a minisztériumtól megkapta az illető teljes fizetését. Az volt a státus, hogy gyakorló muzeológus. Az egy évre szól, utána kellett gondoskodnod magadról. [...] Én utána az Egyetemi Könyvtárba kerültem, másfél évig ott dolgoztam. [...] Az Egyetemi Könyvtár után én jelent-keztem, ami ma a PhD-képzés, és lehet ösztöndíjas valaki, ez volt az aspiráns-képzés [...], felvettek ösztöndíjas aspiránsnak ’62-től ’64-ig. Maga a felvételi elég érdekes volt, a nagy Akadémián történt, Tálasi volt az elnök, ennek köszön-hető, hogy Gunda Béla lett a témavezetőm. [...] Debrecen érdekes volt, de Gunda azt mondta, hogyha kell, ő jön, majd találkozunk. Nagyon sok mindenkit nem ismertem meg a debreceniek közül.

Az ösztöndíj lejártá után Ortutay felvett engem az ELTE Folklór Tanszé-kére [ELTE, Néprajz Tanszék, docens 1997-ig, B. A.], abban a reményben, hogy hamarosan lesz Akadémiai Kutatóintézet. Annyira gyorsan nem lett. Kel-lett adni valami munkát nekem, azonkívül, hogy dolgozom a saját témámon. A Demos volt, a kelet-európai, szocialista országok közös tájékoztató folyóirata, és annak a magyarországi szerkesztését. Ebben könyvismertetések voltak, de teljesen tárgyyszerű, hogy mi van a könyvben, nem az, hogy jó vagy rossz. Ezt csináltam hosszú ideig. [...]

Ezután lett az egyetemen kihelyezett tanszéki kutatócsoport, amikor Ortu-taynak az akkori akadémiai elnök azt mondta, hogy ez meglesz. Barabás Jenő

vele volt mint a Néprajzi Bizottság titkára. Hazajött, és azt mondta, *Ortutay úszik a boldogságban, azt hiszi, hogy megvan az intézet. Mert nem figyelt oda, hogy tanszéki kutatócsoport. Pedig az hatalmas különbség, mert az tól-ig, a másik pedig végleges.*

De azután '67. januártól elindult a Néprajzi Kutatócsoport. Az osztályvezető Vincze István volt, hamarosan lett egy osztály, Anyagi Kultúra Osztály, ahol ott dolgozott Andrásfalvy Bertalan [...], Takács Lajos, Filep Tóni, [...], Égető Melinda, Flórián Mária, később Tomisa Ilona, Fülemile Ági. [...]

Az intézetben volt három nagy, közös munka. Először is a lexikon, azután a nyolckötetes Magyar Néprajz, és a Néprajzi Atlasz, ami korábban indult. [...] Mi, akik ott dolgoztunk, része volt a munkánknak, a többi szívszerelemből csinálta. Barabás Jenő szerkesztette, és elmondhatatlan ideje ment rá. De ez jó dolog volt abban a tekintetben, hogy több mint 200 magyarországi kutatópont van és egy csomó külföldi, tehát olyan 300 hely, ahová eljutottunk. [...] Amikor 60 éves lettem, akkor az intézet elbúcsúzott tőlem. [...] [Kisbán Eszter ekkor az intézet igazgatóhelyettese, tudományos tanácsadója volt, B. A.]

'96-ban mentem el az intézetből [...], Andrásfalvy Bertalan be akarta fejteni a pécsi tanszék vezetését, de sem Pócs Éva, sem Vargyas Gábor, akik évek óta ott tanítottak, nem vállalkoztak arra, hogy tanszékvezetők legyenek. [...] Én viszont nyugdíjazva voltam, és erre valakik kitalálták, hogy menjen oda az Eszter, aki amúgy is pécsi. Én soha meg nem léptem volna, pont azért, mert ez a két szeretett kollégám ott volt. Berci írt nekem, aki mindig kézzel írt [...], el van téve lakat alá a levél. Nagy betűkkel írt, A/4-en, 6 oldal. Kedves Eszter! Gyere el, ez meg ez a feladat. És ha nem jössz, akkor veszélybe kerül a tanszék, amit akkora munkával értem el '91-ben. Ezek után, tehát nyugdíjazva voltam, elmentem. [1996–2001: tanszékvezető, 1997-től egyetemi tanár, 2005-től professzor emeritus, 2006-tól a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Program vezetője, B. A.]

Az európai táplálkozástudomány munkaközössége [International Commission for Ethnological Food Research, 1970-től alapító tagja, B. A.] abszolút informális. 15 évig olyan sem volt, hogy elnök. Most Patricia Lysaght az elnök. És az a sötét gyanúm, hogy addig fog életben maradni, amíg Patricia ezt csinálja. Mert eddig minden konferenciának megjelent a kötete, kivéve kettőt. A társaság mindig törekedett arra, hogy fiatalok is legyenek, szerintem most a legidősebb vagyok vagy azok egyike. Mindenesetre az alapítók közül feltétlenül. Legnagyobb öröömömre Báti Anikó minimum harmadszor, az idén is szintén részt vett. A munkaközösség egyre jobban formalizálódik, mert a SIEF be akarja szippantani, a honlapjukat megnéztem, és írják, hogy a legaktívabb, a legrégebbi, a legtöbb kötetet kihozott társaság. Mi harcoltunk azért, hogy nem akarjuk, ugyanis a SIEF semmit sem tud adni, de büszkélkedik a dolgokkal.”

Tanítványairól szólva kiemelte:

„Három, táplálkozástudományból doktorált tanítványom van jelen, Kuti Klára és Báti Anikó mellett Nyisztor Tinka. [...] Mindhármukra nagyon büszke vagyok, én is sokat tanultam tőlük. És a teremben van a Benda család harmadik

generációjának történésze, Benda Borbála kora újkoros, a Kati doktora, aki gyönyörű könyvet csinált, a táplálkozáskultúra története, amely nagyon közel áll az érdeklődésemhez. [...] Én mindig történelmi kutatást csináltam a néprajzban. Amikor jártunk az egyetemre, és még azután is, pontosan az az irányzat volt, hogy történelmi irányba kell a néprajznak bővíteni a tevékenységét. A századforduló körüli időt vizsgáltuk még az '50-es években is, és csak azt, se előtte, se utána semmit, [...] mindenki történelmi anyagon dolgozott. Én is a szakdolgozattal abba az irányba mentem.”

A fenti kedves kutatási témáján túl Eszter a közelmúltban a jelenkutatás felé is nyitott:

„Mostanság elkezdtem, az említett európai munkaközösség konferencia-témái és az itthon történtek alapján néhány jelenlegi, itt villámgyorsan divatba jött dologgal foglalkozni. Ilyen volt a mangalica, a másik a szatmári szilvalekvár főzés. [...] Egy korábbi konferencia témája a számítógépes néprajzi kutatás volt. A legutolsó konferencia kérdése, hogy lokális vagy globális, most a lokális a csodaszó. Én elkezdtem az öko, hivatalosan ekológia és a régi terminológiával biotermelést és ételeket vizsgálni.”

Kívánjuk, hogy 2026-ban Kisbán Eszter ugyanilyen jó egészségben számoljon be újabb és újabb kutatási eredményeiről tanítványai, barátai, kollégái népes körében! Isten éltesse sokáig!

BÁTI ANIKÓ

Köszöntések, 2017

A mester és a céh* Cseri Miklós hatvanéves

A kerek születésnapok nem csak az ünneplésre adnak alkalmat, hanem arra is, hogy egy kicsit megálljunk a mindennapok rohanásában, visszanezzünk az elteltevtizedekre és a jövőbe is tekintsünk; mi történt eddig és mit tervezünk.

A születésnapi köszöntőbeszéd sajátos műfaj, sok mindent megenged: felsorolhatja az ünnepelelt tudományos teljesítményeit, bemutathatja részletekbe menően életpályáját, kiemelheti szakmai sikereit. Ugyanakkor a köszöntő mélyebb emberi és szakmai dimenziókat is láttathat, fontos karakterjegyeket is megragadhat, erre pedig a személyes hangvételű, élményeken keresztül megtapasztalt, emlékeket is megidéző beszédeknek van talán nagyobb esélyük. Ezért

---

* Elhangzott Cseri Miklós főigazgató 60. születésnapi ünnepségén a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 2017. március 27-én.

hát nem azzal a kötelező leckefelmondással indítok, hogy Miklós mikor született (amit mindenki úgyis tud, hiszen a hatvanadik születésnapját ünnepeljük), nem azzal folytatom, hogy éppen harminc éve kezdett dolgozni a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, ahol huszonhárom esztendeje lett főigazgató, hanem abból indulok ki, amit az erdélyi költő és gondolkodó, Lászlóffy Aladár úgy fogalmazott meg, hogy: „*A köz javára is tanulja mindenki, amit egyedül ő tud nagyon.*” Mert ha van valakinek olyan tudása, „*amit ő tud nagyon*”, akkor arról beszéljünk inkább, ne az eddig elnyert díjait és kitüntetéseit soroljuk fel.

Cseri Miklósnak pedig számos ilyen „*tudása*” van, amit bizony „*a köz javára*” is kamatoztat. És azt hiszem, hogy ez az én igazi, kedves kötelességem most, hogy fiatalabb pályatársként, társintézeti vezetőként – persze nem elhallgathatóan barátként is, ami nem kérdőjelezheti meg a szakmai vonatkozások előbb vázolt alapállását – azt mondjam ki itt, ebből az alkalomból, hogy mi az, ami miatt egyedi, nagy értéke Cseri Miklós a muzeológiának, ezen túl a néprajztudományhoz kapcsolódó szakmai közösségnek, és mindezekben túlmutatón az egész magyar tudományos és kulturális életnek. Azért is érzem fontosnak, hogy minderről én beszéljek, mert párhuzamos múzeumi, illetve akadémiai szférában dolgozva, soha nem voltunk munkahelyi alá-fölérendelt viszonyban, mégis közös céljaink vannak, mondhatnám: egy hajóban evezünk, egy irányba igyekszünk lapátolni a hazai néprajztudomány előrejutása érdekében.

És ez az előrejutás nem egyszerű. Nagy küzdő vagy Miklós, ha valaki, akkor Te tudod, hogy milyen ellenállásokkal szemben, hogyan lehet a tudatos építkezés, az elkötelezett munka révén eredményeket elérni. Hogyan lehet a „jó ügynek” megnyerni szövetségeseket, hogyan lehet a szélesebb társadalom előtt is láthatóvá tenni azokat az eredményeket, amelyeket a tudományszakunk elért. Nem vitás, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum a Te igazgatásod alatt ebben a kérdésben is ritmust váltott: nem csak a folklór nagyhatalomnak számító hazánk hagyományaihoz méltó, a néprajztudomány megmutatkozó arca lett a Skanzen, hanem tudományszakunkat az egész Magyarország társadalma előtt népszerűsítő, „szakmai húzó ágazattá vált”. Sikertörténet ez, amely a kedvezőtlen körülmények dacára, a Te fáradozásaid eredményeképpen jöhetett létre. Mondhatnám: „Against all odds” – Minden várakozással/eséllyel ellentétben alakítottad így a Skanzen fejlődéstörténetét. Hiszen igaz, hogy a népi kultúra az egyik talpköve a modern nemzeti kultúrának, mégis a hozzá való társadalmi és politikai viszonyulás ellentmondásokkal teli. A társadalmi megítélés terén elég, ha arra gondolunk, hogy a „paraszt” még mindig szitokszó: a kulturálatlan, buta emberek szinonimájaként használják széles körben olyanok, akiknek fogalmuk sincs, hogy milyen összetett, holisztikus tudás birtokában volt a természettel harmóniában élő, gazdálkodó parasztember. A politika terén pedig elég arra utalnom, hogy Magyarország – éves szinten – egy budai családiház áránál kevesebb összeggel támogatja az egész Kárpát-medence népzene-néptánc és tárgyalkotó népművészeti tevékenységét a Nemzeti Kulturális Alapon keresztül. (Ez a megdöbbentő alulértékelése annak a kulturális területnek,

amelyben világszínvonalú teljesítményre vagyunk képesek, sajnos mindig is így volt, jól látjuk ezt, és ezen a téren is kenyeres pajtások vagyunk Miklós, a Népművészeti Kollégiumban.)

Nem egyszerű a kiállítás, fáradtságos munka az értékek felszínre hozása, és nehéz a láthatóvá tételük, a szakmai szempontok mentén való bemutatásuk. Kiváló vezetői erényeid tettek képessé arra, hogy a Skanzen egy jól működő céhhé formáld, amelyben mint mester irányítod a precíz, feszes ütemű munkát. Jól bevált taktikával mindig újabbat, mást, és többet valósít meg ez a műhely, mondhatjuk nyugodtan, hogy az „előremenekülési stratégia” kiváló példájává titted az intézményt. Sikerült az 50 évvel ezelőtt alapított Skanzen koncepció-nális alapállását is kiszélesítened közben. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum kezdetben csak a csonkának hagyott Magyarország, az akkori Magyar Népköztársaság területére korlátozva fejthette ki muzeológiai munkáját, de a rendszerváltozás után megindulhatott a határon túli régiók életmódjának és építészetének gyűjtése és bemutatása is! Talán a Skanzen történetének legnagyobb kihívása éppen a most gözerővel folyó Erdély tájegység megvalósítása, amely célkitűzés olyan jól jellemez Téged is Miklós: mert óriási vállalkozás mindenféle tekintetben és égetően szükség van rá. Ahogy korai erdélyi névrokonodról, Misztótfalusi Kis Miklósról írja a költő: „*Sistereg a föld s az ég fekete találkozása. A háttérben Miklós mester ipar-előtti kisérettgépei dübörögnek, az egész történelem gépháza ez. [...] a papír egyik fele régi könyvlap, a másik már tele van írva. Te hova fogsz írni?*” Azaz, mit tehetsz, hogy valami maradandót, nemeset alkoss – ahogy a költő mondja – „*a történelem gépházában*” min dolgozol?

Igen, ahogy a 17. században Miklós mester a *Biblia* és a *Zsoltárok* betűmetszésével és nyomtatásával formálhatta az erdélyi kulturális életet és végső soron a történelem menetét, úgy az erdélyi tájegység létrehozása is gyökereiben változtathatja meg azt a félreértésektől és bizalmatlanságoktól is terhes közgondolkodást, amelyet Trianon, majd a második világháború utáni évtizedek okoztak magyar és magyar között a határokkal szétszabdalt Kárpát-medencében. És annak megfelelően, ahogy együtt valljuk Miklóssal, hogy a mai Magyarország és a határon túli, illetve a világban szétszóródott magyarság közötti legerősebb kulturális kapcsot a népművészet jelenti, következő lépcsőként megindult az utóbbi években a diaszpóra magyarság kutatása az Egyesült Államok és Argentína magyar közösségeiben is. Így válik a Skanzen az egyetemes magyarság egészének otthonává, szó szoros értelemben véve Illyés Gyula „*Haza a magasban*” gondolatát.

Az a közös terepmunka is tovább erősítette a lassan három évtizedes barátságunk szálait, amelynek során a Pennsylvania állambeli Vintondale elnéptelenedő bányatelepén, egy egykor magyar tulajdonos által működtetett szatócsboltot és burdosházat mértünk fel a Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára. Az épület teljes, 1920-as évekbeli berendezését együtt csomagoltuk be, és szállítottuk haza a Skanzenba. A világtól elzárt egykori „*majnaplézen*” (bányatelepen) a négy fős munkacsoportnak a sajátos körülmények közötti együttműködése,

az izgalmas terep nagyszerű hangulata életre szóló élmény volt, amely csak elmélyítette a közöttünk lévő barátságot. Négy vezető ember végezte a kutatási-felmérési munka mellett a trógerolást is, melósruhában cipelve és csomagolva a berendezés dögnehéz bútorait, a patkányok által átrágott, rohadó falak között. Ahogy Lászlóffy Aladár az *Apáczai enciklopédiája* versében írja:

*„Gyűjtjük tovább
a mindent. A mindent
jelen időben, a mindent
múlt időben, a mindent
minden időben.”*

Cseri Miklós a Skanzen, Kemecsi Lajos a Néprajzi Múzeum jelenlegi, Fülemlile Ágnes a New York-i Magyar Kulturális Intézet akkori vezetői, az Akadémiai Intézet igazgatójával együtt kínlódott egy közös célért az Isten háta mögött. Mert ez a kép is Miklóséhoz tartozik, nem csak a Rotary klub szalonjainak, a királynői vacsoráknak és a főigazgatói szoba távolságtartó hangulatának világa. Az, hogy Cseri Miklós a kemény vezetői stílusa mellett össze is tud kacsintani a vele együttműködőikkel, és közben a gyerekeimhez beáll egy kicsit kosárlabdázni is, ha van 5 perc szünet a munkában. Mikor két hétig az én családom körében élt, az övéitől távol, akkor vált ilyen nyilvánvalóvá számunkra, hogy milyen fontos neki a család és, hogy mennyire gyermekszerető.

Végül hadd nyújtsak át Neked ajándékkul egy kis ezüstpoharat. Az ajándék nem csak az ünnepelt számára kell hogy jelentsen valamit. Legalább annyira jellemzi az ajándékozót személyét is. Ez a kicsit régebbi mint százéves szecessziós ezüstpohár emlékeztessen arra, hogy a nemzeti művészeti stílus megalkotásakor a szecesszió magyar mesterei az erdélyi Kalotaszeg népművészetében merítkeztek meg, abban gyökerezik művészi világuk. Emlékeztessen a sztánai kettesben megtett utunk kapcsán a közös dolgainkra, céljainkra és barátságunkra. És nem csak azért adok Neked ezüstpoharat, mert református vagyok, hanem azért is, mert az eltelt évszázad alatt itt-ott kissé meghorpadt színezüst munkára az egykori mester azt véste rá: *Miklós!* Jelképezze ez a mestermunka azt a fontos műhelymunkát is, amelyet az Erdély tájegység létrehozásáért végeztek most. Áprily Lajos verséből idézve:

*„Forma van a versem
egyszerű sorában:
ötvös volt az ősem
Brassó városában.
Kalapácsolt, vésett
kohó-szikra mellett,
ezüst ampolnákat,
úrvacsora-kelyhet.
Kupák aranyércét*

*képpel kifaragta,
drágakövet plántált
finom foglalatba...
...Címert domborított
vén terem falára,
fejedelmi kannát
Bethlen asztalára.
Fújtatója dongott,
kalapácsa csengett,
varjak fellegezték
odafent a Cenket.”*

Kedves Miklós! Merészeket álmodtál, amikor a Skanzen élére álltál. Igazi műhellyé tetted, ahol a pontos, minőségi munka mestereként irányítasz. Jó az elvégzett munkára visszatekinteni, de nagy céljaid vannak még, amelyeknek eléréséhez szívből kívánok jó egészséget és sok sikert! Töltsön el jó érzéssel, hogy mindig támaszkodhatsz a családotra, a munkatársaidra és a barátaidra. Meg vagyok róla győződve, a Skanzen-műhelyben jól alakulnak majd a megkezdett munkák, mert a Jóisten nem ad megvalósíthatatlan álmokat!

Isten éltesen sokáig!

BALOGH BALÁZS

A 60 éves Keszeg Vilmos köszöntése*

Kedves Vilmos!

Ahol születésnap van, ott gyertya is van, engedd meg, hogy ezt a kis fényt meggyújtsam a Te tiszteletedre. *„Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék, és fényljék mindazoknak, akik a házban vannak.”* (Mt 5, 15, KG). Isten éltesen!

Kedves Vilmos, akár így, akár úgy, a mai nap szövegei a biográfiai regiszterekben hangzanak el, a beszédaktusok performativitását nem szeparálhatjuk a szubjektum adta aktualitásoktól. Noha sok éve ismerjük egymást, eddig még sosem köszöntöttelek a születésnapodon. Most azonban ez is megtörténik. Nemcsak a sokéves barátság okán, hanem a sokéves párhuzamos egyetemi pályára, a néprajzi tanszékeink közötti sokszorosán gyümölcsöző szakmai és emberi

---

* Elhangzott 2017. május 20-án a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen.

kapcsolatok okán is. Mondhatnám, hogy az ELTE Néprajzi Intézete köszöntését hozom, ám ezt mégis csak óvatosan mondom, mert köszönteni személyek szoktak, nem intézmények. Való igaz, hogy minden kollégám igaz jókívánságokkal gondol rád, aki sosem sajnáltad a fáradságot sem a vendégtanításra, sem a konzultációkra, sem a hallgatóink fogadására vagy ajánlások közvetítésére. Itt azonban mégis másról, kicsit többről van szó, többről (is) szeretnék beszélni.

Amikor megszületté, akkoriban vitték el második hullámban az ötvenhatosokat Magyarországon és Romániában. Amikor kisiskolás voltál, Románia vezetői arra voltak büszkéek, hogy nem csatlakoztak a Csehszlovákiába bevonuló szovjet és magyar–lengyel–német hadseregekhez. Amikor az egyetemet befejeztél és tanítani kezdted, akkor verte le Jaruzelski a lengyel Szolidaritásmozgalmat, a szabadság reménységének egyik kelet-európai szigetét. Alig nyolc év múlva mindnyájan megértük a román conducator bukását, és a szabadság reményének új kontinensei kezdtek körvonalazódni. Szabadon, szabadban dolgozni ekkor kezdhettél, a tordai líceumból, ahová iskolásként és tanárként is jártál, átkerültél ide, a kolozsvári egyetemre, most már 27 éve. Lassan már azok is doktorálnak, akik akkoriban születtek meg...

A Te visszatekintésed biztosan egészen más természetű, mint a miénk. Mi, akik a munkádat követjük, akik abból épülünk, csak egy-egy szikrát, szeletet láthatunk, jobbra az eredményeket, csak nagy ritkán az alkotás folyamatát. Csak az eredményből sejthetjük, mennyi sok töprengés, belső vívódás, elmélyült gondolkodás és kérdezés van mögöttük. Mindezt számba lehet venni, értékelni, az arra illetékesek meg is teszik alkalomadtán.

Itt és most maradjunk mégis kissé a biográfiai szövegeknél.

Fellapoztam a *Korunk Évkönyv* 1982-es kötetét. *Metamorphosis Transylvaniae* címmel jelent meg Herédi Gusztáv szerkesztésében, tele néprajzi tanulmányokkal, köztük a tiédde is a detrehemtelepi nagycsalád bomlásáról. Tudtommal itt jelent meg először nyomtatásban életrajzi vázlat rólad. Szikár adatok a születésről, a tanulmányokról, a munkahelyről néhány sorban. És felsorolva a fórumok, ahová addig már írtál: *Korunk*, *Falvak Dolgozó Népe*, *Echinox* (emlékszik még rá valaki?), *Utunk*, *Hét*, *TETT*, *Népismereti Dolgozatok*, meg egy román diáklap. Nyolc hely. Huszonöt éves voltál akkor, a 18 szerző között a legifjabb. A fényképen a tekintet – a tekintet ugyanaz, mint bármikor máskor később: figyelmes szemek, befelé és kifelé egyaránt. Mintha talán inkább befelé...

Két évvel később az *Igaz Szó* jelentetett meg néprajzi tematikájú évkönyvet, az elején a kötelező körökkel. A „néprajzosok kislexikona” 58 címszava közt Te is ott vagy, még mindig a legfiatalabbként (a legidősebbek akkor Molnár István, Haáz Sándor, Jagamas János, Kós Károly). Itt nem tanulmányt találunk Tőled, hanem egy *Vallomás-félet*, amelyben többes szám első személyben szólalsz meg, azok nevében is, akik akkor fiatalon és elszántan nekiindultak a hazai társadalmi valóság megismerésének. Teljes terjedelmében idézem:

„A néprajzi szakirodalmat olvasni a Nagy Kikapcsolódást jelentette számunkra. S ezért is csak a napi feladatok lerovása után láthattunk neki. Csendes éjszakai órákban, szombat délutánokon, vasárnap, vakációban. A találkozás egyikünk esetében sem volt előre kitervezett. Nem felülről indultunk, pontosan körülhatárolt szándékkal. Talán azzal tudnám magyarázni rokonszenvünket a néprajz iránt, hogy faluról jöttünk, többé-kevésbé hamisítatlan, eredeti népi (némelyek paraszti) környezetből, s kíváncsiak voltunk, mi az, ami bennünk van. És aztán elkapott a gépszíj. Feladatokkal bíztak meg, teljesítését elvárták tőlünk. Éreznünk kellett a felelősséget. Azt hiszem, valamennyien a szülőfalunkról (babonáiról, gyógyászatáról, temetkezési szokásairól, helytörténeti mondáiról, táplálkozás-kultúrájáról) mondtunk először ítéletet. Kegyetlenül őszinték voltunk, s nagyon-nagyon érzékenyek a hitelességre.

És aztán jött Péntek János egyéves néprajz-kurzusa az egyetemen. És a szemináriumaink. És jött a Korunk társadalomnéprajz-köre. Nekünk párunknak nagyon sokat jelentett. Nagy-nagy szakadékokat, űröket tudatosított bennünk. És tanított dolgozni és beszélni. Csak úgy álltak szóba velünk, ha volt legalább pár kazettányi gyűjtésünk, vagy egy-két kéziratunk vagy hipotézisünk.

Akartunk és akarunk dolgozni.

Szétszóródtunk. Többnyire vidéken dolgozunk. Elsősorban nem gyűjtőmunkával, nem kutatással foglalkozunk. S ha a napi munka után a családtól vagy a félkimerültségtől tudunk egy-egy órát vagy napot lopni, azt terepen, vagy jegyzeteink, kézírataink mellett töltjük. A képzettségünk hiányos. Amatőrök vagyunk. Ez a minősítés nem jogosít fel arra, hogy nagy terveket tűzzünk magunk elé. Sokszor gondolok arra, hogy esetleges tévedéseinkért tudjuk-e vállalni a felelősséget. A kockázat felelősségét érezzük. De tudjuk azt is, hogy jobb tévedni, mint tétlenkedni. Ezért merünk munkát vállalni.

Gyűjteni kell, erőnket megfeszítve. Amit néhányan eddig feltártak, még mindig kevés ahhoz, hogy elfogulatlanul tudjunk beszélni népi kultúránkról. S az idő sürget. Talán hagyományos népi kultúránkban az utóbbi évtizedekben bekövetkezett értékeltolódások vizsgálata is erőnkön felüli feladat. De ott van még a számunkra elérhető múlt, ami szintén megmentésre vár.

És talán van, aki kíváncsian figyeli erőlködésünket. Mert a huszadik században benne van a tizenkilencedik, s a tizenkilencedikben a huszadik. Rólunk van szó. És rólunk, magánemberekről is.”

Harminchárom éve olvastuk ezt, s újraolvasva azt kell látnunk: semmit sem kell belőle zárójelbe tenni, nincs rajta a diktatúra büzhödt kipárolgása, az ideológiák verejtékes lecsapódása. Okos, tárgyilagos, személyes és felelős beszéd. Komoly, kitartó és kreatív ember beszéde, akinek neve, KESZEG a SZEGEK szót is tartalmazza. Csak egy betűt kellene megváltoztatni benne, hogy KŐ-SZEG legyen belőle; kemény, kitartó, komoly, aki komolyan veszi a szavakat, minden minőségükben.

Játékból összegyűjtöttem néhány anagrammát Keszeg Vilmos nevére. A sok közül, ami ide illenék, csak kettő: „*halk mese von vigaszt*”, és „*kosz megvisel*”. A diktatúra szellemi szennyezettsége közepette, mint trágyadombból a virág, kinőtt egy ember, akit a „*kosz megvisel*” annyira, hogy soha többé ne tűrhessen, s aki számára „*halk mese von vigaszt*”.

Ennek az idézett vallomás-félének az évében jelent meg szerkesztésben Seres András Barcasági magyar népköltészeti kötete, félezer oldalon. Beszédese: első könyved másnak a könyve. Hét évvel később, már a fordulat után az első saját könyved, *A folklór határán* (1991) keltett feltűnést a teljes magyar folklorisztikában és néprajzban. Azóta hány és hány könyv, szerkesztés, tanulmány, cikk, egyetemi jegyzet, recenzió, kutatási jelentés, vélemény, bírálat, előadás, látható és láthatatlan munka sokasága! Végignéztem a könyveket, amiket huszonöt év alatt dedikálva kaphattam tőled, egy egész polcnyi. Egyikből sem hiányzik a *barátság* szó...

Keszeg Vilmos hatvanéves. Már régen hivatásszerűen gyűjt és kutat. Már régen nem amatőr, már a tanítványai is rég nem azok. Hogy mi mindent tett mindazért, amit huszonöt-huszonhét évesen megfogalmazott és maga elé tűzött, azt nem most kell értékelni. Az előtt most csak fejet hajtani kell, elismeréssel és talán némi lelkiismeret-vizsgálattal vegyítve. És nagy-nagy köszönettel, mondhatni hálaadással. Az a fény, amelyet Keszeg Vilmos és nemzedéktársai tartóra tettek, messzire világít.

Kedves Vilmos, jeles napon születted, április 24-én. Sok egyéb között ehhez a naphoz kötődik állatok kihajtása, az *Aranybulla* kiadása, a Szent György-lovagrend megalapítása. Egy napon születted Jékely Zoltánnal.

Emberek, életpályák, élettörténetek (Jakab–Keszeg A.–Keszeg V. 2007) lennének felrajzolhatók arról a körről is, akikről a katolikus egyházban ezen a jeles napon emlékezünk meg (zárójelben haláluk évszámával és helyével): Mária és Szalóme (Jézus feltámadásának első tanúi, ld. Mk 16,1); Alexander (178, Lyon), Antimus püspök és társai (303, Bitínia), Gergely püspök (4. sz., Hispánia), Deodatus remete (6. sz., Gallia), Mellitus püspök (624, Canterbury), Wilfrid püspök (709, York), Egbert áldozópap (729, Skócia), Vilmos orvos és remete (1103 Mortain, Franciaország), Pelletier Mária (1868, Angers), Menni Benedek (1914, Dinant), Hesselblad Mária Erzsébet (1957, Róma).

Végül csak az áldás szavaival szeretném megtoldani az újramondott születésnap jókívánságot, Isten éltesse!

„Áldjon meg az Úr és oltalmazzon! Ragyogtassa rád arcát az Úr és legyen hozzád jószágos! Fordítsa feléd arcát az Úr és szerezzen neked üdvösséget!”

MOHAY TAMÁS

IN MEMORIAM

**Akinek immár „felsütött a nap sugára”
Búcsú Antal Zoltántól, Gyimesközéplok vak primásától
(1936–2017)**

2017. február 28-án Gyimesközéplokon, húshagyatra virradó éjszaka 81 esztendőskorában meghalt Antal Zoltán, helyi nevén Vak Zolti vagy Finánc Zolti, ahogyan ő beszélt magáról: „*az utolsó nagy gyimesi primás*”.

Valóban „nagy” volt a maga nemében, hiszen már kisgyermek korában elvesztette szeme világát, s mégis népe rangos művésze lett. A hagyományos gyimesi paraszti világban egy megvakult gyermekre kegyetlen sors várt, ő pedig még árvaságra is jutott igen korán. Szerető és tehetős nagyapja segítségével sikerült elkerülnie a koldusbotot, és istenadta zenei tehetségével, a legjobb gyimesi primások támogatásával hamarosan úgy elsajátította a hagyományos gyimesi táncrend zenei anyagát, hogy tizenkét esztendőskorában már „*lakodalmat muzsikált*”, ami akkoriban legalább háromnapos szinte megszakítatlan munkát jelentett. Kiváló zenei képessége mellett Antal Zoltán gazdálkodott is, rakott szekerekkel járta a meredek utakat, mert neki mindegy volt, hogy nappal van, vagy éjszaka. Ebben különbözött tanítóitól, a cigányprimásoktól. Muzsikálásáról pedig csodákat meséltek: világtalan létére is felismerte, hogy mikor ki „*ropogtat*”, észben tartotta, hogy kinek melyik a „*keserve*”. Gyimesi népzenei gyűjtők, kutatók kedvelt nótafája volt, muzsikált és énekelt Andrásfalvy Bertá-

lannak, Kallós Zoltánnak, Pesovár Ferencnek, Sárosi Bálintnak, Sebő Ferencnek, de a legbüszkébb arra volt, hogy 1960-ben muzsikálhatott és énekelhetett Budapesten Kodály Zoltánnak.

A gyimesi muzsikások szinte kivétel nélkül cigányok, és mint a városban a kávéházi muzsikások, úgy Gyimesben is előkelő helyet foglalnak el, mind az anyagi, mind pedig a társadalmi megbecsülés tekintetében. De talán helyesebb, ha úgy mondom, hogy a *kiváló muzsikások* úgyszólván mind cigányok közül kerültek ki, ők voltak az úgynevezett *legelső zenészek* – a Pulikák, a Halmágyiak, a Zerkulák –, őket fogadták meg a *fogadott táncokra*. De már a *kalibástáncok*, vagy a különböző *lopókalákák* alkalmain csángó zenészek is muzsikáltak. Mindezek előrebocsátásával azt hiszem, kellőképpen érzékelhetjük és értékelhetjük, ha azt mondom, hogy a legendás hírű Finánc Erzsinek, Kallós Zoltán egykori gyimesi szállásadójának és egyik fő adatközlőjének fia, Antal Zoltán a legjobbnak ismert csángó muzsikusi, aki egyesek szerint majdnem olyan jól, mások szerint éppen olyan jól, ő maga szerint pedig jobban muzsikált, mint a legjobb cigányprímások. Művészi és emberi *teljesítményének összességét* tekintve azonban föltétlenül Antal Zoltán nyújtotta a legtöbbet, hiszen már kicsi gyermek korában elvesztette a szeme világát, vakon tanult meg muzsikálni, s csángó emberként gazdálkodva, vakon lett Gyimes „*egyik legjobb primása*”.

Antal Zoltán 1936. október 24-én született Gyimesközéplokon. Családja gazdagnak számított a Tatros völgyében, különösen nagyapja volt minden tekintetben kiváló gazda, józan paraszti ésszel élő ember. A kisfiúról hamar kiderült, hogy gyengélnátó, s nagyapja, akinek megvolt rá az anyagi tehetsége, az úgynevezett *kicsi magyar világban*, 1940-ben Budapestre vitte egy rangos szemorvoshoz. Erről az eseményről ő maga a következőket mondta: „*Négy esztendősen vesztettem el a szemem világát. Nagyapám elvitt ki Budapestre, s ott mondta egy professzor: na, Isten segítségével én adom vissza a szemed világát. S mikor megműtött, egyiket az egyik hónapban, másikat a másikban, tiszta vakon maradtam.*”

A hagyományos gyimesi paraszti világban egy megvakult gyermekre nagyon nehéz sors várt. Ő pedig még korán árvaságra is jutott: édesapját 1944-ben meglőtték a csügési fronton, így nagyszüeleire maradt. Életének legvalószínűbb lehetőségeként az anyagi és erkölcsi tekintetben egyaránt mindenkinek kiszolgáltatott, kegyelemkenyéren élő, képletes vagy valóságos kolduslét kínálkozott. S bár szerető és tehetős nagyapja mellett nem kellett félnie az út szélére kerüléstől, a gyermek *Vak Zolti* előtt álló lehetőségek igen korlátozottak voltak. Gyakorlatias észjárású, intelligens nagyszülei hamar felismerték a gyermek különleges zenei képességeit, nagyapja hegedűt vásárolt számára és Pulika János kiváló cigányprímás személyében tanítót, „zenetanárt” is fogadott melléje.

Zolti, vaksága ellenére, gyorsan tanulta a mesterséget. 1945 tavaszán, tehát 9 esztendősen korábban kezdte elsajátítani a muzsikálást: három hónapig tanította Pulika János, akkor elvitték katonának, s attól fogva csak saját magától, mond-

hatjuk autodidakta módon tanult. Szeme helyett a fülét használta, meg az emlékezőtehetségét. Nagypapja persze az alatt a három hónap alatt gavallérosan megfizette Pulikának a tandíját. „*Annak malacot, s annak bárányt, annak borjúhúst... mind az ilyenek kellettnek neki. Nekünk akkor marháánk volt elég.*” Ebbe a tanulásba szólt bele a román katonai szolgálat, hiszen Gyimeshez akkor, 1945-ben, ismét hozzácsatolták Romániát. Antal Zolti tanító nélkül maradt, miként visszaemlékezett: „*Mentem ide is, mentem oda is, egyik cigánytól a másikig, egyik es muzsikált, a másik es, egyiktől megtanultam ezt a nótát, a másiktól azt a nótát, s úgy belejöttem, hogy tizenkét esztendősen már lakodalmat muzsikáltam Görbepatakán.*” Tehát a 12 esztendő, világtalan gyermek a maga erejéből mindent megtanult, amire szüksége volt egy gyimesi hegedűsnek – miként hangolja fel a zeneszerszámot, miként használja a bal kezét, hogyan fogja le a húrokat – mindent. Megtanulta a lakodalom táncainak teljes repertoárját, mégpedig nem amatőr szinten, hiszen ezért keményen fizettek a megrendelők. Óriási előnye volt a cigánymuzikusokkal szemben, hogy ő nemcsak muzsikált, hanem gazdálkodott is. Mégpedig pontosan úgy, sőt, jobban, mint akármelyik gyimesi gazda. Hét közben *kalibázott*, lehordta a fát, a szénát, még szántott is. Gazdálkodott tehát és örömét lelta benne, hogy vak léteire mennyi munkát el tud végezni. Neki ugyanis mindegy volt, hogy nappal hozza le a szénát a *kali-bától*, vagy éjszaka, hiszen nappal sem látott. Fizikailag bírta, s így még javára is vált a fogyatéksága. A kaszáláson kívül a havasi gazdálkodás szinte minden munkafolyamatát sikerült elsajátítania, s ezzel a teljesítményével kivívta a közösség elismerését.

A híres Finánc Erzsí vak fia, Zolti szerette tehát a munkát, szerette a muzsikát, és szerette – a pénzt. Minden beszélgetésünkben elhangzott a büszke kijelentés arról, hogyan „*dőlt a pénz*”, milyen „*sokat keresett*”. Mégis, minden bizonnyal, a muzsikálást szerette legjobban. Mert volt Zoltinak még egy különleges képessége: hallás után megismerte, hogy ki táncol előtte, ki *ropogtat*. Amikor az 1960-as években Martin György – Andrásfalvy Bertalannal, Pesóvár Ferencsel és Sárosi Bálinttal – filmfelvételeket készített a gyimesi táncokról, Vak Zolti muzsikált nekik. Ők azonban nem ismerték a táncosokat, minden alkalommal meg kellett kérdeznük tőle, ki táncol? És Zolti vakon bemondta a nevüket, pusztán a helyi tánc egyik látványos eleme, a *ropogtatás* meghallott sajátosságáról, amit a kifinomult füle fel tudott ismerni.

Mint oly sok népművészünknek, számára is óriási élményt jelentett, hogy 1960-ban muzsikálhatott és énekelt Kodály Zoltánnak. S jellemző Kodályra, hogy az akkor 24 esztendőes Zolti emlékei szerint, azt mondta volt neki: „*Sokat jártam a világon mindenütt, a világon keresztül át Amerikáig, mindenütt, s még én sem tudom merrefelé, de ilyen szép éneket, soha senkitől nem hallottam.*” Hol énekelt Kodálynak? – kérdeztem. „*Budapesten, az Akadémián, 1960. április 22-től 28-ig, Sárosi Bálinttal minden nap elmentünk hozzá az anyámmal. 28-án mondtam neki, na főnök úr, mi elmegyünk. – Álljon csak meg – azt mondja, belépett egy oldalszobába, kihozott egy borítékot, s azt mondja: – Ezt tegye el,*

s ha hazamennek Sárosiékhoz, bontsa fel. Hatezer forint volt benne... Akkor az nagy pénz volt. Annyi mindent vásároltam volt, hogy ki se tudom mondani, s még egy csomó pénzt hazahoztam. Aztán 87-ig nem engedtek ki. Anyámat még egyszer kiengedték, de engem nem. Mert akkor észrevették ezek is, hogy tudok valamit.”

2008-ban megkapta *A Népművészet Mestere* kitüntetést, amit örömmel fogadott, de aztán felesége 2010-beli halála után már egyre ritkábban vette elő a hegedűjét. Az idők is elkerülték a hagyományos gyimesi muzsika művészt, a lakodalmakon már nem a primástól meg a gardonyostól, hanem a gépből szól az idegen zene. Zolti lábai is egyre nehezebben szolgáltak, két bottal járt, de inkább üldögélt, s szívesen beszélgetett, ha volt kivel. Hosszú idő óta egyre gyengébben, ágyban betegeskedve morzsolta éveit, de ha felkereste egy-egy olyan ismerős, akivel feleleveníthették a „rég jó” időket, sok mindenre emlékezett. Kedvenc nótájának rá jellemző sorával búcsúzom Tőle, kinek számára immár véglegesen *„felsütött a nap sugára!”*

Búcsúztatására és temetésére 2017. március 2-án került sor a gyimesközéploki Mária Magdolna nevére szentelt templom temetőjében.

HALÁSZ PÉTER

* * *

MINDENFÉLE

Csoóri Sándor néprajzi forradalma

Csoóri Sándor Zámolyon 1930-ban beleszületett az élő népi kultúrába. Így vallott erről 2005-ben a vele készült interjúban: *„Kereszténnyé válásunk első pillanataiban kétféle történelem és kétféle kultúra keletkezett nálunk is, az egyiket a magas jelzővel illetjük, a másik a népi kultúra egyszerűbb, eredetibb világa. Én az utóbbi neveltje vagyok. Nekem a betlehemezés, az ólomöntés, a májusfa-állítás, a szüreti mulatságon megjelenő gólyafejű alakok legalább annyira az életem részei voltak, mint az, amikor szüleim arra oktattak, a felnőtteknek jó előre köszönjek, mert ez hozzátartozik a becsülethez. Népdalokat ismertem, cserépkorsóból ittam a vizet, a csákvári fazekasok köcsögéből kentem szilvalekvárt a kenyereimre...”* (Zágoni 2005, 5.)

Pápai diák korában, 1947-ben vőfélyként unokabátyja lakodalmára átírta a zámolyi vőfélykönyvet. A megszokott rigmusokat, a kántortanító hangot vörösmartys sorokra cserélte. A népi kultúrával szembeni korai konfliktusára három évtized múltán emlékezett: *„Nem közönséges fintora a sorsnak, hogy első nyilvános szereplésem sikerét azoknak a rokonaimnak a körében arattam, akiknek a maradék hagyományát én segítettem rapityára zúzni.”* (Csoóri 1994, 693.)

A népi kultúrához a népköltészet és a modern költészet közötti átjárhatóság felismerésével talált vissza, a népköltészet szürrealista vonásainak felfedezésével. Segítette ebben Muharay Elemér felkérése 1959-ben: drámát íratott vele parasztszínjászok számára. Felhívta a figyelmét Csanádi Imre–Vargyas Lajos *Röpülj páva röpjélj* című magyar népballadás könyvére. Utóbbit, a költőtárs és földi 1954-ben a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent munkáját már ismerhette, hiszen első verseskötetének, a *Felröppen a madárnak* ugyanennél a kiadónál 1954-ben Csanádi Imre volt a felelős szerkesztője, így megjelenésekor szoros kapcsolatban álltak. Ugyancsak kezébe került Csanádi Imre *Zámolyi parasztdalok* című közleménye, amely a Vargyas Lajossal közös zámolyi népdalgyűjtés eredményeként született (Csanádi 1955, 152–180.). Később idézett is belőle: *„Csanádi Imre költő a magyar népköltészet, illetve virágköltészet egyik legszebb szövegét jegyezte le közös ismerősüinktől, az öreg Simon Józseftől:*

*Valaki jár a kertemben,
Fekete galamb képiben,
tőri virágomnak színét,
rozmaringomnak elejét.”* (Csoóri 2007, 87.)

Muharay felkérésének hatása: *„Ekkor kezdtem el a balladás, a népdalos, a néprajzos könyveket bújni.”* (Csoóri 1994, 702.)

A népi kultúra újrafelfedezésének folyamatát, lépcsőfokait *Tenger és diólevél* című esszéjében összegezte (Csoóri 1994, 691–769). Döntő lökést adott az újrafelfedezéshez Erdély, Moldva, Kallós Zoltán: „Ezerkilencszázhatvannyolcban megismerkedtem Kallós Zoltánnal. Ő is hallott már népköltészeti vonzalmairól, sőt olvasta is ballada-tanulmányomat s a népdalok szürrealisztikus jellegéről szóló fejtegetéseimet, s a barátságunk máris közös szenvedélyre, közös érdeklődésre alapulhatott. Alkalmanként együtt vágtunk neki Gyimesnek, Moldvának, Kalotaszegnek vagy a Mezőségnek... A Magyarországon éledező népzenei és néptáncos reneszánsz Kallós mezőségi zenéitől, dalaitól a hetvenes évek elején olyan fölhajtóerőt kapott, amely lélektani, esztétikai áttételek révén mindmáig eleven erő maradt.” (Csoóri 1994, 748–750.)

A népi kultúra értékeinek újrafelfedezése, a Muharay Elemérrel, Martin Györggyel, Kallós Zoltánnal kialakult kapcsolat, együttműködés eredményeként Csoóri Sándor az 1970-es években a népi kultúra reneszánszának, a tárgyaló népművészeti és a táncművészeti mozgalom egyik fő támogatójává, népszerűsítőjévé, esszéiben elméleti megalapozójává vált. Mindez családjára is kisugárzott: első felesége, Marosi Julianna népdalgyűjtő, népdalénekes volt, fia, sőt, unokája is népzénesz.

A zámolyi szőlőhegyen, diófák és rigók vendégeként a népművészet újjáéledésének fontos elméleti kérdései foglalkoztatták: „Egy nép, amely népi kultúráját ugyanúgy vállalja, akár a múltját, semmivel nincs távolabb Európától, sem az egyetemes értékek világától, mint amelyik nem vállalja. Ellenkezőleg, egyre közelebb lesz.” (1994, 762.) „Az egyoldalú szemlélet háttérében mi más munkált mint az, hogy a parasztkultúrának – a parasztság évszázados alkotásának – a paraszti életforma eltűnésével párhuzamosan el kell tűnnie? Ebben a szikár logikában igazság szerint hinni kellett. Csakhogy a szikár logika jobban hasonlított a matematikára, mint az életre, mert ha a magyar népdal, a magyar népzene és néptánc a parasztságunk alkotása is – tulajdonjogát tekintve nemcsak a parasztságé, hanem az egész magyarságé. Elműlni tehát csak a magyarsággal múlhat el.” (1994, 763.) „S ha a parasztság mint hagyományörző közösség földadta is a visszatérés esélyét, mert az ipari civilizáció földadta vele, a népművészetben, népi kultúrában fölgülemlett érzékenységet és tudást ki más vállalhatná egyelőre, mint az az értelmiség, amelyik ennek a gyökerkeresésnek a történelmi fontosságát megértette. S ha már vállalja, nemcsak mint írásos hagyományt, hanem mint szájról átvett hagyományt is vállalnia kell.” (1994, 768.)

A *Tenger és diólevél* a néprajzi forradalom kifejtésével zárul: „Az ipari forradalmak képzettársító hatására életem rajzolódott a néprajzi forradalom, amely legalább hetven évre robbantja ki a maga kis helyi háborúit a kultúrában és a művészetekben világszerte. Csöndesebben vagy zajosabban, mindenesetre elháríthatatlanul. Gondoljuk csak el, hogy a néger szobrászati fölfedezésétől a mexikói festészetten át a mai táncművészeti mozgalomig, a hús-vét-szigeti szobrok megbámulásától az egész földkerekségre kiterjedő népzenei reneszánszig mi min-

dent ide sorolhatnánk! Különösen megerősödött ez a néprajzi forradalom a második világháború után, amikor a harmadik világ népei múltjukkal s kultúrájukkal együtt színre léptek. Hogy mit hoz majd ez a rendkívüli, mert minden eddigittől elütrő változás, egyelőre még megjósolhatatlan. Annyi bizonyos, hogy átmenetileg mindenképpen szellemi többszólamúságot készít elő, nemzetközi műszóval: kulturális pluralizmust. Az iparilag fejlett országok európai szerkezetű kultúrája mellett olyan kultúráknak is egyenjogúságot ad, amelyek – alkatakat nézve – mítosziak, vagyis a mi racionalizmusunkkal szemben inkább esztétikai jellegűek, s közvetlenebbül kapcsolódnak még a hagyományokhoz: az ősművészetekhez, népművészetekhez.” (1994, 769.)

Görömbei András egy fontos szempontra figyelmeztet: „A Tenger és diólevél akkor keletkezett, amikor a népköltészet reneszánsza kibontakozott, a táncházmozgalomban újra eleven élménnyé lett a népi kultúra... Az újonnan felfedezett népi kultúrából friss erők áramlottak. Érthető Csoóri Sándor bizodalma ennek a frissítő erőnek a távlatait illetően.” (Görömbei 2003, 107.)

A táncházmozgalom megalapozásáról, kibontakozásáról Csoóri Sándor írta 1982-ben Pesovár Ferenc: *Béres vagyok, béres – Fejér megyei népzene* című könyvének előszavában: „A klasszikus gyűjtőnemzedék: Vikárék, Bartókék, Kodályék után támadt ugyanis az ötvenes években egy új nemzedék, elsősorban táncgyűjtőkből, amely a harminc esztendő alatt ugyanolyan fölbecsülhetetlen munkát végzett, mint az elődei. Martin Györgyre gondolok, Pesovár Ernőre, Andrásfalvy Bertalanra, Novák Ferencre, Timár Sándorra, hogy csak a legismertebbeket soroljam. Közéjük tartozik Pesovár Ferenc is... Az ország alig tudott és még ma is alig tud erről a rendkívüli munkáról és eredményről... Szinte azt mondhatom: suba alatt dolgozva sanda szemektől távol, messzebbre jutottak. Hogy milyen messzire, azt a hetvenes években kibontakozó magyarországi táncházmozgalom bizonyítja tán a legmarkánsabban. Martinék, Pesovárék csöndes, módszeres és minőségi munkája nélkül a mozgalom nem talált volna rá az eredeti táncstílusok és a népi hangszeres muzsika eredendő összetartozására s lendületes örömére. Emlékszem a mozgalomellenes morgásokra, a féltékeny dödögésekre, de ugyanúgy emlékszem Martin György és Pesovár Ferenc pártoló, csöndes mosolyára. Biztatás volt benne és jóváhagyás. Néha még ennél is több: jóra izgató dac. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy Budapest után elsőként a székesfehérváriak zárkoztak föl a táncházasok magasra csapó kedve mellé.” (Csoóri 1982, 6–7.) Valóban, Budapesten 1972. május 6-án rendezték az első táncházat a Liszt Ferenc téri könyvesboltban, Székesfehérváron 1974. február 16-án került sor az első táncházra az Építők Művelődési Házában (Botos 2001, 7–9.).

Négy évtized múltán csökkent ugyan a népi kultúra iránti érdeklődés intenzitása, ám értékei a kulturális prularizmus szellemi többszólamúságában napjainkban is hatnak. Gondolok itt arra, hogy a népzene, néptáncot alapfokú és középfokú művészeti iskoláinkban, sőt, a Zeneművészeti és a Táncművészeti Egyetemen is oktatják. Eredményességét jelzi a *Felszállott a páva* televíziós

vetélkedők ismétlődő, a résztvevők és a nézők tömegeit megmozgató sikere. Nemzetközi elismerésként a magyar táncházmozgalom 2011-ben az UNESCO világörökség listájára került.

Esszéi nem csupán a néprajzi forradalomról szólnak: „*A nemzeti tudat, nemzeti önismeret legfontosabb területeit helyezik új megvilágításba Csoórinak azok az esszéi és tanulmányai, melyekben történelmi tudatunk megtisztításáért, a népi kultúra értékeinek elismeréséért és az ország határain kívül rekedt magyarság emberi és nemzeti jogaiért emel szót.*” (Görömbei 2003, 81.) E kérdéseket, például az egy és oszthatatlan magyar nemzet létezésének hangsúlyozását, ezzel együtt az 1920-ban meghúzott határainkon kívül, a szomszéd országokban élő magyarok ügyét a magyar néprajztudomány is folyamatosan a felszínen tartotta. Három nagy vállalkozásunk: az ötkötetes *Magyar Néprajzi Lexikon*, a kilenc mappába rendezett *Magyar Néprajzi Atlasz* és a (megjelenésére kilenc kötetesre bővült) nyolckötetes *Magyar Néprajz* kézikönyv az egész magyar nyelvterület népi műveltségét mutatja be. Bizonyosága ez annak, hogy néprajztudományunk művelői nem veszítették el szakmai identitástudatukat, az egész magyar nyelvterület népi kultúrájában, a szomszédos népekkel való sok évszázados kulturális kapcsolatokban, kölcsönhatásokban gondolkodnak.

Közel járok az igazsághoz, ha feltételezem: Csoóri Sándor gondolatai, esszéi, közéleti szereplése is megerősítette azt a felfogásunkat, hogy a néprajz a Rajnától keletre a nemzeti-kulturális gondok, sorskérdések megértésének, megoldásának elősegítésére különült el a tudományok rendszerében. Abban is megszilárdított minket, hogy Magyarországon, a Kárpát-medencében a nemzeti néprajztudomány, a nemzeti kulturális örökség értékeit felmutató néprajz léte a 20. század utolsó harmadában, sőt, a harmadik évezred elején még mindig időszerű. E felismerések talaján nálunk napjainkig fennmaradt a művelődéstörténeti megalapozottságú, nemzeti néprajztudomány, lerázva magáról a polgári társadalom hagyományos értékeit leépíteni szándékozó, nemzetromboló ordas eszméket.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Irodalom

Botos József

2001 *A székesfehérvári táncházak története*. Székesfehérvár

Csanádi Imre

1955 *Zámolyi parasztdalok*. Fehérvár. *A Vörösmarty Irodalmi Társaság antológiája 1955*. 2. 152–180. Székesfehérvár

Csanádi Imre–Vargyas Lajos

1954 *Röpülj páva röpülj*. *Magyar népballadák és balladás dalok*. Budapest

Csoóri Sándor

- 1978 *Nomád napló*. Budapest
 1982 Egy süveg alma. In Pesovár Ferenc: *Béres vagyok, béres. Fejér megyei népzene*. 5–7. Székesfehérvár
 1994 *Tenger és diólevél. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961–1994*. I–II. Budapest
 2004 *Visszanéztem félutamról*. Budapest
 2005 A hagyomány rejtett oldala. *Magyar Nemzet* 2005. február 5. 30–31.
 2007 *Tizenkét kő a parton. Esszék*. Budapest

Görömbei András

- 2003 *Csoóri Sándor*. Pozsony

Kiss Ferenc

- 2016 Nomád nemzetség. *Hitel* XXIX. 11. 89–95.

Zágoni Erzsébet

- 2005 Az édenkert elgazosodott... *Fejér Megyei Hírlap* 2005. február 12. 5.

Csoóri-program a népi kultúra támogatására

Csoóri Sándorról elnevezett, a népi kultúrát támogató programot indít a kormány, az idei és a jövő évi költségvetésben összesen 7,5 milliárd forintot szán erre a célra – jelentette be az emberi erőforrások minisztere 2017. június 24-én Karcagon, a Múzeumok Éjszakája programsorozat hivatalos megnyitóján. Balog Zoltán a Györffy István Nagykun Múzeumban elmondta: a programra az idei költségvetésből 2,5 milliárd forintot különítettek el, a jövő évből pedig 5 milliárd forintot fordítanak. – A teljes Kárpát-medencét lefedni igyekvő program célja a népi kultúra erősítése elsősorban vidéken; az amatőr, félamatőr együtteseket kívánják támogatni. A program kedvezményezettjei a néptáncsoportok, népi zenekarok és énekesek, kórusok – ismertette a miniszter. Balog Zoltán azt is elmondta: a támogatás meghívásos alapon történik majd, a népi együtteseket képviselő szakmai szervezeteket fogják ezzel kapcsolatban megkérdezni. A tavaly elhunyt Csoóri Sándor *A Nemzet Művésze* címmel kitüntették, kétszeres *Kossuth-díjas* és kétszeres *József Attila-díjas* költő, esszéíró, prózaíró, politikus, a Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja volt. (MTI)

Számvetés és búcsú*

Tisztelt Kollégák, most és egykor az intézetünkben kutató Munkatársak, Kedves Barátaim!

Emlékezni jöttünk össze, megemlékezni a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetének fél évszázada történt megalapításáról. Kötelességünk számba venni az intézményünk létrehozása óta a néprajztudomány szolgálatában eltöltött öt évtizedet. Ugyanakkor a sors sajátos helyzetet teremtett ennek a kerek évfordulónak a most időszerű megüléséhez, a mindannyiunk számára kedves vári épület kényszerű elhagyásával. A kitelepítésünk révén, most nem elsősorban a kiürített dolgozószobákra, a kongó titkársági irodákra, a központi könyvtárba hurcolt könyveinkre, a puszta falakra, a méltó ünneplést lehetlenné tevő, ideiglenesen idekoldult, egyébként már senkinek sem kellő, levetett, pár asztalt és széket jelentő díszletre, a műanyagpoharas koccintásra, egyszóval az átmenetiség, az otthontalanság érzetét sugárzó méltatlan körülményekre gondolok, hanem a jövőnkre. Nagy földindulás kellős közepén vagyunk. Voltak korábban is nehéz időszakai az intézetünknek, de ilyen lavinaszerű változásokat, amilyeneket az utóbbi öt évben tapasztalhattunk, soha nem éltünk át. Először az intézetek összevonása során, az új struktúra működőképes kialakításával kellett megbirkóznunk, most pedig a Humán Tudományok Kutatóházába való áttelepítésünk teremt merőben új helyzetet.

Kedves Kollégák, Kedves Barátaim!

A Néprajzi Intézet ötven esztendeje, a magyar néprajztudomány legnagyobb hatóerejű, legjelentősebb műhelyének félévszázados alapítási évfordulója megérdemli, hogy a szakmai vonatkozásokat tekintve, a mostaninál felkészültebb megemlékezést és az itteninél méltóbb körülményeket biztosítsunk ennek a jeles eseménynek. Nem beszélve arról, hogy ez az évforduló nem csak a miénk, hanem az egész néprajztudomány számára fontos. És azt se feledjük, hogy ebből az alkalomból nem csak emlékeznünk, hanem ünnepeelnünk is kellene. Mert van mit ünnepeelnünk, és van mire büszkén visszatekintenünk. A Várból való kiebrudalásunk miatt, most csak magunk jöttünk össze, az intézet egykori és mostani kutatói, hogy fejet hajtsunk az intézet alapítója és a félévszázad alatt közülünk eltávozott kutatói előtt. Most januárban, az évforduló hónapra pontos idején, legyünk csak mi együtt a múltunk büszkeségével, a jelenünk fájdalmá-

---

* Elhangzott 2017. január 24-én az MTA BTK Néprajztudományi Intézete (Budapest, I. Országház u. 30.) kiürített könyvtártermében.

val és a jövőnkbe vetett hitünkkel. Mondhatnám magunkról, hogy a magyar néprajzkutatók nemzetségének a legnagyobb családja vagyunk, akiket egymáshoz fűz az egykori, és/vagy mostani Néprajzi Intézethez kötő összetartozásélmény.

Most csak így magunkban, lehajtott fejjel. De nem mondunk le az ünnepségről, és nem maradhat el a szakmai értékelés sem, mégpedig felszegett fejjel. Még idén novemberben, a tudomány ünnepén fogjuk megtartani azt az ünnepséget, amelyre az egész hazai néprajzkutatást szeretettel várjuk majd, és amelyre méltóképpen felkészülhetünk. Az eddigi otthonunkból, a vári épületből a Ferencvárosba való mostani áttelepítésünk lehetetlenné teszi az ünnepséget, az évforduló méltó előkészítését. Ugyanakkor nem engedhetjük meg, hogy az alapítás kerek évfordulójának hónapjában ne emlékezzünk meg most, itt, abban az épületben, amelyhez minden örömünk, bánatunk, a szívünk összes szeretete fűz bennünket. Ezzel tartozunk az alapítónknak, az elődeinknek és kortársainknak, magunknak, és a szakmai önbecsülésünknek.

Egy kis tárlóval készültünk, amelyben erre a pár órára az intézet alapítására vonatkozó dokumentumokat mutatunk be. Szeretettel köszöntöm Ortutay Tamás művész urat, az intézet alapító igazgatójának fiát, aki rendelkezésünkre bocsátotta az értékes, óvott iratokat. Köszönettel tartozunk Szemerényi Ágnesnek, Landgraf Ildikónak, Gulyás Juditnak, Mikos Évának, Tamás Ildikónak és Vargha Katának, hogy a hagyatéknak a még Ortutay Tamás birtokában lévő anyagát áttekintették és Ildikónak külön köszönjük, hogy ebből az anyagból egy kis kiállítást is rendezett erre az alkalomra. Először Landgraf Ildikó tudományos titkár a tárló bemutatásával emlékezik intézetünk alapítására. Utána intézetünk azon idősebb kollégáit kérjük meg, hogy tartsanak egy öt-öt perces visszaemlékezést, akik most is a Néprajzi Intézet kötelékébe tartoznak mint professzor emeritusok, vagy intézeti szeniorok. Az alapításra való megemlékezés és az eltelt ötven év élményeinek az idősebb kollégák által való megidézése után, pár szót még én is ejtek majd a jelenről és a tervezett jövőnkéről.

E bevezető gondolatok után megkérem Landgraf Ildikót, hogy legyen kedves mutassa be az intézet alapítására rendezett tárlónkat! [...]

A most következő visszaemlékezések, majd a koccintás utáni beszélgetések mellett mindenkinek szeretettel ajánlom a tárló tanulmányozását!

Úgy gondoltuk, hogy az intézet eddigi ötven évének megidézésére azokat kérjük fel, akik a legtöbb ideig kutattak ebben az intézetben, és akiket még most is hivatalos munkaviszony fűz hozzánk. Elsőként Paládi-Kovács Attilát, az Akadémia rendes tagját, az intézetet leghosszabb ideig vezető korábbi igazgatóját (17 éven keresztül direktorát), 2012-től professzor emeritusát kérem fel, hogy személyes visszaemlékezését tartsa meg! [...]

Felkérem Hoppál Mihályt, az intézet 2003 és 2009 közötti igazgatóját, aki az intézet alapításától kezdve, ötven éve dolgozik nálunk és jelenleg professzor emeritusként tevékenykedik, hogy idézze meg az intézet – általa személyesen is átélt – öt évtizedét! [...]

Sárkány Mihály tanár úr 49 éve dolgozik az MTA Néprajzi Intézetében, és egy év kihagyással azóta is hozzánk kötődik. Korábban az Etnológiai Osztály vezetőjeként, az utóbbi pár évben intézeti seniorunként kutat nálunk. Kedves Mihály, Tiéd a szó! [...]

Végül, de nem utolsósorban Szemerkenyi Ágnest, az intézet Folklor Osztályának egykori vezetőjét, jelenleg intézeti seniorunkat, aki szintén 49 éve dolgozik nálunk, kérem meg, hogy ossza meg velünk gondolatait a jeles évfordulónk alkalmából! [...]

Tisztelt Kollégák, végül engedjék meg, hogy a visszaemlékezések után pár szót hadd ejtsek én is, immár a jelenünkről és a kilátásainkról!

A megkérdezésünk nélkül elhatározott kilakoltatás mindannyiunknak fáj. A számunkra kijelölt új épület tervezésébe csak óriási küzdelmek árán, és így is csak minimális mértékben lehetett beleszólásunk. Csak úgy, mint korábban az intézetek kutatóközpontokba való összevonásakor, mindig, minden fórumon a leghatározottabban kiálltam az érdekeink mellett. Legutóbb múlt hétfőn, az MTA elnöke jelenlétében, az első osztály ülésén fejtettem ki részletesen, hogy milyen hátulütői vannak a ránk erőszakolt struktúraváltásnak. Ezzel kapcsolatos érzéseimet, gondolataimat Lászlóffy Aladár négysoros verse fejezi ki a legjobban:

*„Hallgatni kéne, bölcsen, resten –
de szótlan maradni nem merek.
Hogy fájdalmam kissé levezessem,
ezért üvöltök, emberek.*

Hiszen azt látjuk, hogy a struktúraváltásnak több hátránya van, mint előnye, hogy az új épületünk elhelyezkedése a Vár-belinél rosszabb helyen van, esztétikai megjelenésében csúnyább, benne kisebb helyre szorulunk össze és az üzemeltetése drágább lesz. A költő szavaival:

*„Az értelem néha még összerándul,
ha sarkát üvegcsereppel metszik el.
Mert értelmetlen kínokat megszokni
még tízezeréves lét sem nevel.”*

Nehéz ezt megélnünk. Ugyanakkor rajtunk is múlik, hogy hogyan dolgozunk fel ezt a helyzetet. Mindannyian fájjalhatjuk a méltánytalanságokat. Az idősebb nemzedék, amely megalkotta az intézet létrehozásának legitimitását adó nagy összefoglalásokat, a *Néprajzi Lexikont*, a *Néprajzi Atlaszt*, a *Magyar Néprajz* nyolc kötetét, természetesen, hogy az értékvesztés képeit és egy korszak lezárását maga előtt látva, a gyász, a temetés hangulatával érkezett ma ide. Ám éppen ennek az idősebb korosztálynak a példamutatása az, amelyből erőt méríthetünk a jövőnkre nézve. Hiszen az idők múlásával, a szakma nagy teljesítményei, az intézet keretein belül megalkotott összegzések nem arról üzennek, hogy azokat hol, milyen épület falai között írták meg, hanem arról adnak hírt, hogy

kik, hogy milyen remek kvalitású kutatók alkották meg! És az intézeti műhely szellemiségét is a benne dolgozó kutatók minősége és habitusa határozza meg.

A minőség kapcsán pedig nem árt tudatosítanunk magunkban a jelen pillanatban való állapotot és az ezzel párosuló szakmai felelősségtudatot. Itt dolgozik a legtöbb, közel negyven, jelen pillanatban 39 néprajzkutató az országban. Közülünk 35-en rendelkezünk minősítéssel, kandidátúrával, PhD-vel, vagy akadémiai doktori címmel. Soha nem voltunk ilyen erősek és soha nem dolgozott ennyi ígéretes fiatal egyszerre nálunk, akik közül a fiatal néprajzkutatói ösztöndíjasok majdnem fele is már megvédte doktori disszertációját. A szakma két akadémikusából Paládi-Kovács Attila most is nálunk dolgozik, Kósa László pedig erős szálakkal kötődik hozzánk, előbb itt dolgozott, és most, majd egy évtizede az intézet Külső Tanácsadó Testületének elnöke, illetve tagja. Ha jól összeszámoljuk, akkor az ELTE, a Debreceni, a Pécsi, a Szegedi és a már nem is létező Miskolci Tudományegyetem – hozzászámolva két tanszék mellett működő akadémiai kutatócsoportot is – összesen sem rendelkezik ennyi minősített néprajzos kutatóval. A Néprajzi Múzeum a Skanzennel együttvéve is csak éppen fele annyi minősített kutatóval büszkélkedhet, ahánnyal az Akadémia Néprajzi Intézete számolhat. Majdnem hogy azt mondhatjuk, hogy a hazai néprajzkutatás összpotenciáljának közel fele a mi intézetünkben koncentrálódik.

Ehhez kapcsolódó jó hír, hogy intézetünknek talán soha nem volt ilyen jó kapcsolata a múzeumok és a tanszékek mostani vezetőivel, a szakmai kérdésekben kart karba öltve működünk együtt.

Végül fontos megjegyeznem, hogy történhetett bármilyen méltánytalanság az Akadémia Néprajzi Intézetével, mégis ugyanannyian vesszük fel a munkát a ferencvárosi Tóth Kálmán utcai kutatóházban, mint ahányan elhagyjuk ezt a vári épületet. Higgyétek, higgyék el nekem, ez önmagában is óriási szó, közös eredmény. Mert ehhez nem csak a vezetők hozzáállása kell, de a védhető, minőségi intézeti kutatómunka is, amire értékként hivatkozni lehet. Mert minden kedvezőtlen fejlemény ellenére mint diszciplináris intézet megtartottuk vezető szerepünket a tudományszakunk berkeiben, mert az egyes kutatók továbbra is megőrizhették azt a szabadságukat, hogy az intézeti bejárás munkanapok mellett ott és azt kutathatnak továbbra is amit akarnak. És ezért még mindig az ország legjobb bölcsész munkahelyei az akadémiai intézethálózatban vannak.

A közös munka, az intézeti légkör szempontjából azonban nem csak a magas színvonalú tudományos tevékenység fontos, hanem az emberi tulajdonságok, a baráti kapcsolatok legalább annyira számítanak. Jó együtt lennünk, jó érezni a kollegiális összetartozás melegét akkor is, amikor nehéz időszakot élünk át. A csomagolásból, a kitelepítésünk megszervezéséből, az összepakolás nehéz munkájából mindenki derekasan kivette a részét. Jó volt érezni, a fiatalokat nem kell nógatni, hogy megfogjanak egy dobozt, hogy egymásnak segítsenek. Köszönöm a helyállást! Kérlek benneteket, hogy a kicsomagolásnál és az új épületben való berendezkedésnél ugyanilyen baráti hangulatban és ugyanilyen fegyelemmel dolgozzatok! És ez a jó hangulat, ez a baráti légkör egészen

biztosan kialakítja majd az új helyünkön is azt a kuckós, meleg intézeti otthonosság érzetét, amelyben alkotni, kutatni is sokkal könnyebb. Amikor a költözés közepén, az egyik dolgozós késő délután kinyitottatok egy üveg bort, és a dobozokon, a pakolandó cuccok, az összevisszaság közepette jó hangulatban összejöttünk beszélgetni, akkor éreztem, hogy az emberi tényező, a baráti hangulat átsegít bennünket minden nehézségen.

Dobó István azt mondta, hogy a vár ereje nem a falakban lakozik, hanem a védők lelkében. Mi meg azt mondjuk, hogy a mi erőnk sem a régi vagy az új épület falaiban van, hanem a fejünkben és a tudásunkban. És ebben bízhatunk, illetve csak ebben bízhatunk! Ezért nem szabad szem elől téveszteni a lényegét, hogy a figyelmünket elterelő, energiáinkat lekötő körülmények ellenére is az egyedül járható úton maradjunk: a lehető legmagasabb szinten folytassuk a kutató- és alkotómunkánkat. Ehhez kérem, hogy a már nyugdíjba vonult munkatársaink példamutatását tartsuk szem előtt, hogy mindenki az intézeti munkáit és az egyéni kutatásait eminens feladataként kezelje!

Végül egy kis történelmi párhuzam, ugyanis nincs új a nap alatt, avagy azt is mondhatnám, hogy a történelem ismétli magát az Akadémia történetében is.

A BTK áttelepítése a Tóth Kálmán utcába arra készítetett, hogy az utca névadójának költeményeiben egy kicsit elmélyedjek. Tóth Kálmánt, 1861-ben a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság is tagjává választotta, habár már akkor is berzenkedtek a természettudós akadémikusok maguk közé engedni bölcsészeket, ezért a sajtóvétségeket elkövető (a *Bolond Miksa* lapot szerkesztő!) jeles költő férfitől is tartózkodtak. Így vall erről Tóth Kálmán *Hogy bukott meg Bolond Miksa* című történelmi balladájában:

*„Komolyan ott ülnek, mint egy-egy bus tűzok,
Doktor Gebhardt Ambrus, doktor Podharaczky –,
No édes Kálmánom, itt mindjárt maradsz ki,
Hisz nem vagy te gomba, sem pedig fakéreg,
Naturforscher urak hogyan ismernének.”*

Tóth Kálmán váteszi jóslataként értelmezhetjük a kényszerű kiköltözésünk kapcsán *A frakk méltó panasza* című versét is:

*„Előbb hittem, hogy nem lesz agio, [értsd: ázsió]
Hogy a lengyel királyság megjöhet,
Mint azt, hogy frakk létemre is
A szűrömet tegyék ki, szűrömet.”*

Ezek után úgy érzem, hogy történetileg és bölcséletileg is megalapozott a kényszerű átköltöztetésünk.

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!

Néptáncfilmek digitalizálása az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívumában

A filmgyűjtemény létrejötte és jellege

A gyűjtemény legkorábbi anyaga magángyűjtőktől, a II. világháborút megelőző évtizedből származik. 1945 után a néptánc hagyomány mozgóképes rögzítése az állami támogatás eredményeként fellendült; a szisztematikus, tudományosan megalapozott kutatást 1954 és 1965 között a Népművészeti (Népművelési) Intézetben kezdték meg. Kodály Zoltán közreműködésének köszönhetően a néptánc kutatás 1965-ben intézményt váltott, az egyre gyarapodó filmgyűjtemény az MTA keretébe, a Népzene kutató Csoporthoz került. Az 1960-as évek végétől a kutatás számára megnyílt a lehetőség a határon túli magyarság néptánc kultúrájának filmes rögzítésére is, amelynek eredményeként átfogó gyűjtéseket szerveztek Erdély, Felvidék és Szlavónia magyarok lakta falvaiban.¹

A filmgyűjtemény széles keresztmetszetet nyújt a 20. századi magyar népi kultúra táncműfajairól, típusairól és azok regionális tagolódásáról. A több mint másfélezer helységben, táncfolyamatok tízezeiről készített mozgóképi és hangfelvételeket tartalmazó filmgyűjtemény különleges értékét a viszonylag kis területen, nagy intenzitással végzett terepmunkának és a gyűjtött anyag hitelességének köszönheti. Sem európai, sem szélesebb nemzetközi összehasonlításban nem található olyan néptáncarchívum, amely egy szűkebb területről (Kárpát-medence) jelentős mennyiségű, a hagyományos keretek között elsajátított tánc kultúráról készített filanyaggal tenné lehetővé az elemzést, az értelmezést és a történeti összehasonlítást – összességében szolgálná a kutatást és a közművelődést.²

A Filmtárban 1464 gyűjtési egységet tartunk nyilván. A 400 000 m állomány megközelítőleg 700 óra mozgóképet tartalmaz. A filmek döntő többsége fekete-fehér (igen kis mértékben színes) 16 mm-es film. A táncokat két filmformátum őrzi: a) *negatív-pozitív* filmpár; b) *fordítós* (egypéldányos pozitív) film.

A filmekhez kapcsolódó filmhangok formátumai: a) *mágneses szélcsík*, a hangos fordítós filmekben találhatóak; b) a filmfelvétellel egyidejű magnófelvételtől utólag, laboratóriumban készített 16 mm-es *perforált mágneses film*, amely a tánc és zene szinkronizált lejátszásához szükséges. Valamennyi film és perforált filmhanghordozó anyaga cellulóz-acetát.

---

¹ Fügedi 2014.

² Felföldi et al. 2014. 196–199.

Digitalizálás

A 2012–2013-ban beszerzett professzionális filmszkenner-berendezés és az azóta kiépített infrastruktúra használatbavételével 2015-ben indulhatott be a filmgyűjtemény digitalizálása. Egyéves tesztidőszak alatt kifejlesztettük azokat a munkafolyamatokat és technológiai környezetet, amelyek az archívumi, zömében fekete-fehér 16 és 8 mm-es tudományos célból rögzített filmállomány kezeléséhez és feldolgozáshoz szükségesek. Ennek során nemzetközi standardokat kielégítő technológiával, 2 K felbontásban, kockánkénti képalkotással szkenneljük a sokszor sérült, zsugorodott, perforációhiányos, más módszerekkel lejátszhatatlan tekercseket, illetve a felvételi negatív és fordítós mozgóképeket úgy, hogy a digitális kép információtartalma eléri az analóg képkockaét. A nagy felbontású digitális képanyagot speciális szoftverrel restauráljuk: karcokat távolítunk el, kivesszük a kamera- és filmmozgás következtében jelentkező mozgásokat. Emellett javítjuk a képvilágot, azaz újrafényeljük a digitális verziót az eredeti kép figyelembevételével, így láthatóvá válnak a vetítőn értelmezhetetlenül sötét vagy világos részletek.³

A korábban állományvédelmi okokból vetítőasztalon nem lejátszható gyűjteményeket kutathatóvá és megfelelő tudományos feldolgozást követően a nagyközönség számára is megtekinthetővé tesszük, például a *Néptánc Tudástár* elnevezésű új adatbázisban.⁴

Első komolyabb projektünk az intézetben letétként tárolt Magyar Állami Népi Együttes egykori filmgyűjteményének részleges feldolgozása volt 2015-ben, amelynek során a paraszti tánckultúrát megőrkítő szalagok digitalizálását és restaurálását végeztük el. Az elkészült 128 ANE jelzetű leltári tétel körülbelül 33 óra lejátszási időt és 12 000 méter hosszúságot jelentett, a fájlok tekercsenkénti osztásban, HD felbontásban kerültek átadásra a megrendelő Hagyományok Háza részére. Az archívumi hordozók állapotuk szerint két csoportba sorolhatók: a) a csak megtekintésre használt tekercsek a zsugorodáson kívül más hibát nem mutattak, b) a korábban nem megfelelő eszközökkel (pl. vetítőgép segítségével) digitalizált állomány azonban súlyosan károsodott.

Utóbbiakat nagyfokú csavarodás, kül- és beltörések, állandó és mély karcok, mart átszakítások, illetve perforációhiányok jellemezték, ennek következtében a digitalizálás csak rendkívül alacsony sebességgel (2–4 kocka/másodperc) történhetett a további szakadások és törések megelőzése miatt. A rossz fizikai állapot következtében a kézi előkészítés ideje (állapotfelmérés, ragasztások cseréje és megerősítése, perforáció pótlások) egyes tekercseknél 4–5 napot vett igénybe. Ennek ellenére az archívumi feladatokra kifejlesztett filmszkenner jól vizsgázott, a fogaskerék nélküli filmtovábbító technológia, a speciális filmkapu és az érzékeny filmfesztítő mechanika használatával képesek voltunk

---

³ Bővebben: Kukár 2015b, 2016b.

⁴ Fügedi 2016.

megőrizni a triacetát keskenyfilmek aktuális fizikai állapotát. Az egész gyűjtemény fényelésen (grading) és restauráláson (remegésmentesítés, stabilizálás, fényhibák korrigálása, élesítés stb.) esett át, amelyet megnehezített az eltérő fókusz- és zárbeállítással készült rövid snettek jelentős száma, illetve az operatőri exponálási hibák száma és az ezek iránt kevésbé toleráns fordítós filmek nagy aránya. A digitalizált anyag közel fele átfedésben van a Néptánc Archivum Filmtárának tételeivel, a többi egypéldányos fordítós vagy negatív állomány egyedülálló táncfolklorisztikai jelentőségű mind a kutatás, mind a művészeti élet számára.

A főként alföldi területeken gyűjtött cigány és magyar anyag korábban nem látott gazdagsággal bír, emellett szerepelnek halászkok és pásztorok körében végzett gyűjtések, funkciós lakodalmi fölvételek, rituális eredetű táncok is. A filmállomány az 1950-es években még rögzíthető magyarországi hagyományos paraszti tánc kultúráról jelentősen bővíti ismereteinket, árnyalja az alföldi dialektusról kialakult viszonylag egysíkú képet, a közmert filmekhez képest korábbi nemzetiségi gyűjtései pedig unikálisak. Részletes fölmérése, tanulmányozása a továbbiakban elengedhetetlen lenne, de ezt a rendkívül hiányos adatolás, a gyűjtések körülményinek elmaradt rögzítése, valamint a kapcsolódó hangfelvételek hiánya nagyban megnehezíti. A digitalizálás során adatpontosítás vagy tartalomelemzés nem történt, ugyanakkor az intézeti filmtárral való egyezések felderítését elvégeztük.⁵

A Filmtár korai, 1950–1970-es években gyűjtött törzsállományának rossz fizikai állapota és rohamos ütemben felgyorsult degradációja miatt 2016-ban néhány hónap alatt a teljes mágneses filmhanggyűjtemény digitalizálását el kellett végeznünk, így biztosítva az adat- és információmentést az eredeti hordozók sérülésének esetére is.⁶ A Filmtár kémiai és fizikai állapotváltozásának követése 2016-tól professzionális eszközökkel folyamatossá vált, a mérések kiértékelése és a szükséges állagmegőrzési lépések kidolgozása folyamatban van.⁷ A vinegar syndrome-nak nevezett jelenség⁸ a mágneses hangtípusokat fokozottan veszélyezteti, körülbelül 150 óra lejátszási idejű, duplumok nélkül közel 90 000 méter szélsíkös és teljes sávós (full-coat) mágneses filmhang átjátszása történt meg. Az állományvédelem mellett így felgyorsul a korábban csak han-

⁵ Kukár 2015a.

⁶ Fügedi–Kukár 2016.

⁷ Kukár 2016c.

⁸ Magyarul ecet-szindróma, ecetesedés. A triacetát hordozót érintő, annak fizikai jellegeből és korábbi helytelen tárolási körülményekből adódó kémiai degradáció, visszafordíthatatlan folyamat. A szalag megőrzése másolással és digitalizálással történhet.

gósítatlan némafilmként hozzáférhető felvételek digitális változatának szinkronizálása, hangosítása.⁹ Mindezek mellett az eredetileg némafilmes táncgyűjtések hangosítását kezdtük el kísérleti jelleggel, amelynek során a terepen a filmfelvétellel párhuzamosan készült – de nem szinkronban felvett – magnófelvétel digitális változatát vágjuk az egyes snittek alá, így hozva létre a digitális hangosfilmet.¹⁰

A közelmúltban került az MTA-hoz Nagy Albert szegedi koreográfus hagyatéka, amely számos terepen exponált normál 8 mm-es tekercset foglal magában. A felvételeken alföldi, szerbiai, erdélyi települések tánc kultúrájának elemeit rögzítette a gyűjtő, emellett nagyszámú koreográfiát és a Szeged Táncegyüttes külföldi utazásait tartalmazza. A gyűjtések állapota indokolta az azonnali digitális feldolgozást, az exponálási hibák és kezelési, tárolási hiányosságok okozta degradáció időigényes restaurálást igényel. A filmek feldolgozása és azonosítása jelenleg is tart, terveink szerint hamarosan kutathatóvá válik a gyűjtemény.

KUKÁR BARNABÁS MANÓ

Irodalom

Felföldi László–Karácsony Zoltán–Varga Sándor–Dóka Krisztina–Fügedi János

2014 Az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívuma. In Kiss Gábor (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok 1978–2012*. 195–210. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet.

Fügedi János

2014 *Az intézményes néptánc kutatás évtizedei*. Kézirat. MTA BTK ZTI Kézirattár 1812.

Fügedi János (szerk.)

2016 *Néptánc Tudástár*. Online adatbázisrendszer. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet. http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/index.asp

Fügedi János–Kukár Barnabás Manó

2016 *Állapotjelentés az MTA BTK ZTI Néptánc Archívum Fimtáráról*. Kézirat. MTA BTK ZTI Kézirattár 1813.

⁹ Az első digitális filmszinkronizálást 2015 januárjában Kukár Barnabás Manó végezte el, amely Takács András Vály-völgyi táncokat közreadó kötetének mellékleteként jelenik meg a közeljövőben. A hangosítható filmek digitális szinkronizálása mára folyamatos gyakorlattá vált. Az analóg hordozók (kép és hang) szinkronizálását korábban összestartolásnak is nevezték.

¹⁰ Az eljárás kidolgozása során használt módszerekről, a felmerült hitelességi kérdésekről és a felhasználás lehetőségeiről tanulmányt tervezek megjelentetni a jövőben. A keskenyfilmek – magnóhangok – pyral lemezek kapcsolódását ld. Kukár 2016a.

Kukár Barnabás Manó

- 2015a Maácz László filmes gyűjtései. In Fügedi János–Szélpál-Bajtai Éva (szerk.): *Maácz*. 404–419. Budapest: L’Harmattan–MTA BTK Zenetudományi Intézet.
- 2015b *Az archív filmek megőrzése és felhasználása napjainkban az MTA BTK Zenetudományi Intézetben*. Előadás. Néptánc – Az elmélet és a gyakorlat kapcsolata. Módszertani napok Szege- den, 2015. 04. 15–17. https://www.youtube.com/watch?v=dYmmlaLsX84&list=PLtsdX_4Hi0OdowlJfMDwiMtsmQch3ShRi&index=4
- 2016a Adatmutató. Online adatbázis. In Fügedi János (szerk.): *Néptánc Tudástár*. Online adatbázisrendszer. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet. http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/adatmutato.asp
- 2016b *Archive film preservation and digitalization in the Institute of Musicology RCH HAS*. Lecture manuscript. Joint Annual Meeting of the Hungarian and Austrian National Committees in the ICTM. Current Projects and Methods in hungarian and austrian ethnomusicology a Focus on young researchers, Budapest, 27–29, May 2016.
- 2016c *Jelentés a Filmtár védett állományának savméréséről*. Kézirat. MTA BTK ZTI Kézirattár 1814.

Két miniatúra

I. Viski Károly felesége

A bicentenáris Arany János-évben a pátriárkai korú Dánielisz Endre új, bővített kiadásban tette közzé *Nagyszalonta jeles szülöttei* című adattár-könyvét (Prolog Kiadó, Nagyszalonta, 2017. 96 lap).

A 45–47. lapokon Kornstein Egon (1891–1987) brácsaművész és zenetörténész életrajzát adja. (Ő leginkább a Waldbauer–Kerpely vonósnegyes tagjaként vált világhírűvé. Az Egyesült Államokban, majd Franciaországban élt.) Egon húgát, Klárát Viski Károly (1909 és 1912 között Nagyszalontán tanár) vette el. Esküvőjük a református templomban volt. A testvérek apja, Kornstein Herman a nagyszalontai Gazdasági Takarékpénztár vezérigazgatója és gazdasági ügyekben városi szaktekintély volt.

Viski világnézetét ez a családi kapcsolat nem hagyhatta érintetlenül.

2. Rostand, Karinthy és az etnográfia

Karinthy Frigyes 1912 körül foglalta egybe nevezetes *Így irtok ti!* irodalmi paródiáit. A korában Magyarországon is igen népszerű francia író Edmond Rostand (1868–1918) modorosságát is tollára tűzte.

Rostand Ödön, a ragyogó című szövegének bevezetője: „Rostand, mint hírlík, egy kicsit átdolgozza Goethe Faustját.” Ebből az első felvonás elejét közli Karinthy. Az 1. felvonásból: „Bim, bam! A húsvéti harangok! Faust könyvtárában. [...] Elöl óriási asztal, könyvekkel, gőrebekekkel, alkimiával, fizikával, botanikával, etnográfival. Sutorognak a lapok. Ropog a sok könyv.” (Karinthy Frigyes: *Így irtok ti. Külföldi próza, külföldi dráma. Paródiák.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2012. 129. lap.)

Goethe prológusa után, Faust első nevezetes monológjában felsorolja, mi minden feleslegeset tanult: itt említi mind a filozófiát, mind a teológiát.

Hogy ezek helyébe Karinthy miért az „etnográfia” teszi – nem tudom. Ám a korban e szót szélesebb körben ismerték, mint gondolnánk. Például a Nagy Endre vezette Modern Színpad 1912. december 2-iki kabaréműsorán volt egy *Etnográfiai fülke* című szám, amely nyilván a népélet pártolásán gúnyolódott. (Alpár Ágnes: *A fővárosi kabarék műsora 1901–1944.* Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1979. 98. szám, 73. lap.)

Ám semmi sem olyan egyszerű! Karinthy ötlete egyáltalán nem légből kapott! Azt élete utolsó éveiben inkább magányban élő Rostand csakugyan foglalkozott azzal, hogy egyetlen műben összekapcsolja Don Juan, Faust és a vásári bohóc alakját. Ehhez saját Faust-fordítást is készített. A tervezett műnek azonban csak részei készültek el.

Honnan tudta ezt Karinthy?

VOIGT VILMOS

* * *